

TEMPEVÖLGY

KULTÚRA – MŰVÉSZET – TUDOMÁNY

2013. FEBRUÁR

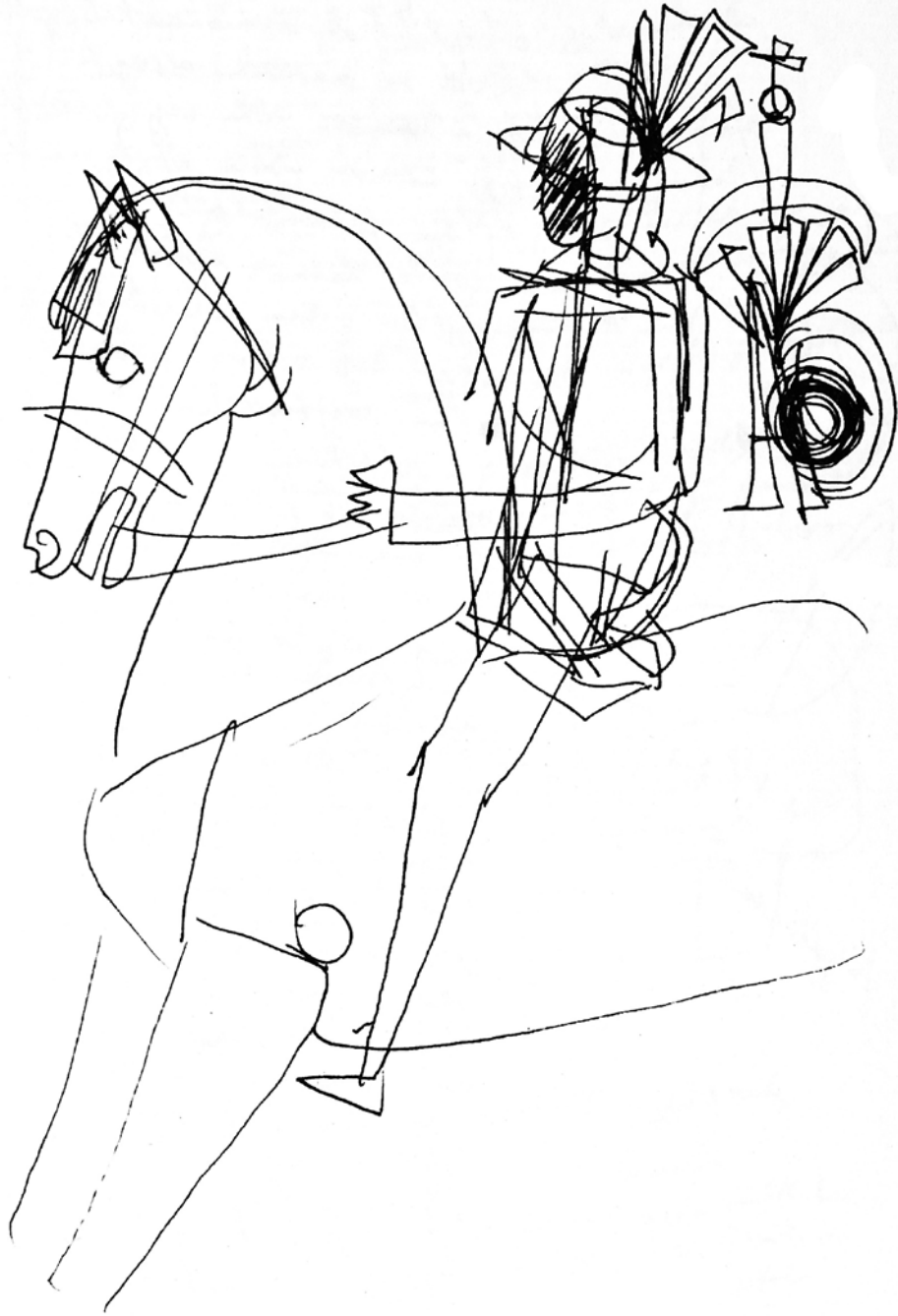
<i>Quasimodo 2012</i>	NEOGRÁDY ANTAL	5
	Százados történet	
<i>Próza</i>	MARAFKÓ LÁSZLÓ	9
	Görög deszka	
	BÁRÁNY LÁSZLÓ	11
	Visszaút	
<i>Quasimodo díjazott versek</i>	BÁGER GUSZTÁV	19
	Eszmélés / Innen el	
	SZTANÓ LÁSZLÓ	21
	Könyörgés az jó lovaglásért	
	LANCZKOR GÁBOR	22
	A fehér-tavi darvak	
<i>Műhely</i>	NÉMETH ISTVÁN PÉTER	23
	Kővágóörsi nászutasok	
	PAKSI LÁSZLÓ	26
	Két utazás, mely egy másik életbe visz	
<i>Színház</i>	PELLE JÁNOS	31
	Hajszárító a fürdővízben	
<i>Balaton</i>	ZATKALIK ANDRÁS	47
	Hullámszik az idő a Balatonnál	
	SZAKMÁRY DALMA	49
	Szőlőhegyen	
	FEKETE PÉTER	51
	Balaton: a lét határán	
<i>Európa</i>	SZ. TÓTH GYULA	57
	Rousseau, a köz és az egyén	
	GÁSPÁR ISTVÁN GÁBOR	61
	Száműzött zenész Párizsban	
	KOCSIS PÉTER	64
	Egy magyar söremigráns feljegyzései Bohémiából	

<i>Költők és művek</i>	BAKONYI ISTVÁN 69 Minden kor nehéz a maga módján
	SAITOS LAJOS 72 Ki magával dacol / Három haiku / Ulmnál a Duna
	SUHAI PÁL 74 Akit elő az álom hívott / Sok minden nem lesz
	BÉRCZY JÓZSEF 76 Kalahári
	BÁRDOS JÓZSEF 78 Mióta nem vagy itt...
<i>Egyszer volt</i>	SOLYMÁR JÓZSEF 79 Kicifrázott szavazólapok
	ZSIRAI LÁSZLÓ 82 Mozzanatok
<i>Művészet</i>	LEGÉNDY PÉTER 87 Mellettes értelemben
<i>Könyvekről</i>	HANDÓ PÉTER 89 Léleklogika
	OLÁH ANDRÁS 91 Felborult bölcső
	PETRŐCZI ÉVA 93 Könyvről könyve

E számunk képanyagát Nagy László: Kisérlet a bánat ellen című kötetének rajzaiból válogattuk. (Magvető 1980.)

SZÁMUNK SZERZŐI:

Bakonyi István kritikus, irodalomtörténész, Iszkaszentgyörgy • Báger Gusztáv költő, Bp. • Bárány László író, Bp. • Bárdos József, irodalomtörténész, költő, Kecskemét • Bérczy József költő, Svedala, (Svédország)- Szentgyörgyhegy • Fekete Péter nyugdíjas mérnök, Balatonfüred • Gáspár István Gábor újságíró, Salgótarján • Handó Péter író, Sóshartyán • Kocsis Péter író-műfordító, Český Krumlov (Csehország) • Lanczkor Gábor költő, Szeged • Legéndy Péter művészettörténész, Balatonalmádi • Marafkó László író, Bp. • Nagy László költő (1925-1978) • Neogrády Antal festőművész, Solymár • Németh István Péter költő, Tapolca, • Oláh András költő, Mátészalka • Petrőczy Éva költő, Budapest • Paksi László irodalomtörténész, Veszprém • Pelle János író, újságíró, Bp. • Saitos Lajos költő, Székesfehérvár • Solymár József író, Solymár • Suhai Pál költő, Bp. • Sz. Tóth Gyula író, Bp. • Szakmáry Dalma színháztörténész, író, Bp. • Sztanó László költő, irodalomtörténész, Bp. • Zatkalik András újságíró, Veszprém • Zsirai László író, Bp.

Neogrády Antal

SZÁZADOS TÖRTÉNET

1

Egy ezredévnyi szenvedés lecsengett,
De szeressétek Odor Emíliát!
A millennium bűbajos ópiát,
Ősbudavár elszív egy néma csendet.

A Hadügy kis játékhajókat enged,
Korrekt arányban néhány száz kópiát,
Erzsébet királynét és a Zsófiát,
S egy évre rá a szép játék kiszenved.

De él a vurstli és a szellemvasút,
A ringlispil s – ujjé! – a régi dal!
És Wampeticsnél olcsón iszunk aszút,

Míg az angolparkba jár a tisztikar
Megszűnőben már a régi lóvasút,
Felszámolás alatt a körképipar,

2

Felszámolás alatt a körképipar,
Mozgóképszínházba váltanak jegyet,
Kilátó gombozza a János-hegyet,
Dohnányi, Kodály és Bartók férfikar.

Abszint, gin, cointreau, calvados, szivar,
Mezonfridánál pár luxus menet,
Kánkán, szving, foxtrott, ha nincs jelen nejed
Kinematográf és cowboyfilmvihar.

Tisza István, Wekerle Sándor, Wekerle-telep
New York – Ellis Island, New York palota,
Carpathia – féllárú hajójegyek,

Háborút mond sok önjelölt Szibilla,
A Monarchia már mindenütt recseg,
Született, anyám és József Attila.

3

Született, anyám és József Attila,
„Fönn halk illatszinfóniába gyűlnek”
Kitörölvén nyomát a földi bűnnek,
Már összefolyt valódi, s műszempilla.

A távolság nagy, szűkül a pupilla,
Homlokodra a csillagok kiülnek
Míg hatalmas primások hegedülnek,
S anyám torkából nem perdül ki trilla.

„De ezt a világot kinőttük mi már”
A nagypofájú ostoba elenged,
Visszasüندörög a félművelt számár

Ha hiányzik aranycsengésű cseneded,
Saruszijadat se oldja meg tanár.
Az olasz front a felhők közt üzenget.

4

Az olasz front felhők közt üzenget,
Repülni kell, mindkettő ász pilóta,
Ismerek egymást hosszú évek óta.
S átintettek, amíg géppuska zengett.

Egyszer elvesztett, máskor visszaszerzett,
Sérültnem lövünk, ez régi nóta,
De változott a helyzet már azóta,
Modern a gép és erős a fegyverzet.

A bevetések száma ötven-hatvan,
Fölrúgják az egyezményt, a rendet
Az agyvelő a szélvédőre csattan.

Az amputált láb fertőződik, gennyed,
Invázió, tűztenger, ég a katlan,
Bölcsöm fölött katyusa hangja zengett.

5

Bölcsőm fölött katyusa hangja zengett,
És füstöltek még a Regent ház romok,
Sziréna bödül fel: Liberátorok!
A pinceajtón ujjnyi rés derengett.

Élelemért az apám kint tekergett,
„Igyi szudá! Zgyesz málenkij robot! ”
(„Egy szovjet elvtárs az utcán elfogott”)
És a Foksány némafilm lepergett.

A nagy mesét kívülről megtanultam:
Nagyanyámra rádólt a régi villa,
Anyám karjában sírtam megvakultan.

Ora! Ora! Üvölt egy grúz gorilla,
Azon a napon pont egyéves voltam.
Bunkersötét és megdermedt pupilla.

6

Bunkersötét és megdermedt pupilla.
Petőfi-kályhában elfűtött romok,
Bombatölcsérek, vészjósuló kordonok,
Se étkészlet, se szószóró, se villa.

Csak herbateánk van, s kevés kamilla,
Kint üvegcserep és csüngő balkonok,
Koromszagú, kék, didergő alkonyok,
S az este már a történelmet írja.

Patruj! Patruj! Adják tovább a vészjelt.
A férfi nélkül tengődő família,
Patruj! Patruj! Kiált, ha rosszat észlelt.

Ki ünnepli az új rendszert, ki sírja,
A mell szorít, ahol a félszed fészkel,
Rom Vígszínház, csillárja földi csilla.

7

Rom Vígszínház, csillárja földi csilla
A zenekarban kapirgál egy kappan,
Szennyvíz tör fel egyre magasabban,
A nap besüt, drámáját fénnel írja.

Kottahegy, de szétázott már papírja,
Szép akkordok kószáltak hajdan abban.
Szerzőjük most messzi egy szűk barakkban,
Vagy nem is él, s gazzal benőtt a sírja.

Por szítál a karakül bársonyokból
A léghuzat megsérült hárfát penget,
S pereg a dob valami furcsa okból,

A sűgőlyuk macskának nyújt ma enyhet,
Tapsol a szél a tépett széksorokból,
A nagytestvér felügyeli a rendet.

8

A nagytestvér felügyeli a rendet.
Csillagosok, katonák, proletárok,
„Káderlapodba úgylis belelátok,
Remegni fogsz, ha éjjel bárki csenget!”

Asszony, gyerek tanulja meg a csendet,
Vagy beverik pofádat nagy melákok.
Már úgylis rég fenem a fogam rátok,
Szemed előtt akár a zászlónk, lengek!

Neved végén az ipszilon szemet szúr,
Gallérodon burzsuzszagú a kölni,
Majd megtudod, hol van Rákoskeresztúr!

Hogyan lehet melóba megdögölni.
Elvtársakon te többet nem lehetsz úr!
A történelmet végképp eltörölni!

9

A történelmet végképp eltörölni!
A magánvillákat most tüntetjük el,
Népellenesség úr és entellektüel.
Van eszközünk szép csendben, titkon ölteni.

A szankció ma csak munkásökölnyi,
Az úri modor még jobban feltüzel,
Már megfogadtuk vérszomjas esküvel
Proletár fog ezentúl tündökölteni.

E cifra kort, ha túl lehetne élni
Megérné a könny, verejtek, áldozat,
Amúgy se fogja senki elmesélni,

Hogy írtuk át a játékszabályokat.
Egyszerre kell bátornak lenni, s félni,
Szódd a selymet elvtárs, szódd az álmokat!

10

Szódd a selymet elvtárs, szódd az álmokat!
A vak reményt anyám mesékbe szötte,
Hogy újra jó lesz, mint annak előtte,
Esténként jött egy varázsos változat:

Egy idős rokon majd erre látogat,
Ki tengeren túl házat már kinötte,
Olyasforma, mint Johann Wolfgang von Goethe
S ránk hagy mindent: házat, szélmalmost, lovat.

És elmegyünk örökre messze innen,
Mert nem kötelező éhen döglölni
Amit szem száj kíván, ott meg lesz minden,

A kommunizmus nem fog kerékbe törni!
És akkor még könnyű volt ebben hinnem.
Láttál szobrot a csizmából kidőlni?

11

Láttál szobrot csizmából kidőlni?
Biciklis járőr az egyetem körül.
A Petőfi-kör összetömörül,
Ha blokádnak lesz, hogy fogunk kitörni?

Kiragasztani! Aztán söpörni!
Tizennégy pont. Az utca fél, örül,
Kilencet elvisznek a srácok közül,
Az egyik arcán vérömleny, ökölnyi.

Sűrű füstben bajlódok könnyeimmel.
Láncaltapasok! Te vidd a lányokat!
Pezsgős üveg kell nitroglicerinnel!

Géppisztolyos nő sérültet támogat,
Nincsen autó! Vidd el az enyémmel!
Fejtettél már meg örök talányokat?

12

Fejtettél már meg örök talányokat?
Nagyvadat az erdőtüz poklába,
Mért hajtja mindig egy irányba lába?
Vadállatot más vad miért támogat?

És aranyveretű barátságokat,
Mit ott kötöttünk még az iskolába',
Mért bújtatunk bohóc maskarába,
Követvén fontatlan galádságokat?

Nem spórolunk a jó akolmeleggel,
Amely telente otthonunk betölti,
Nem számolunk jótékony fényjelekkel,

Bár némelyik a jó irányt üvölti.
S révbé érhetnének szelídebb szelekkel.
Mért gyűlöl testvért és komát a földi?

13

Méért gyűlöl testvért és komát a földi?
Méért ver a jég a zászlók színe szerint?
Méért barkácsolunk aranyborjút megint?
S dühét a gaz mért kutyáján tölti?

És a poéta, aki a verset költi,
Méért rébuszol, hisz vallhatna újra színt?
De pártos szellem manapság rendszerint
És nyelvét is megrendelésre ölti.

Elvetjük a Homo mensura elvét,
Farkasokká nyúzva a bárányokat,
S ha véletlenül bárki bármit elvét,

Zörgetni kezdjük a börtönrácsokat.
A sectio divina kéne melléd!
Méért rendezünk át bevált arányokat?

14

Méért rendezünk át bevált arányokat?
„Amíg nyomorra milliók születnek”
Méért nem vetünk véget az örületnek?
Akit támogatsz, az visszatámogat!

A lelkifurdalás az úgysem válogat,
Belerokkansz, ha látod, nem szeretnek,
S behódoltál a pénzszagú szeleknek.
És sütögeted a pénzesbábokat.

Lassan talán előre kéne lépni,
Néhányszor már az égbolt felderengett,
E századot a sors meg nem ismétli!

És ebben is volt, ki nagyot teremtett.
Ember vagyunk (a kívülálló kétli!)
Egy ezredévi szenvedés lecsengett.

M

Egy ezredévi szenvedés lecsengett
Felszámolás alatt a körképipar,
Született, anyám és József Attila
Az olasz front a felhők közt üzenget.

Bölcsőm fölött katyusa hangja zengett,
Bunkersötét és megdermedt pupilla,
Rom Vígszínház csillárja földi csilla
A nagytestvér felügyeli a rendet.

A történelmet végképp eltörölni.
Szódd a selymet elvtárs, szódd az álmokat
Láttál szobrot a csizmából kidőlni?

Fejtettél már meg örök talányokat?
Méért gyűlöl testvért, és komát a földi?
Méért rendezünk át bevált arányokat?

A 2012. évi Quasimodo-díjas
vers teljes szövege

GÖRÖG DESZKA

Akhillész vagyok, Péleusz fia, mondhatnánk akcióhős. S alanyi jogon városállampolgár. Csak az istenek nyila teríthet le, ha már ők tettek sebezhetővé, mikor sarkamnál megcsipentve belemártottak a Styx vizébe (s ezáltal a halhatatlanságba). Ami ujjuk közé szorult a testből, csak az maradt evilági, azaz ártó szándékkal megbénítható. A bokám környéke. A többi sérthetetlen. Nagy valószínűséggel az.

Merő fény a város, Zeusz dicsérete ez, az ünnepé, mely hegycsúcs a férfikor gerincén. Merő fény az univerzum, fürdik benne a templom is, hol ifjú harcosokat avatnak, s példaként a régieket is meghívták.

Akhillész vagyok tehát, egykor hős, ma már megbékült hűsölő. Patroklosz, a hű barát tündököl manapság a fényben, a mindig győztesek bajnoka. S hogy voltaképp kiké, magam sem tudom. S talán ő a legkevésbé. Talán hűsölő.

A fényben szikrázó lépcsősoron vonulunk épp lefelé, cserzett arcok, a hivalkodás nélküli büszkeség megannyi szobra. Majd egy omló test ütődése, hátrafordulok, roppanás a sarkam tájékán: karját kinyújtva csillapítaná esését az ifjú, tekintetünk villanásnyit összeér, aztán ütemes kopogás a lépcsőkön, s nyomban fájdalom az inamnál. Az ifjút társai felsegítik, magam elhárítom a baráti karokat, bár nehezemre esik lépni. Egy korombéli a lépcső alján felszed valamit, ami végigkattogott a márványsoron. Faszervezet, alján két gördülő henger, athéni ifjak divatja most, kik esténként a kőfejtő szabad térségein, lejtőkön kopognak vele. Valódi látványosság ez csillagfényes esteiken, sétáló pároknak, pihenő időseknek. Görgő deszkából görög deszkává lett az unatkozó suhancok eszköze, bravúros ugrásokra képesek az ügyesebbek. A mögöttem felpislantó fiú is közülük való lehet, ide is elhozta magával, ahova nem illenék, s épp most kellett elbambulnia, a szerencsétlenjének. Szerencsétlen persze magam vagyok, alig bírva mozdítani bedagadt lábam.

S egyre elnehezültebben tovább az ünnep helyszíne felé. Nem a díszemelvényre, maradvá a hátsó sorokban. Az ünneplés lázasan önnön testébe hatol, veretes szöveg, ének, fennkölt mosoly ömlik, csapong a beszéd számolatlan.

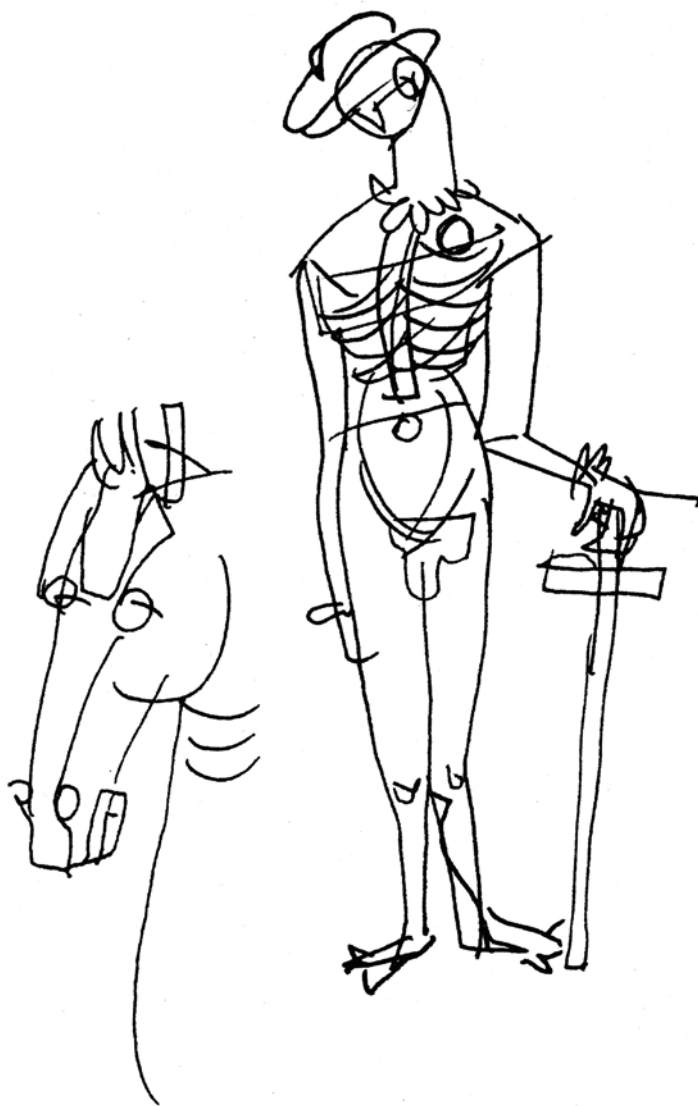
S akkor Patroklosz, a fölkeint, lép az emelvényre. Valaha együtt a csatamezőn, válllvetve. Mögötte jövődő harcosok, ragyogó, fiatal, elszánt arcok, s köztük az én ifjóm is, aki játzó szerkezetével oly szerencsétlenül... És Patroklosz int felém, hogy közelebb, ott a helyem, hiszen Trójánál, meg ki tudja hányszor, hol, annyszor. Lábam térdtől lefelé zsidbadt tuskó, nem mozdul a parancsra, s kedvem sincs, hogy látom ama nemrég elzuhant ifjú kíváncsi, túlon túl is vizslató pillantását, hiába körülöttem a rivalgó sürgetés. Hű Patrokloszom, ha az alkalom látványos összeölelkezésre készítetne is, miként mutat a gyors lábú Akhillész, ki bicegve baktat arany elismerésért. Nevetség tárgya lenne, még ha a figyelem okán a körötte állóknak arcizmuk sem rándulna. Ezt a méltatlanságot nehezen viselném. És a gyanú kígyója tekeregni kezd, hogy látom ügyetlen ifjúnk ábrázatát, ott, barátom közvetlen közelében. Ismerheti egymást az előkelő és a bajhozó? A kandi pillantású, aki talán új deszkát is kaphatott, ha ilyen könnyelműen törte el a sajátját – s éppen rajtam. Vajh nem az előrelátó Patroklosz rendezte-e így ezt az ünnepet, hiszen nem sokan tudhatják Akhillész gyenge pontját, hogy aztán sajnálkozó szavak nélkül, csak a szánandó látvány erejével záruljon le minden, ami a múltra emlékeztethet a valahai dicső harcossal.

Tündökölj csak Patroklosz, nélkülem is megteheted, itt, a bárgyú boldogság mézgájába ragadt nép előtt, de közös üdvözülést ne várj. Hivalkodj csak, senki sem vonja kétségbe érdemeidet, még ha azokban mások is részesek voltak. Mindig is a látvány mestere voltál, ott, Trójánál is, amikor megrendezett halotti máglyád fényénél a harcosok élén bosszút fogadtam érted, hogy másnap aztán váratlan feltámadásodat az ellenség megtévesztésének művészeteként próbáld elém tárni.

Elismeréssel most végképp ne alázz, elég nekem sarkam figyelmeztetése, mely örök időkre szól, bár nem halálos, hisz nem Zeusz küldte, hanem földi törpeség, végzetes csak az emlékezetem lesz, mely mindent őriz, mint borostyán a belezárult ősvart. Ha lesznek még, kik kíváncsiak régmúltakra. Akik talán majd megbocsátóbbak, mert egyszer a megbocsáthatatlan is feledhető.

Akhillész, a szájhős nem kívánok lenni, ki szavakkal pellengérezze ki a hátulról támadót, nem ágálok és nem perlekedem, öregkori békességet és kegyeket remélve, ezzel is tüntető nagylelkűségedet fényesítve. Bár ha téged orvul megtámadnának, ma sem maradna tétlen a kardom, hogy védelmedre keljen, mert az ármánykodás végleg sosem győzhet.

A sánta Akhillész feletti elnéző mosoly kárörömét nem hozom meg nektek. Átkeresztelhetitek a megtörténteket, de mi általam neveztetett meg, feledékeny Patrokloszom, az akkor is rám emlékeztet majd. Ha más nem, sarkad felett az inad bizonyosan.

VISSZAÚT

Egy konferencia kiváló alkalom arra, hogy az ember találkozzék olyanokkal, akikkel nem szeretne. A társalgóban lapos udvariassági csevegések, egymás társadalmi állásához igazított arcok, a folyosókon fontos emberekre vadászó tekintetek. Szerencsére csak vendéglődő voltam, ezért nem kellett végigülnöm két napot a zord márványteremben, az első szünet alatt távoztam. Ebben a városban jártam egyetemre negyven-egynéhány éve, itt ismerkedtünk meg gólyakorunkban feleséggel, emlékidéző sétára indultam hát a ragyogó tavaszi napsütésben.

Átgyalogoltam a hídon a túlsó partra, a kertes negyedbe. Földéződtek bennem a régi esték, ahogy a lánykollégiumtól hármásával-négyesével hazamentünk az utolsó busszal vagy a ligeten át, leendő tanárurak, s jókat beszélgettünk, többnyire vitáztunk az irodalom, a tudomány nagy kérdéseihez illő hangnemben. Milyen válogatott diáktársaim voltak, mennyit tanultam tőlük is! Vegyes érzésekkel latolgattam, hogy a hajdani eszmecserék színvonalához későbbi pályámnak vajon hány állomása ért fel. Nem sokra jutottam.

Visszafelé jövet megálltam költő barátom, évfolyamtársunk emléktáblájánál; ő fájdalmasan korán lett élő klasszikusból halhatatlanná. A városban lépten-nyomon fiatalokkal, helyes kis párokkal találkoztam, s bár eleinte tartottam tőle, hogy rossz lesz látnom helyünkön a maiakat, mégis irigység nélkül tekintettem rájuk. Mindenkinek a maga ifjúságára van szüksége, nem másokéra, s én a sajátunkat őrzöm.

Beültem régi kedves helyünkre, az ilyenkor még néptelen diákétterembe, a Gödörbe, nem is annyira az ebéd, inkább az elvonultság kedvéért. Egykori asztaltársaságunk képe, filléres lakomáink kincset érő emléke töltött el. Az alagsori félhomályban átadtam magam a csendes szellemidézésnek. Lelassultak a percek.

Nem sok idő múltán nyílt a bejárati ajtó, s egy férfi jött le a lépcsőn. A hirtelen fény elvakított, ezért nem láthattam az arcát. Meglepetésemre a sok üres asztal között éppen az enyém előtt állt meg. Fölnéztem.

– Ugye, nem ismeresz meg? – kérdezte.

Kénytelen voltam rábólintani. Fölláttam, kezét fogtunk.

– Nagy Karcsi vagyok. – Még mielőtt kibökhettem volna én is a nevem, zavarom láttán hozzátette: – Az évfolyamtársad.

Megöleltük egymást. Röstelkedtem, de megvallottam, hogy fehér haja miatt először nem tudtam hová tenni. Olcsó mentség volt: az én fejem is ősz. Valójában arcmemóriám fölmondta a szolgálatot, amikor még főiskolán tanítottam, és félévente több tárgyból is százával vizsgáztattam hallgatókat.

– Nagyon örülök, hogy összefutottunk – mondtam sután.

– Inkább megfutottunk, komám. Utánad eredtem a konferenciáról, mert a szünetben már hiába kerestelek. Reméltem, hogy megtalállak valahol az egyetem környékén, és szerencsém volt.

– Részemről a szerencse – mondtam színészi hangszíval. – Otthagytad kedvemért a tudós hölgyeket-urakat?

– Fölláttam, és eljöttem, amikor az előadó magasztalt egy professzort, akit a folyosón tudatlan szélhámosnak nevezett.

– Látom, kilógsz a díszes társaságból – derültem föl. Rátaláltunk a régi hangra.

Rendeltünk egy szerény ebédet, s hozzá sört.

– Annak idején hébe-hóba megengedhettünk magunknak itt egy mustáros bélszínlangost – merengtem el. – Lelógott a tányérról.

Karcsi fanyarul elmosolyodott:

– Most legalább egészségesen étkezünk, nem?!

Az egyedülletnek búcsút mondtam, annál is könnyebben, mert éppen az ellenkezőjéért kerestem.

Karcsi más szakpáron tanult, ezért némi távlatlalt, ahhoz mégis eléggé közlelől látott bennünket, hogy ráébreessen, ha netán csak az eltelt idő növelte volna szememben oly nagyá ifjúkorom hőseit.

Nyakunkba vettük a várost. A beszélgetésen kívül mindössze egyetlen határozott célom volt: elsőként az egykori albérletemmel szomszédos, macskaköves mellékutcháoz, megnézni, hogy virágba borsultak-e már a hársfák, árasztják-e tanév végi varázsos illatukat. Először is elbűszkélkedtünk, ifjú nagyapák, a családunkkal. Azután röviden beszámoltunk róla, hol és hogyan élünk, milyen az otthonunk. Karcsi hirtelen kizökkent a szokványos társalgásból, meglepően bosszús hangon mondta:

– A fenébe is! Valamikor a világot akartuk különbül berendezni, ma már csak a lakásunkat. Hagyjuk a garázst meg a kocsit, legyünk még egyszer filozok! Ha már itt vagyunk az egyetemi városban...

Bólintottam. Szűkszavúan megemléttük egy-két fontosabb munkánkat. Volt egynéhány hasonlóság a pályánkon: mindketten belekóstoltunk a főiskolai oktatásba; én később könyvkiadóban dolgoztam a fővárosban, Karcsi is hazatért szülővárosába, egy rangos gimnáziumban tanított, és a megyei levéltárban nyelvtörténeti kutatásokat folytatott. Friss nyugdíjasok voltunk, új helyzetünköl az elmélyült munka lehetőségét, eddig félretett témáink megírását reméltük. Karcsi tanulmányban készült kifejtetni, amit dióhéjban összefoglalt délelöltti hozzászólásában:

– A rendszerváltozás anyanyelvi hozadékaival foglalkozom egy ideje.

– Nagyon izgalmas téma – bólintottam meggyőződéssel. – Milyen példákat elemzel?

– Többek között azt, hogy miként változott a „karrier” szó jelentése az elmúlt húsz év során. A mi idónkben...

– Ez nagyon öregesen hangzott!

– Inkább fiatalosan, mármint a tulajdon fiatalságunk értelmében. Akkor a „karrierista” határozottan elítélő jelző volt. Maga az alapszó is igen rosszul csengett.

– Jobbára pályafutást mondtunk helyette, bár kérdés, hogy van-e lényegi különbség közöttük.

– Van, ha egy akkoriban kétségkívül szalonképes megfelelőjűkre gondolsz. Egyértelműen vállalható volt, ha valakinek a munkásságáról beszéltünk. Nemcsak az elvben közösségi szellem kívánta meg az egyéni érvényesülési törekvések szemérmes leplezését...

– ...vagy szemérmetlen tagadását...

– ...de többségünk őszintén visolygott a törtetőktöl, az álszentségüktöl. Ma viszont az ifjabb nemzedék nyíltan megfogalmazza karrierépítési szándékát.

– Akinek meg netán más indítékai vannak, azt egyszerűen „lúzernek”, örök vesztesnek csúfolják.

– Mentségükül szolgálhat, hogy időközben a diktatúrát demokrácia, szabad verseny váltotta föl.

– A pluralizmus szó a több érdekhajhászóra utalna? Annak idején azt az egy pártot is sokallottuk.

– Úgy értettem, hogy a pártállamban nemigen lehetett kisebb-nagyobb megalkuvások nélkül jó helyzetbe kerülni, a demokráciában viszont ehhez nincs föltétlenül szükség elvi engedményekre.

– Helyesled a karrier szó színeváltozását, vagy bírálod?

– Öreg, én nyelvész volnék, nem szociológus. Csupán rögzítem a tényt. Másként nem lehetek tárgyilagos, mert érintett vagyok magam is. Nem alapoztam meg karriert, hiába doktoráltam, úgyszólván pályakezdő kutató maradtam nyugdíjas koromra, távol a kiváló kollégáktól. Hogy ez kinek veszteség, azt döntse el más. A suszter maradjon a kaptafánál.

– Akkor egy kifejezetten szakmába vágó észrevételemet ajánlom figyelmedbe. Nem tudom, hogy a tanügyben is így van-e, de az úgynevezett versenyszférában a nálunk még ritka üzletemberi, menedzseri képességek helyett gyakran egy öblös vagy érces orgánom elegendő ahhoz, hogy valakiböl vezető válják. Fonetikai kutatások tárgya lehetne.

– A hangadottság is közelebb esik valamelyest a rátermettséghez, mint a sunda-bunda mozgalmi érdemek.

– Ez utóbbiakat ugyebár az átkosra érted...

– Ma sem rontják éppen az ember helyzetét.

Eltöprengtem azon, hogy mi mindent takarhat a „jó helyzet”. Ha mondjuk Széchenyi magasabbra kapaszkodott volna a katonai ranglétrán, akkor ma talán a nevé sem ismernénk.

– Megengedem, hogy alkalmas személyek példás munkával, nem csak könyökléssel vihetik valamire, jövedelmező álláshoz, vezető beosztáshoz juthatnak, amivel a környezetük is nyer – mondtam. – De nem biztos, hogy minden tekintetben jól választottak.

– Annyiban okvetlenül, hogy nem basáskodnak fölöttük mások, mert egyébként nagyon durva ma a beosztottak kiszolgáltatottsága. De a főnökökre napi tizenhat óra munka vár, a család elhanyagolása, a menedzserbetegség...

– Ráadásul nekik kell hatalmaskodniuk munkatársaikon. Egy főnök, ha akarja, ha nem, megsérti a kanti kategorikus imperatívuszt, akár hallott róla, akár nem. Eszköznek tekint másokat, nem célnak. Ez őt is a gályapadhoz köti, éppen csak nem láncolja. Magasabb jövedelme csupán kárpótlás, némi ellenszolgáltatás azért, hogy benső szabadságát fölálldozta a nagyobb külsőért.

– A régi idealista vagy – nevette el magát Karcsi. – Nem hinném, hogy emiatt sokak feje fájna. A legtöbben éppen ezért a lehetőségért tanultak.

– A magunkfajta bölcsészek talán mégsem. Egy cégnél a kevés diplomás jó eséllyel pályázik vezetői szerepre. De mi, pedagógusok tantestületben készültünk dolgozni, ahol mindenki egyetemet, főiskolát végzett, nem számíthattunk mindannyian igazgatói kinevezésre.

– Mindannyian nem, de egyenként azért igen. Lehet, hogy savanyú nekünk a szőlő? Vajon nem az elszalasztott lehetőségeikért vigasztaljuk magunkat a lemondó szavakkal? Különből rólad azt gondoltuk, hogy táskádban hordod a marsallbotot. Fővárosi voltál, már hallgatóként publikáltál néhány cikket folyóiratban...

– ...de utána tíz évig semmit.

Karcsi legyintett:

– Fontosabb volt az, hogy elkülönülten éltél az albérletben. Hozzánk, kollégistákhoz képest határozottan individualistának tűntél föl. Emlékszem, amikor néha nálunk időztél, eleinte hogyan égettek, ki is oktattak KISZ-führerek, még inkább az ellenzéki újbalsók. A forrófejű, engem leginkább a trockistákra emlékeztető Edelman egyszer – jól hallottam, mert mögöttetek álltam sorba a menzán – azt vágta fejedhez, hogy „ha megvalósul az én diktatúrámm, az ilyen polgári széplekeket falhoz fogom állítani.” Rémlik? Nem hangzott éppen barátságosan. Csodálkoztam, hogy ezután is gyakran láttalak beneteket együtt.

– Emlékszem, maradandó nyomokat hagyott bennem az eset, de Péter csupán vagdalkozott, amikor éles elméje egyszer kifogyott az érvekből. Fölvett szerep lehetett az elszántsága, katonakorunkból nem így ismertem.

– Talán vonzotta az összeesküvésért perbe fogott maoista pesti bölcsészek példája.

– Lehetséges. Később levetkőzte a radikalizmust, ötödévre teljesen eltávolodott tőle, és visszatért polgári értelmiségi gyökereihez. Azt is elárulta, hogy kijózanodását nem csekély mértékben a vitáinknak köszönheti. Azután vált a viszonyunk kollegiálisból baráttá. Az én minősítésem utóbb humanistára változtatta.

– A többiek nem kapcsolódtak be a szóváltásaitokba?

– Csak szórakoztak rajtunk. Vihar a lavórban... Még Kedves Ábel mondott ellent néha a világmegváltó eszméknek, tőlem függetlenül, székely nemzeti önérzetével, mert zavarta a balos internacionalizmus.

– Nem inkább Edelman kozmopolitizmusa? Ábel indulatába nem keveredett némi antiszemitizmus?

– Nem gondolom. Egyikük sem származás szerint osztályozta embertársait. Az nálunk nem volt szokás.

Karcsi eltűnődött:

– Különből nem a menzai jelenet volt az egyetlen alkalom, amikor csodálkoztam rajtad. Akkor is nagyot néztem, amikor megtudtam, hogy vidéken helyezkedtél el.

– Nem öntudatból tettem, hanem azért, mert ott kínáltak szakunknak megfelelő két állást feleségemmel. De nem eszmehűség vezette azt a csoporttársunkat sem, a másik szélső- vagy újbalsót, a még inkább osztályharcost, a maoistát, aki pesti létére az egyszerű nép körében vállalt vidéki szolgálat eszméjének harcos szószólója volt, majd egyenesen a fővárosban lépett állásba, nem is tanárként, hanem egy

központi kulturális intézménynél. Pestre költözésem után valahogy mindvégig elkerültük egymást, pedig végzésekor annyi vita után mégis kölcsönös fegyverletétellel váltunk el.

– Kiről van szó? Várjál, kitalálom.

– Hagyjuk, nem a személy a fontos. Hanem ami az individualista jelzõt illeti... a kiadóban meg ép-penséggel ásatag kollektivistának gyalázott egy közismert szakíró, csak azért, mert eredetieskedõ, magyartalan szófordulatait az anyanyelv védelmében kifogásoltam, s szerinte ez fölért a személyiség szabadsága elleni tûrhetetlen támadással. Az ötvenes évek jellegzetes hivatalnokfigurájának mondott.

– A nacionalista minõsítést nem kaptad meg? Újabban kétségbe vonják a nyelvmûvelés jogosságát, döbbenetes módon még nyelvészek is. Na, de zárjuk le a szakmai kérdéseket. Csak annyit mondj még, hogy te mivel foglalkoztál délelõtt az elõadásodban? Egy másik szekcióülésen vettem részt, ezért nem hallottalak.

– Az én hozzászólásom tárgya korántsem olyan érdekes, mint a tied. Rövid lélektani kiegészítésre kértek a döntési folyamatok céloksági magyarázatával kapcsolatban. De ezzel legföljebb a társadalomkutatóknak mondhattam újat, neked aligha. Fejezzük is be, ennyi erõvel visszamehettünk volna a konferenciára.

Egyszerre intettünk nemet. Szótlanul lépdeltünk egy ideig, amerre a lábunk vitt. Szerettem volna, ha a további beszélgetés irányát Karcsi szabja meg, de most mintha magába merült volna. Azzal a rossz érzéssel küzdöttem, hogy míg külföldre származott évfolyamtársainkkal ápolom a kapcsolatot, hazalátogatásaiknak köszönhetően rendszeresebben is, mint a fõvárosiakkal, a vidékiekrõl alig tudok valamit. Kérdeztem hát Karcsit felõlük, de neki is csak az õ országgrészükben élõkrõl volt tudomása. Ám mintha felszakadt volna egy régi sebe:

– Különben rátok, pestiekre enyhén rosszálló irigységgel néztünk.

– Ugyan miért?

– Nagyobb szabadságotok birtokában független szellemnek mutatkoztatok, nekünk pedig szemle-sütve kellett belenyugodnunk a kényszerû alkalmazkodásba.

– Miben állt volna a mi kötetlenebb helyzetünk? Ugyanazok a tanárok osztályoztak, hasonló fórumok minõsítettek, állíthattak fegyelmi eljárás elé, akár mondvacsinált ürüggyel is. Volt rá példa.

– De minderre legyinthettetek a diploma megszerzése után. Egy kétmillió város álláskínálatából választhatatok, egyetemi minõsítéseket talán olvasatlanul süllyesztették a személyzeti iratok közé. Nekünk pedig a járásszékhelyünk egyetlen gimnáziumába utánunk tudtak nyúlni a belügyesek, közöttük Karakas is, aki titokban alhadnagy volt negyedévesen.

Most én hallgattam. Be kellett látnom az igazát, hiszen magam is hasonlót éltem át az utolsó évben már külföldi letelepedés felé tájékozódó egy-két évfolyamtársunk megnyilatkozásai nyomán. Mi tagadás, olykor elegánsabbnak találtam volna, ha egy fokkal inkább méltányolják az itt maradók visszafogottságát, s tekintettel vannak mások tûsz helyzetére, ahelyett, hogy kacérkodnak az ellenállószerpellel. Nem gondoltam arra, hogy ez érdemszerzés, befektetés lehet késõbbi külföldi fogadtatásukhoz, más értelemben ugyan, mintha a nagy jómódba mentek volna: a szabadságot keresték. Fennhangon folytattam:

– Ezek szerint kétfelé oszlott az évfolyam. Nekem pedig az volt a maradandó nagy élményem, hogy az összes társadalmi réteg fiai-lányai megtalálhatók voltak közöttünk, mégsem idegenkedett senki a másiktól. Nem is firtattuk egymás származását, akkor jutott csak tudomásunkra, ha valaki az orrunkra kötötte. Rõlad sem tudom mind a mai napig, hogy hol ringott a bölcsõd. Parasztgyerekektõl a polgári értelmiségi csemetékig egy húron pendültünk, egy nyelvet beszélünk. Ha most meggyõzõnél, hogy illúzióba ringattam magam, akkor a legszebb emlékemtõl fosztaná meg.

– Világért sem tenném.

A hajnali utazás miatt hamar belefáradtunk a kóborlásba. A múzeumnál lementünk a rakpartra, de nyomban visszatértünk. Megkerültük a fõtér platánsorát, megcsodáltuk a liliomfa rózsaszín-lilásan kicsattanó virágkelyheit, s a közeli patinás cukrászda felé vettük utunkat. Már elõre hiányzott nekem az a kis öregúr, akit annak idején gyakran láttunk ott szimpla kávéja fölött bóbiskolni, majd távozni

félalomban, imbolygó-kacsázó léptekkel, földet verdeső ballonkabátjában, s akit ezért Pingvin bácsinak nevezünk el. Karcsi elől elhallgattam, hogy az öregember arca milyen elevenen él bennem. Némiképp megnyugtatót emlékezetem kihagyásáért a találkozásunkkor, hogy Karcsi került feleségem nevének említését, látható zavarral:

– Nektek is itt volt a találkahelyetek? – kérdezte.

– Csak ritkán, főként ösztöndíjosztás napján. Olykor egy-egy szobatársával is eljöttünk ide a nehezebb vizsgák után. Jó fejek voltak a barátnői is, sőt jó koponyák.

Zavarát oldandó beleszórtam szavaimba feleségem lánykori nevét. Szemlátomást azonosította, de mert ő maga az utolsó félévet külföldi részképzésen töltötte, arról nem tudott, hogy az államvizsga előtt összeházasodtunk. Eltöprengtem, hogy vajon tapintat vagy közöny jeleként hat, ha nem kérdezek rá családi viszonyaira, ahogy a származására sem, s beérem azzal, amibe önként beavatott. Megoldotta gondomat, hogy a kávé megrendelése után körüljáratta szemét a magas tükörelakokon, a díszes kárpiton, a márványasztalokon, s mintha nem is nekem szánná, csöndesen mondta:

– Itt izleltem meg először a polgári világ levegőjét. – Érdeklődést olvashatott ki szememből, mert folytatta kéretlenül is: – Gyerekkoromban egy lepusztult hivatalsegédi lakásban laktunk. Eleinte torkomban dobogó szívvel, csupán Karola kedvéért tettem be ide a lábam. – Kérdő tekintetem láttán hozzátette: – Azt hittem, ti ismertétek egymást. A gyógyszerészkarra járt, eggyel alattunk. Ő lett a feleségem. Ma is az.

Tréfásan gratuláltam, mintha az esküvő napján fejezném ki jókívánságaimat. – Ritka manapság a tartós házasság – mondtam elismeréssel.

– Volt, hogy én sem bíztam benne föltétlenül – nézett a távolba Karcsi. Megnevezte azt a faluról származó kollégistatársát, Töröcsiket, akihez egy pesti nagypolgári lány feleségül ment (mint sejteni lehetett, csak baloldali hevíletében), majd utóbb, már anyaként, mégiscsak visszatért lánykori szerelméhez a jól megszokott miliőbe. – Tartottam tőle, hogy engem is kivet majd Karola úri környezetébe.

– Ugyan, miért?! – háritottam el a komorabb hangot. – Hiszen a te teljesítményed eleve több tiszteletet érdemel, mint mondjuk az enyém, értelmiségi származéké. Különben is, nomen est omen. Karola nem hagyhatja el Károlyt. Benneteket az Isten is egymásnak teremtett.

– Lehet, mert sohasem okozott feszültséget közöttünk a neveltetésünkben fakadó különbség. Igaz, a hitünk közös volt.

– Ezzel újat mondtál nekem.

– Annak idején kiszámíthatatlan következményei lettek volna, ha egy tanárjelölt nagydobra veri a vallásosságát. Egyébként nemcsak feleségem, de még a családja részéről sem éreztem soha fenntartásokat, kezdettől egyformán szerettek.

– Különben is, hol van ma már olyan, hogy „úri”? Talán középosztálybeliről beszélhetünk.

– Hogy hol van? A zsigerekben, barátom. Te ezt kevésbé tudhatod, mert otthon is volt könyvtárak. Emlékszem, Platón csak régi kiadásban s nehezen hozzáférhető Államát többünkkel együtt én is a ti példányotokból olvastam. Te beleszülettél az értelmiségi létbe, de én kétes befogadtatásra számíthatam azóta, hogy még egy tanszékvezetőt is „parasztzeninek” hallottam csúfolni az egyetemen, a szocializmus idején...

– Én a Kocsonya Mihály titulusra emlékszem, de azt hiszem, mindketten őrá gondolunk. – Bölintőtünk. – Te kitől hallottad a gúnynevét, tanároktól vagy hallgatóktól?

Megint Töröcsiket nevezte meg.

– Látod?! – intettem. – Ő is parasztyerek volt. A profnak nem a származását, hanem a gyatra felkészültséggel való érvényesülését pécézte ki, hiszen mások a szomszédos tanszékeken is jobban értettek a tudományához, mint ő maga. Kinek jutott volna eszébe hasonló szavakkal illetni egy köztisztviselőtben álló irodalmárt vagy egy tekintélyes történészt?

– Hát igen, sem a diákok, sem az oktatók nem egyformák.

– Ha már itt tartunk, a tanároknál, s mert említetted vallásos voltodat... megkérdezném, hogy sértett-e hívő érzedetben az egyetemi oktatás?

- Nem.
 - Pedig az istentagadást képviselte.
 - Nem közvetlenül azt, inkább úgy mondanám, hogy állító formáját, az anyagi törvényszerűségek istenítését. Az ötvenes éveket pocsékolhatta csak meg mindenestül az ateista propaganda.
 - Hivatalosan később is elvárták a világnézeti alapozást, de legföljebb röpké percekre szántak rá az előadók.
 - Határozottan úgy emlékszem, hogy amikor egy-egy zöldfülű elsőéves fölemlegette az iskolás szólamokat, amelyek szerint az osztályhelyzet az égvilágon mindent megmagyaráz, akkor még az egyébként marxista szemléletű tanárok java része is félrenézett, és másra terelte a szót. Természetesen azért akadt egy-két monokultúrás kurzus is, de nem volt jellemző. Aki akart, önerőből továbbléphetett.
 - A mi szakunk tanszékein dolgoztak európai urbánusok (még egy egzisztencialista is), népiek, humanista szellemű, őszintén jóhiszemű vagy naiv marxisták, no és keményvonalas pártberek. De ez utóbbiak közül is mindössze ketten kísérelték meg szemléletünket az úgynevezett szocialista realizmus felé terelni. A többiek kritikus értékelés mellett mindenfajta felfogással megismertettek bennünket, és elvárták tőlünk a szabad választást.
 - Nem mindenki élt ugyan a lehetőséggel, de a tanárok kétségkívül az önálló gondolkodást méltányolták.
 - Legföljebb röviden hozzátették vizsgálfeletünkhöz a hivatalos álláspontot, majd megadták a jelest. Akár polgárinak bélyegzett nézeteket is vallhattunk, követhettük például a szellemtörténeti iskolát. Pártkader oktatók és törtető hallgatók még bólogattak is, látszatra elismeréssel: hadd bújjon ki a szög a zsákból, legalább nem kell velünk számolni a karrierharcban. De ennek tudatában is voltunk.
 - Visszajutottunk az én témámhoz – derült fel Karcsi. – Ne folytassuk inkább a szabad levegőn? Észrevetted, hogy mennyire megújult a város? Már nem olyan kopottas szürke. Mintha a nap a házak faláról sütne. Szívesen kimennék gyalog a vasúthoz, megvenni a jegyet a visszaútra.
 - Én menettértivel jöttem, de azért csak sétáljunk. Örömmel elnézegetem a friss homlokzatokat, a tetszetős külszínt – habár az talán mégsem maga a város. Ahogy a tarka piac sem azonos a jól működő gazdasággal.
- Karcsi mintha nem akart volna kényes kérdésekbe bonyolódni:
- A helyjegyet neked is újra kell váltanod, ha korábbi vonattal megyünk.
 - Igaz is, hála az érdektelen konferenciának.
- Kint az utcán Karcsi megerősítette fanyalgó véleményemet:
- Hány nagyagyú társadalomkutató jött össze, aki mind a közelmúlt évtizedeket búvárolja, és alig jutnak tovább a politika leegyszerűsítő képleténél: vannak kormánypártiak, és vannak ellenzékiek. Vagyunk mi, és vagytok ti. Pedig mennyivel több magatartásformát figyelhettünk meg már az egypártrendszer idején is! Említettük a karrieristát, az ellenállót, az ellenzékit...
 - ...a párturalom kiszolgálójáról, a megalkuvóról, a függetlenről, a másképp gondolkodóról, az ellenségesről még nem is beszéltünk.
 - Ha jól meggondolom, a hatalomnak éppen az ellenséggel volt a legkönnyebb dolga, azzal nem kellett vitatkoznia, egyszerűen félresöpörte. Fejfájást a többiek okoztak neki. Mennyit gyötörtek revizionista tanárokat sztálinisták, például akik ötvenhat után ide szorultak Pestről!
 - A hatalom gyakorlójától és haszonélvezőjétől a lázadóig milyen széles a skála! Bennünket vajon hol helyeznének el rajta későbbi korok tárgyilagos történészei, ha egyáltalán beleesnének a látószögükbe...
 - ...s ha azt is tudnák, hogy akkor, tíz évvel ötvenhat után minden szavunkra besúgók füleltek, még a vonaton is?
 - No, mit gondolsz, Karcsikám, kihullunk az idők rostáján?
- Ismét az egyetemi étterem előtti téren voltunk, ahonnan a sugárút a pályaudvarhoz vezet. Karcsi a lombok árnyékában megállt, töprengett:
- Lehet, hogy hosszú távra tervező karrieristák voltunk, csak túlságosan későn jött be a számításunk?
 - Ezt nem mondhatod komolyan. Aki itthon képzelte el a jövőjét, az nem várhatott belátható időn

belül változást. Legkésőbb a prágai tavasz hatvannyolcas elfojtása után fel kellett adnunk az igazi enyhülés reményét. Jött is hetvenben az elszánt hangú visszakozz! Emlékszem, milyen keményen megdorgáltak éppen téged és szobatársaidat, mert Sztálin képét kitétték a falra azzal a felirattal, hogy véreskezű zsarnok; ráadásul a munkásszármazású Nágel volt az értelmi szerző...

– Hát igen, ha kilátástalan volt is, próbáltuk megőrizni viszonylagos szuverenitásunkat. Véletlenül sem mondanám magam ellenállónak, de ha ama történészek ellenzékinek találnának, azt örömmel venném.

– Én is elfogadnám. Bár amikor az újbalosok ideológiájával vitáztam kispolgárinak gyalázott állásponttól, akkor úgy tűnhetett föl, hogy a bürokrata hivatalosság pártján vagyok a maoisták hetyke forradalmiságával szemben. Kényelmetlen helyzet volt. Szerényen beérvén azzal, ha az elfogulatlan kívülállók nonkonformistának minősítenének.

– Talán jobb is lenne, mert ez a jelző inkább alkati vonásokra utal, nem pedig állásfoglalásra vagy meggyőződésre. Azt hiszem, gerincvelőből voltam képtelen idomulni a felsőbbség mindenkori elvárásaihoz. S ha eddig nem tettem, hát eztán minek? Amikor végignézek a pályámon, örök ellenzékinek látom magam, és nem bánom.

– Vallhatjuk büszkén Kosztolányival az „örök, hatalmas ellenvéleményt”? Ha következetesek vagyunk, akkor a mindenkori kormánypártnak és árnyékkormányának egyaránt a tárgyilagos kritikusa lehetünk.

– Akkor hát egyetértünk. Ugyanarról beszélünk: a nonkonformizmusról, a függetlenségről. Ezt neveztem örök ellenzékiségnek, nem pedig az ellenoldali állítások negatív előjellel való pusztá megismétlését...

– ... ami afféle függő beszéd lenne, távol a függetlenségtől.

– Mindig ragaszkodtam saját véleményemhez, kötelező nézeteket nem ismertem el, és ezt a diákoktól is elfogadtam.

– Gondolom, a nevedben is mondhatom, hogy egyenesen biztattuk rá őket. Nézd el nekem a fellengzős fogalmazást, de kivételesen megengedem magamnak: azt hiszem, igazi tanárok voltunk. Te föltlenül, mert végig kitartottál a pályán.

– Tudod, mi vonzott mindvégig a katedrához? Az, hogy míg a felnőtt világban az emberek egymás elöl halásszák el a pénzt és a pozíciót, addig az iskolai érdemjegyből mindenkinek korlátlanul jut; elvben bárki kaphat akár jelest is. Ha igazságosak vagyunk.

– Vagyis elfogulatlanok, más szóval pártatlanok, azaz nem pártosak.

Már csaknem a pályaudvarnál jártunk. Kicseréltük e-mail címünket, megbeszéltük, hogy ezután tartjuk a kapcsolatot, elküldjük egymásnak fontosabb írásainkat. Karcsi megkérdezte még:

– Ha nem veszed rossz néven... bár sosem szoktam, tőled talán megtudakolhatom, hogy kikre szavaztál a választásokon.

– Kérdés ezek után? Az ellenzékre. És te? Én is megkérdezhetem?

– Természetesen. Az ellenzékre. De jó, hogy megbeszéltük. Ebben is teljes az összhang közöttünk, amit talán még hallgatókorunkban sem mondhattunk volna el. Kár, hogy kiesett a barátságunkból az a futó négy évtized... De majd pótoljuk.

– Várj csak egy pillanatra! – álltam meg. – Milyen értelemben használod most az ellenzék fogalmát?

– Hogyan használhatnám? Egy hónapja lezajlottak a választások. Megvolt a szerepcsere.

– Azért kérdezem, mert még az előző kormány van hivatalban.

– Ez igaz – bizonytalanodott el Karcsi. – Én az új ellenzékre gondoltam. Hát te?

– Az eddigire.

Rökönyödötten hallgattunk.

– Elárulnád, hogy miért?

Csend. Majd:

– Mert torkig vagyok a piaci cinizmussal és az erkölcsi nihilizmussal, amelyben élünk. És te?

– Ugyanazért.

Elnémultunk. Akkor hát egyetértettünk vagy összekülönböztünk? Mit is mondhatnánk mostantól egymásnak, miután azonos kiindulással homlokegyenest ellenkező következtetésre jutottunk? Kitor-
hetünk-e az ördögi körből? Így fogunk Pestig meddően rágódni a hallottakon? Vagy ami még rosszabb lenne: akaratlanul is bántsuk meg egymást?

Tétován hangzott a megjegyzés:

- Pedig olyan rendes gyerek vagy...
- Te nemkülönben.

Csend.

A pályaudvarhoz értünk. Beálltunk a pénztárhoz, foglaltunk a délutáni intercityre két egymás mel-
letti ülést. Maradt még másfél óránk. Megbeszéltük, hogy az indulás előtt tíz perccel itt találkozzunk,
addig meglátogatjuk egy-egy kollégánkat, én a lakásán, ő az egyetemen. Sietősen elváltunk.

Visszafelé a jelzett időben érkeztem a vonathoz, Karcsit azonban hiába kerestem a váróteremben és
a peronon. Talán nem ért oda. Gondoltam rá, hogy fölhívom a mobilján, mehetnék vele én is az esti
gyorssal.

De – ötlött belém – mi van akkor, ha szándékosan késte le az indulást, mert nem kér a semmitmondó,
kényszeredett csevegésből? Legyek tolakodó?

Az utolsó pillanatig vártam, majd fölléptem a kigördülő szerelvényre.

Báger Gusztáv

ESZMÉLÉS

1.

*A szépségfogalom széttöredezett.
A rút sem egyértelmű immár.
Amit csodáltunk, összeomlott.*

*Tudjuk, mitől elégül a nép.
Ismerd meg a vígjátékokat,
ha ismerni akarod a kort.*

*Tájékozottnak tűnik,
akinek fogalma sincs,
s ki valóban bölcs, menekül.*

*Az új időszámítás szerint
helyel kínáljuk a hölgyeket,
fejükre kéklő koronát teszünk.*

2.

*Az anyaméh és a menny kapuja
egy szó a héberben: ajtó.
Az újszülött létezés radikális,
tisza és kitartó.*

*Mind éli, mind elszenvedi,
de át nem látja, mily nagy a lét.
Csak babusgatja önnön meséit,
lépcsőkön gurulnak szerteszét.*

*A semmibe igyekszik,
ki filléreken megreked.
Most van a derengés ideje.
Hagyd el régi rejteked.*

*Összeszedettség és áttörés,
hit és jólét – szent tusa.
Valami nagy mélység van készülőben:
a szellem szürrealizmusa.*

3.
Nem tudjuk: csináljuk,
véghez visszük.
Mit időtlennek hiszünk,
tovafut.

Azt se tudjuk végül,
mi a cél.
Egyszercsak tárulnak
ajtók, kapuk.

Mintha más venné észre,
hogyan vagyunk.
S bennünk egy
újszülött visít.

INNEN EL

„legyetek általmenők”

Ki szeretne szállni az unokám.
Ebből a túldramatizált káoszról.
Azt mondja nekem, ő képes lesz rá.
„Figyeld meg, papa, nekem sikerülni fog.
Megállítom a földgolyót, és kiszállok.
Ámulnak majd a tudósok.
Köztük te is, papa: eltűnök hirtelen.”
Vigyél magaddal, mondom neki.
Tegyél a zsebedbe, mint az aprópénzt,
össze is hajtogathatsz.
Te olyan ügyes vagy, bízom az akaratereődben.
Annyira leleményes vagy és annyira elszánt,
fele annyi energiát sem bírok kiizzadni már.
Tegyél a hátizsákodba, kisunokám,
kösd magadra a nagyapádat.
Vigyél el innen.
Tegyél a szívedre pecsétnek.

Sztanó László

KÖNYÖRGÉS AZ JÓ LOVAGLÁSÉRT

*Hagyd még kantárját kezeimben:
erősen fogom, bárhogy ficákol!
A vágát ne fogd ki vágyaimból,
a káromkodás ízét a számból!*

*Langyos homályból ragadott engem
vérrel, csatákban e világra.
Folyvást csatázom, vérzem azóta
mohó nyüveknek elébe vágva.*

*Nincsen sarkantyúm szigorú ércből:
hergelem, nógatom könyörögve,
szememet akasztom ég peremére,
rettegem zuhanásom a rögbe.*

*Porzik mögöttem amerre jártam.
Futok, száguldok, ki a világból.
Ki vakon rábízza maradék útját,
ki előtt hétfátylas délibáb táncol –*

*jól van: csak érzem dobrokolását,
ha nem is marad más, csak a hátam.
Lányom-fiam szilaj szemekkel,
dagadó lélekkel nézzen utánam.*

Lanczkor Gábor

A FEHÉR-TAVI DARVAK

Úgy szállnak föl a nádcsomók tagolta
Víz sötétlő színéről,
Párban vagy hármásával, ötösével,
Hogy mire összegyűlnek csapatokba,
Számálhatatlan, szerteséjjel

Kirajzanak
A körben szürkéllő mezőkre,
Addigra fegyvertelen férfiakkal
Nem gondolnak: pedig a sok-sok távolodó V alak
Hegyes irányzéka a novemberi hajnal

Hasadtán a friss levegőt úgy karmolássza
A három közeli barát között,
Kik a magaslesen vacognak,
Ahogy a kelő nap visszacsavart lángja
Lombtalan akácoknak

Új töviseket ígér.
Ha az enyhe tél begorombul,
Kirúgatva költözik a fehér-tavi populáció:
Nagy latin kezdőbetűikként
Megannyi csonkolt V alliteráció

Indul útnak a téli magyar pusztaságról
A sápadtan delelő nap iránt.
Vak vagy? Testvérek, kiegészíthetitek mindketten,
Darvakkal a fagyos hajnali ég amit ábrázol,
Bámulja három jóbarát.

Németh István Péter

KÖVÁGÓÖRSI NÁSZUTASOK

Van egy fotó, ami fölött különös érzés fog el. Mintha sosem a látott táj, a valóságos felől volna azonosítható egy fénykép, hanem a fényképtől, a papírra nagyított felvételtől lenne hiteles egy táj. A kővágóörsi templom és előterében ugyanis én először mindig Radnótit és hitvesét, Fannit (Fifit) látom, amióta megláttam Szalai Imre fotográfiáját 1935-ből. Gyermekkoromban a szegedi Tiszatájban jelent meg, de nem innen ismerem meg, hanem a Harmath István és Katsányi Sándor szerkesztette *Veszprém megye irodalmi hagyományai* című könyvből. Idén májusban Radnóti Miklós költő születésének centenáriumát ünnepeltük. Ideje, hogy magamnak is, de minden érdeklődőnek összegyűjtsem mindazt Tapolcán, Kővágóörs közelében, amit erről a fényképről tudok.

A források, közöttük főképpen az ezerkilencszázhatvanas és -hetvenes évek napilapjai, arról tanúskodnak, hogy Radnóti Miklós a nászútján volt a Kővágóörsön élt Lakatos Péter Pál vendége. Akkor fotózta le a költőt és Gyarmati Fannit Szalai Imre író, kritikus, aki lírikusként Lakatos-sal együtt bemutatkozott a Nyugat hasábjain is a húszas években. Kővágóörs elmondhatja, hogy a híres orgánium két fiának is bemutatta a verseit. Egy kisközségnek, melynek hajdan gimnáziuma is volt, nem kicsiny dicsőség. Hadd citáljak Lakatos Péter Pál és Szalai Imre verseiből egy-egy szakaszt, hogy ide idézzük a kővágóörsi poétákat, akik fiatalok voltak, s még csak néha-néha lehetnek rossz előérzeteik a XX. század kataklizmáiról:

*Most indulunk a két karomba fojtva
most mindenestül itt vagy: az enyém, -
rezgő levél a lombos jegenyén.*

*Kacag a föld, hogy útnak eredek.
Járatlan út koplaló kövein
lábam alatt gördül a meredek.*

(Szalai: Hegytetőn)

*Napsugár, napsugár: rezgő aranyfonál,
életfonál, fonj be engem, fojtsd meg
bennem az ősz, a könnyet, a bánatot.*

*Napsugár, napsugár, én fiatal vagyok
és én eddig csak őszben jártam, sötét,
vizes láztkkaszto erdőben jártam,
amit sugarad: drága aranyfonál,
Még át nem szótt soha...*

(Lakatos: Verseik I.)

Akár a közös költőbarát Radnóti Miklós, ők is tele vannak vitalitással, ugyanakkor a felfokozott életkedvük mélyén van valami fenyegető, megsejtett komorság, amely veszendőségtudattal tölti el őket. Erről szól Radnóti Miklós *Mint a bika* című közismert verse is. Lakatos Péter Pál versét a Nyugat 1922-es, Szalai Imrét az 1923-as évfolyama közölte. Radnóti Miklós 1930 novemberében gyönyörű verset írt, amit barátjának, Lakatos Péter Pálnak ajánlott. Így található a mai kiadásokban is a *Hajnali elégia* című Radnóti-kötemény ajánlása: *Lakatos Péter Pálnak*

*Betegen feküdtél, amikor először
láttalak és rossz veséddel játszottál
komoran huszonegyest! borok
s feketekávék növelték nagyra azóta
erőnket; már tilalomfák görbülnek
a földig országló gondjaink alatt!*

*Nézd a lányodat Máriát! vidám
élete dedók udvarán csomósodik
össze a többi aprócska Máriákkal s
holnap az asszonyod Anna, (Mária
ő is) nem tud adni mit enni neki!*

*Énekelj Mária! holnapután már
örülni fog Anna balatoni, nyári
örömmel és többi Annáink hó
foga is jó mosolyra virágzik!*

*Már jegenyék árnyéka gyászolja csak
régen fekete kenyérünket s fák
tudják csak a patakok partján,
hogy fejszés emberek lábnyomán fut
össze most sírva az őszi víz fénylő
pocsolyákba s átkok gyűjtik s mérges
köpések dagasztják csobogóra!*

*Gonddal kerített gyümölcsceinket már
lámpák fénye érlelte gyönyörűvé és
kiteljesedett nyomorunk fölött vörös
hamvakkal visszük szét hajnalodó életeinket!*

Ha Lakatos Péter Pál nem írt volna egyetlen verset sem, nevét e Radnóti-költemény akkor is megőrizte volna. Ám nem volt jelentéktelen lírikus ő sem, sőt, nemzedékében betöltött irodalomtörténeti szerepéhez igen jellemző adalék, hogy Fejtő Ferenc – utolsó visszaemlékezéséből tudjuk – éppen Lakatostól hallott először József Attiláról. Radnóti daktilusait ajándékozta kővágóörsi barátjának, amikor maga is az indulásról szólt. Radnóti sem rejtette véka alá szorongását, amin az sem oldott, hogy Lakatos Péter Pál feleségét Annának (mint Jézust nagyanyját), gyermekét pedig Máriának (mint Jézus édesanyját) hívták. Nem merte a megváltóást hinni, s költői előérzetének lett, sajnos, igaza. A Veszprém megyei helységnevek közül elsősorban Szentkirályszabadja fonódik össze Radnóti nevével, ahol a *Razglednicák* utolsó darabját írja, ahonnan a Golgotára, vagyis Abdára ment. Lakatos Péter Pál kicsiben, de végigjárta Radnóti stációit. Az embertelenség ellenében ő is csak egyet tehetett, minél szebb és fegyelmezettebb verseket írt. Lakatos Nagykanizsán, az internáló táborban fordította le Dobrisa Cesaric *Majd ha fű leszek* című versét, amelynek hangulata, megverselt halálközelség-élménye, ugyanakkor az embertelenséggel dacoló, gondosan megmunkált szépsége Radnóti fegyelmezettségekben is gyönyörű kései költészetével rokon:

*Jobb lesz talán, ha majd egy szép napon
elköltözöm s porhadó változásként
a rögökben s a férgékben lakom.*

*És hajladozom víg füvekben majd
és napsugár s holdfény csurog ruhámon
és millió fűszálban ring az álmom.*

*Forró agyamból semmi nem marad,
egy gondolat se, csak hideg salak.
fülem se lesz, s a csendet hallanom
már nem lehet – süket lesz szép dalom.*

*Kasza suhint és jajt se hallhatok
és rendre dülve nem fáj semmi sem.
Terhem se lesz, csupán a harmatot
csillogtatom – és könnyű lesz szívem.*

Lakatos Péter Pál e szépséges műfordítása csak 1971-ben, az Irodalomtörténet folyóirat hasábjain jutott el az olvasókhoz. A hetvenes években láttam meg én is a Radnóti Miklóst és Fannit ábrázoló fotografiát. Állnak a kővágóörsi templom előtti téren, köröttük árusok, s ők közrefognak mosolyogva egy kislányt. Nem gondolnak még a passiókra, virágvasárnap is lehetne, de megtudom: Nagybaldogasszony ünnepe van, s búcsút tartottak aznap Tapolcán s Kővágóörsön is. A felvételtől két cikket ismerek, mindkettő a Veszprémi Napló hasábjain jelent meg. Először a fotografiát készítő barát, Szalai Imre visszaemlékező szavait, majd Fonay Tibor *Radnóti Kővágóörsön* című miniesszéjét idézem:

Kővágóörs főterén, a templom előtt a fiatal hitves és Miklós áll. Közöttük Lakatos Péter Pál kislánya, Laci. A felvételt én készítettem, 1935-ben, amikor nászútjuk alkalmából Radnótiék egy éjszakát ott töltöttek. Köröndy asztalos házában aludtak, a Káli út 39.-ben, az utcai kerítés mellett a hához tartozó kicsinyke bódében...

(Cserhát József: *Megyénkből indultak*. 21. rész. Szalai Imre író)

1935-öt írtak akkor, Radnóti Miklós akkor nősült: augusztus 11-én. Ifjú feleségével, Gyarmati Fannival jártak itt, mégpedig Kővágóörsön. Itt született, lakott Lakatos Péter Pál... A kép a kővágóörsi Fő utcán (háttérben a katolikus templommal) ábrázolja a házaspárt, köztük a vendéglátó Lakatos Péter Pál kislányát, Lacit, aki akkor nekem tanítványom volt. Lehetett talán negyedikes osztályos. A kép minden kétséget kizáróan a kővágóörsi Fő utcán készült. Azt is meg lehet állapítani, hogy augusztus 15-én. Erről a kép jobb harmadában a házak előtt árulkodnak a bazárosok sátrai. Ilyen nap bizonyos, hogy csak egy volt Kővágóörsön. Augusztus 15-e, a búcsú napja. Még egyszer kirakodtak az árusok, november 5-én az Imre-napi vásáron, de akkor kint a falu fölötti vásártéren.

Lakatos Péter Pál nászútjuk alkalmával látta vendégül Radnóti Miklósékat. Lakatos szülőháza a falu Révfülöpi utcáján van, Szalai Imre irodalomkritikus többször említi, mint a három költő házat. Valóban, abban a házban született a Zánkán eltemetett Bozzay Pál, a szabadságharc költője, Szalai

Imre és Lakatos Pál. Lakatos édesapja kiskereskedő volt a faluban. Hogy mégsem ebben a házban fogadta vendégét, annak oka egyrészt nyilvánvalóan az volt – mint köztudomású – zaklatták mindketőt – mint köztudomású – zaklatták mindketőt – mint köztudomású – zaklatták mindketőt (Lakatos akkor már nézeteiért börtönt ült). Másfelől pedig rendelkezésre állt, az ecséri dűlőben pincés-présház épületük csodás kilátással a Balatonra. Ott nyugodtan társaloghattak.”

(Fonay Tibor: Radnóti Miklós Kővágóörsön)

Radnóti Miklós és Fanni nászútja az itáliai Velence helyett ide, a Balatonra vezetett. Az Adria helyett a Balaton, a Santa Lucia pályaudvar helyett a révfülöpi állomás, a Szent Márk-katedrális helyett a kővágóörsi templom, a lagúnák közötti szálloda helyett a kicsinyke bódé jutott nekik. A többit már tudjuk. Megsiratnivaló, hogy a mesebeli szegénységet nem követhette egy szépen és értelmesen élt közös élet!

Radnóti Miklós és felesége Fanni, nászútjuk alkalmából Kővágóörsön, 1935. augusztus 15-én

KÉT UTAZÁS, MELY EGY MÁSIK ÉLETBE VISZ

Semprun *A nagy utazás* (*Le grand voyage*) című regénye 1963-ban, Kertész Imre *Sorstalansága* pedig 1975-ben jelent meg. Két regény, melynek témája azonos, szerkezete és fogadtatása azonban különböző.

Semprun regénye már 1963-as megjelenéskor hatalmas siker, szinte egyszerre jelenik meg 15 nyelven. 1964-ben megjelenik Réz Pál fordításában a magyar kiadás is. A regény a megjelenés pillanatában világsiker lett.

Kertész regénye azonban nem büszkélkedhet ilyen kezdeti sikerekkel. A regény 1973-ban készült el, de a kiadó csak két évvel később adta ki. A kortárs kritika ugyan érdeklődéssel fogadja¹, de az olvasóközönség nem emeli a „remekművek” sorába. Spiró György a ’80-as évek közepén a *Sorstalanság* visszhangtalanságát egy fajta sikerként értékeli: „Egyébként a *Sorstalanság* visszhangtalansága lényegében a sikere. Egy annyira zárt, foggal-körömmel az előítéleteibe kapaszkodó irodalomban, mint a magyar, a siker csak a mű másodlagossága mellett beszélt volna.”² A regény igazi sikerét a Nobel-díj 2002-es elnyerése hozza meg.

Közös a két regényben, hogy mindkettő szerzőjük első regénye, és a kritika a mai napig mindkettőt az adott szerző legfontosabb, legkiemelkedőbb regényének tartja. Ezen első regényeket művek sora követi, melyeknek témája, esetenként hőse is azonos. Mindketten fiatalembert – Semprun 20, Kertész 14 éves – élük át a buchenwaldi láger borzalmait, közös gyökerekből táplálkoznak. Az átélt borzalmak feledhetetlenek, és az egész pályát át- meg átszövik az emlékek.

A NAGY UTAZÁS

Semprun regénye két értelemben is „nagy utazást” ír le: a foglyokkal zsúfolt vagon Compiègne-ből Buchenwaldba való útját és azt a lélekleben megtett utat, amivel tizenhat év után fel tudja idézni a deportálás emlékeit.³ A tizenhat év távolság az eseményektől nem véletlen: ekkorra nő fel az a nemzedék, amelyikhez a regény ajánlása is szól: „Jaimének, mert tizenhat éves”.

Az „utazás” kifejezés azonban az egész életutat is jelöli, hiszen az emlékezés során felidéződik az a múlt, amely meghatározza a jelent és a jövőt. A borzalom elbeszélése kapcsán más időben történt eseményeket is elmond Semprun: az elbeszélő Gérard tudatában múlt és jövő képei szintúgy „felidéződnek”. Az író így nem egyszerűen a lágerek szörnyűségeiről vall, nemcsak ezek emlékét idézi fel, hanem ez által az élet, az emberi sors egészéről vall.

A SORSTALANSÁG

Kertész regényének főhőse egy 14 éves budapesti kamasz, aki beszámol arról, hogy 1944 tavaszán munkaszolgálatra induló apját hogyan búcsúztatta el a család, majd arról, hogy két hónappal később őt magát miként hurcolták el munkába menet a fővárosból Auschwitzba, majd Buchenwaldba, ahonnan egy év múlva (1945 nyarán) tér haza néhány túlélőtársával.

Semprun főhősével ellentétben hiányzik a főhős, Köves Gyuri megnyilatkozásaiból az érzelmi indíttatás. „A tragikusnak mondott eseményt a valamiért érzelemtelen fiú szemszögéből látjuk.”⁴ Ezt az érzéketlenséget talán Gyuri laza érzelmi kötődéseivel (szülei válása, intézeti élet) magyarázhatjuk.

¹ Vö. Szirák Péter: *A megérthetetlen megőrzése (Sorstalanság)* = Szirák Péter: *Kertész Imre*, Kalligram, Pozsony, 2003, 14.

² Spiró György: *Non habent sua fata* = Spiró György: *Magániktató*, Szépirodalmi Kiadó, Budapest, 1985, 390–391.

³ Vö. B. Mészáros Vilma: *Jorge Semprun = A francia irodalom a huszadik században II.*, Köpeczi Béla (szerk.), Gondolat, Budapest, 1974, 360.

⁴ Spiró György: *im.* 383.

TÉR, IDŐ ÉS EMLÉKEZÉS

A modern regény szerkezete sokszor szinte követhetetlen: teljesen szabaddá válik az idő és a tér kezelése. Különösen igaz ez *A nagy utazás*ra. Ez a regény mozaikokból (emlékképekből) áll, így a befogadás szellemi erőfeszítésre, együttalkotásra készíti az olvasót.

A Semprun által alkalmazott idő- és térábrázolás nem ismeretlen a regényirodalomban. Elég, ha Proust fő művére, *Az eltűnt idő nyomában* című regényre gondolunk, amelyre maga Semprun többször is közvetlen utalásokat tesz. Első alkalommal az utazás első éjszakáján: „Azzal töltöttem az utazás első éjszakáját, hogy emlékezetemben összeállítottam a *Swann* cselekményét. [...] Az utazás első éjszakáját azzal töltöttem, hogy emlékezetemben összeállítottam a *Swann*t, és visszaemlékeztem a gyermekkoromra. Azon tűnődtem, vajon volt-e valami is gyermekkoromban, amit a *Vinteuil*-szonáta dallamához hasonlíthatnék. Mélyen lesújtott, de nem találtam semmit.”⁵

Másodszor az emlékekben jelenik meg a Proust-intertextus: „»Ez az éjszaka, atyáuristen, sosem lesz vége ennek az éjszakának« – mondta a semuri fiú, és az a másik éjszaka sem akart véget érni, az az eisenachi éjszaka az eisenachi német szállodai szobában. [...] Az éjszaka nem akart véget érni, Yves az igazak álmát aludta, mint ahogy a gyermekkori éjszakák nem akartak véget érni, figyeltem a lift hangját, mely a szülők hazaérkezését jelezni, a beszélgetést a kertben, amikor *Swann* vacsorára volt hivatalos.”⁶

A Proust művére való közvetlen utalások mellett további jellegzetességekben is érzékelhetjük a regényciklus hatását: azonos Proust és Semprun emlékezőtechnikája, mindkettőjüknél nagy szerepet kapnak az álmok, párhuzamok figyelhetők meg a két regény között (pl. Semprun fekete kenyérszelete és Proust madeleine süteménye), illetve mindketten igyekeznek megszüntetni az objektív és a szubjektív idő közötti határt.

A madeleine sütemény motívuma a fekete kenyérszeletben tér vissza, melybe a főhős a háború után két évvel Asconában egy ismerősénél harapott. „Különféle dolgokról beszélgettünk, nagy egyetértésben, és Catherine asztalhoz hívta a társaságot. Oroszos vacsorát adott, s így történt, hogy egyszerre csak *fekete kenyérszelet* [kiemelés tölem] került a kezembe, és míg tovább beszélgettünk, gépiesen beleharaptam a fekete kenyérbe. S akkor a kissé savanyú, fekete kenyér íze, s az, ahogy lassan rágtam [...] nyers erővel hívta életre a csodálatos percek, amikor napi kenyéradagunkat ettük a táborban ...”⁷. A hatás ugyanaz, mint Proust esetében⁸. Ehhez hasonló az a része a regénynek, amikor a Moselle-völgyének említése Gérardban felidézi egy gimnáziumi földrajzóra emlékét.⁹

Mint már említettem, Semprun egybemossa a szubjektív és objektív, az átélt és a mérhető időt. „Minden erőmet megfeszítem, próbálok megszámlolni a nappalokat, számolni az éjszakákat. [...] De úgy látszik, rosszul számoltam, vagy pedig vannak napok, amelyek éjszakává változtak.”¹⁰ Az idő mérésének lehetetlensége, az idő érzékelhetetlensége többször megjelenik még a regényben: „Hány óra lehet? – kérdezi mögöttünk egy hang. Senki sem felel, minthogy senki sem tudja, hogy hány óra lehet. Egyszerűen éjszaka van. Éjszaka, melynek nem látni a végét. Egyébként most nincs is vége az éjszakának, csak ugyan örökkévaló, örökre megtelepedett vég nélküli éjszaka-lényében. Még ha meg is őrizhettük volna az óránkat, [...] ha látnánk is, hogy hány óra van, [...] volna-e konkrét jelentése az időnek? Talán csak elvont utalás volna a külvilágra.”¹¹ Itt a szubjektív és az objektív idő szembeállítása az ábrázolt helyzet, a vagon valóságának következménye. Az „utazóknak” nincs fogalmuk a valós időről, de jelenlegi helyzetükben nem is vennék hasznát. A regényben a szubjektív idő egy társadalmilag meghatározott csoport történelmi tapasztalatává válik, és nem „pusztán” egyéni élmény lesz. A megkönnyebbülést az átélt időnek a valós időbe való visszasiklása, visszatérése idézi elő: „A mozdony kettőt füttyent, aztán hirtelen nekilődül. [...] A hajnal. [...] A hajnal az, átestünk egy éjszakán, egy éjszakával rövidebb az utazás. Ez az

⁵ Jorge Semprun: *A nagy utazás*, Európa Könyvkiadó, Budapest, 1998. 71.

⁶ *A nagy utazás*, 85.

⁷ *A nagy utazás*, 124–125.

⁸ Vö. Marcel Proust: *Az eltűnt idő nyomában I*, Kriterion, Bukarest, 1975. 213.

⁹ *A nagy utazás*, 8–9.

¹⁰ *A nagy utazás*, 7.

¹¹ *A nagy utazás*, 95.

éjszaka nem akart véget érni, nem is volt előre látható vége. Bennünk bomlik ki a hajnal, most még keskeny, szürkés csík a láthatáron, de semmi sem tudja megakadályozni, hogy kibontakozzék. [...] – Végre, pajtás, végre – éneklí a semuri fiú. Mindenki egyszerre kezd el beszélni a vagonban, és robog a vonat.”¹² A hajnal megjelenése nemcsak az élet újraindulását („a mozdony füttyent”, „mindenki egyszerre kezd el beszélni”) jelenti, hanem a valós (objektív) időbe való visszatérést is.

Semprun – akárcsak Proust – elveti az idő ábrázolásának egyszerű egymásutánját. Ennek köszönhetően a regényben négy idősíkot különíthetünk el.

Az első idősík az események elbeszélésének ideje, a megírás jelene. Ehhez az idősíkhhoz képest a másik három idősík múlt időnek tekinthető. Ez az idősík közvetlenül is megjelenik a cselekmény előrevetítésében. Ennek az idősíknak az érzékeltetésére szolgál az is, hogy a másik három idősíkot emlékként állítja be Semprun.

A második idősík az elbeszélés cselekményének jelene (jelen a múltban). Az elbeszélés jelene a négynapos utazás utolsó 24 órája, a compiègne-i gyűjtőtáborból a buchenwaldi koncentrációs táborba tartó tehervonaton. Ez az idősík a halál felé visz, végpontja egy náci haláltábor: „A negyedik éjszaka felé haladunk, az ötödik nap felé. Az ötödik éjszaka, a hatodik nap felé. De hát mi haladunk vajon, mi? Mozdulatlanok vagyunk, összezsúfolva mind, az – éjszaka halad, e negyedik éjszaka halad eljövendő mozdulatlan holttesteink felé.”¹³

A harmadik idősík az utazást megelőző események síkja, Gérard gyermek- és ifjúkora (múlt a múltban). Ebben az idősíkban Semprun bizonyos távolságot tart a nem kívánt jelentől, mégis társadalmilag szorosan összekapcsol két idősíkot: a jelent a múlt tragikusan szükségszerű következményének tartja, és ekként is mutatja be. A spanyol polgárháború gyermekként való megélése, a Franciaországba való menekülés – az életrajzi kapcsolódáson túl – mind a jelen előkészítője. A múlt emlékeinek felidézése, „utolérni az elveszett időt” Semprun számára azt jelenti, hogy felhagy a meneküléssel, képessé válik a harcra, férfivá érik a küzdelmes jelenben.¹⁴

A negyedik idősík jövő a múltban. Ennek ugyanúgy része a semuri fiú halála, a buchenwaldi haláltábor vérengzése, mint a főhős és társainak megmenekülése, a fasiszták veresége. A nagy különbség Prousttal szemben éppen itt jelentkezik: Proust csak sejteti a jövőt, Semprun ábrázolja is azt. Ábrázolja azt a jövőt, amely az egyén számára is meghozza a felszabadulást.

A regényben az idősíkok mellett a helyszínek síkja is változik. A regény középpontjában a Compiègne-ből (Franciaországban) Buchenwaldba (Németország) vezető út ábrázolása áll, de emellett megjelennek még spanyolországi, hollandiai és olaszországi helyszínek is.

A *Sorstalanság*ban Kertész nem alkalmazza a Semprunnél látott „játékot” az idővel, hanem lineárisan meséli el a történetet az apa munkaszolgálatba vonulásától Gyuri hazatéréséig, és ezeket csak egy helyen szakítják meg a múltra vonatkozó utalások, emlékképek. Gyuri Auschwitzban az érkezés pillanataira emlékezve felidézi egykori meglepődöttségét, majd egy még korábbi, otthoni eseményre utal vissza. Itt az emlékek újabb emlékeket hívnak elő: „Nincs új rab tán, úgy vélem, aki ezen a helyzeten eleinte még ne csodálkozna kissé: így azon az udvaron, ahová a fürdőből végül is megérkeztünk, a fiúkkal először még sokáig nézegettük, csodáltuk meg forgattuk egymást. [...] Egy valamit azonban igen megbántam itt. Még otthon egyszer találomra levettem a polcra, emlékszem, egy eldugottabb, s ki tudná, mióta ott porosodó könyvet. Egy rab volt az írója, s azután magam se olvastam végig, mert nem nagyon tudtam a gondolatát követni [...] végül mert cseppet sem érdekelt [...]: ilyenképp a szükség idejére tanulatlan maradtam. Az egészről csak azt jegyeztem meg, hogy a rab, ennek a könyvnek az írója, állítása szerint jobban emlékezett a fogsága első, tehát a tőle már távolabbi, mint a későbbi, vagyis az írás idején már elvégre közelebb eső napjaira. [...] az igazat írhatta: az első napra emlékszem ugyanis magam is a legpontosabban, csakugyan, ha meggondolom, pontosabban, mint a rákövetkezőkre.”¹⁵

¹² *A nagy utazás*, 97.

¹³ *A nagy utazás*, 135.

¹⁴ Vö. Egri Péter: *Proust újításainak modern áthangszerezése. Semprun = Egri Péter: Álom, látomás, valóság. Az újabb európai regényirodalom álom- és látomásábrázolásának művészi szerepéről*, Gondolat, Budapest, 1969, 318.

¹⁵ *Sorstalanság* 127–128.

Az emlékező időbeli elbizonytalanodását jól mutatja az igeidők (jelen és múlt) váltakozása. „... Ez az időszemlélet felidézheti Thomas Mann *Varázshegyének* időszemléletét¹⁶ [...] látjuk, hogy az emlékezésnek Kertésznel két síkja van [...]: az elbeszélői Én az elbeszélő Én emlékezetére emlékezik vissza.”¹⁷ – hívja fel figyelmünket Molnár Gábor Tamás tanulmányában. Az emlékezés a regény lezárásakor is fontos szerephez jut: „Új életet – vélekedtem – akkor kezdhettek csak, ha újra megszületnék, vagy ha valami bántalom, betegség vagy efféle érné az *elmémet* (kiemelés tőlem), amit remélhetően tán csak nem kívánnak nékem. – Különben is – tettem hozzá –, nem vettem észre, hogy borzalmak voltak –, s akkor, láttam, igen meglepődtek. Hogy értsék azt – akarták tudni –, hogy »nem vettem észre«? Akkor meg viszont én kérdeztem tőlük: és ők meg vajon mit csináltak azokban a bizonyos »nehéz időkben«? – Hát... éltünk – töprengett el az egyik. – Megpróbáltunk túlélni – tette hozzá a másik. Azaz tehát: ők is mindig léptek egyet – jegyeztem meg én.”¹⁸ Ezt követően a többiek – nem létező – emlékeinek érzékeltetésére Gyuri saját, auschwitzzi emlékeit idézi fel, meséli el.

Ha figyelembe vesszük Szirák Péter állítását¹⁹, melyben – a Wilhelm Meisterrel összekapcsolva – a regény nevelési regény voltát hangsúlyozza, másként kell értelmeznünk a regény végi emlékeket. Gyuri egy nevelődési folyamaton megy át, amely folyamat hazatérésekor már visszafordíthatatlan, lezárt és kitörölhetetlen emlékeiből. Ekkor a főhős már bizonyos nosztalgiával gondol vissza az elmúlt időre: „Az a bizonyos jellegzetes óra volt ez – még most, még itt is felismerem –, legkedvesebb óram a táborban, s valami éles, fájdalmas és hiábavaló érzés fogott el utána: a honvágy. Egyszerre minden megelevenedett, minden itt volt és föltolult bennem, mind megleptek furcsa hangulatai, megremegtettek apró emlékei. Igen, egy bizonyos értelemben ott tisztább és egyszerűbb volt az élet.”²⁰ Itt Köves Gyuri épp olyan nosztalgiával gondol vissza a lágerben töltött napokra, ottani társaira, mint Gérard az elhunyt semuri fiúra évekkal később.

„A regénybeli kvázi jelen idő használata mintegy kikapcsolja az utólagos tudás horizontját, és a történeti fontosság tapasztalatát írja elő a főhős számára ...”²¹ Ez a technika elősegíti, hogy aki először olvassa Kertész regényét, nem tudja, hogy a főhős Auschwitzba kerül, hogy megmenekül. Az első olvasás „gyanútlan” olvasás, amely során az olvasó az elbeszélővel együtt ismeri meg Gyuri sorsát. Semprun ezzel szemben már a regény első oldalain tudatja velünk, hogy főhőse túléli az utazást, hazatér. Ezzel a kvázi jelen idejű elbeszélésmóddal Kertész a hazatérés történetét elmesélő utolsó fejezetben szakít, és itt múlt időben meséli el az eseményeket. Ezzel is érzékelteti, hogy a múltbeli élmények elevebben élnek az emlékezetben, mint a jelenhez közelebb lévők.

Semprun az emlékezést ezzel szemben esztétikai elvvé teszi. Önmaga hangsúlyozza, hogy ahhoz, hogy el tudja mondani emlékeit, előbb el kell felejtienie az utazást. Ezzel az élmények feltámadásának spontán voltának szükségességét emeli ki.²² Semprun ennek megfelelően tudatosan válogat emlékei között: „De hát én írom ezt a történetet, s úgy írom, ahogy a kedvem tartja. Megtehettem volna azt is, hogy a semuri fiúról nem szólok. Együtt tettük meg az utat, bele is halt, s ehhez a történethez végeredményben senkinek semmi köze.”²³ Itt Semprun egyértelműen tudatja az olvasóval, hogy élni kíván az alkotói szabadsággal, nem törekszik az – emlékek teljes visszaadására, felidezésére.

„... az idősíkoknak, a színhelyeknek és a nézőpontoknak váltogatásával és változtatásával, az utazás utolsó, különösen válságos szakaszának ábrázolása során, Semprun a zsidó szédületnek azt a légkörét tudja az emlékek segítségével megnevezés helyett kifejezni, amely a vagon utasainak örvénylő kétségbeesését ekkor jellemezte.”²⁴ Ezt a technikát Kertész regényében nem találjuk, ő nem ugráltatja

¹⁶ Pl. Mikor Hans Castorp a szanatóriumban töltött időre való emlékezésről elmélkedik. vö. Thomas Mann: *A varázshegy II.*, Európa Könyvkiadó, Budapest, 1981. 272–276.

¹⁷ Molnár Gábor Tamás: *Fikcióalkotás és történelemszemlélet. Kertész Imre: Sorstalanság, Alföld, 1996/8, 64.*

¹⁸ *Sorstalanság* 326.

¹⁹ Vö. Szirák Péter: *A megérthetetlen megőrzése (Sorstalanság) = Szirák Péter: Kertész Imre, Kalligram, Pozsony, 2003, 24–25.*

²⁰ *Sorstalanság* 332.

²¹ Szirák: *im.* 48.

²² Vö. Egri Péter: *im.* 323.

²³ *A nagy utazás*, 20.

²⁴ Egri Péter: *im.* 327.

az idősíkokat, hanem a lineáris időszerkesztést részesíti előnyben. Semprun azonban nem egyszerűen változtatja az emlékeket, hanem azokat többször el is homályosítja, kifejezi azok bizonytalanságát. Ezzel is érzékelteti, hogy nem lehet tökéletesen visszaadni a történeteket, mert az emberi emlékezet is véges. Jól ábrázolja ezt az álom és ébrenlét határán való mozgás. A napokon át étlen-szomjan, egy vagonban összezsúfolt százhusz álló ember valóságát Semprun felhasználja az álom és ébrenlét közötti vergődés ábrázolására. Ezt az ábrázolást a témává megtett helyzet is indokolja. Ez az álom és ébrenlét között hanyódó állapot lidércnyomásszerű: szorongásos lidércnyomás maga az utazás, és a tábor képe is „kásás és metsző rémálom”²⁵. Álom és valóság egybemosását is érzékelteti az elbeszélő: „Elszundítottam, az az érzésem, mintha álmodtam volna. Vagy maguktól teremnek az álmok körülöttem, s én azt hiszem, hogy a vagon valóságát álmodom”²⁶. Ezt érzékelteti még az idős lengyel rab története is, aki a vonat alá lőköttek halálkiáltásait és vérét hallucinálja, vizionálja; míg a német katonák véresre, holtra nem verték, azaz a vízió, a lidércnyomás valósággá vált.²⁷

AZ „UTASOKHOZ” VALÓ VISZONY

Semprun érzékelteti, hogy az egy vagonban utazók sem segítik, támogatják egymást. Gérard a semuri fiú mellett csak a német katonával tud kialakítani mélyebb kapcsolatot: „Holnap elmegyek – mondja. – Hová? – kérdezem. – Az orosz frontra. – Á! – mondom. – Ott majd meglátja, hogy mi az igazi háború. Rám néz, lehorgasztja fejét, fakó hangon beszél. – A halálotat kívánja – mondja fakó hangon. [...] De igaza van, bizonyos értelemben a halálát kívánom. [...] – Ne haragudjon rám. – Nem, dehogyan – mondja –, hiszen ez természetes. – Szeretném, ha mást kívánhatnék magának – mondom. [...] – Emlékezni fogok a beszélgetéseinkre – mondja. És újra elmosolyog. – Szeretném azt kívánni, hogy legyen boldog, amennyire lehetséges. [...] S gyors mozdulattal két doboz német cigarettát dug át a rácson. [...] – Azt kívánom, hogy pusztuljon el a német hadsereg. S hogy maga ússza meg. Rám néz, lehajtja a fejét, azt mondja: »köszönöm«, megigazítja a puskaszíjat, és elmegy.”²⁸ A katona és Gérard is kilóg saját környezetéből, és ez a „másság” vezet ahhoz, hogy a két ember – annak ellenére, hogy különböző oldalon állnak – barátságot köt.

Kertész regényében ugyancsak többször találkozunk a zsidókhöz való viszony ábrázolásával. A *Sorstalanság*ban is vannak támogatóik és vannak ellenségeik. A péknél való vásárlásnál alkalmával is a zsidók elleni hangulatot érzékelteti az író: „Nem is felelt a köszönésemre, mivel a környéken köztudott dolog róla, hogy nem szívleli a zsidókat. Ezért is lökött oda pár dekával kevesebb kenyeret.”²⁹ A kiutazásnál a határon „a csendőr se okozott nagyobb kellemetlenséget. [...] hamar kitűnt, jó szándék hozta: – Emberek – ezt a hírt jött csak tudatni –, a magyar határhoz érkezettek! [...] Az volt az óhaja, hogy amennyiben bármelyikőnkénél még netalán pénz vagy egyéb érték maradt volna, úgy azt adjuk át önéki. [...] – Akkor már – így folytatta, odafenn az ablakrészen tovább – miért ne inkább magyar kézbe jusson?”³⁰ Itt a csendőrt nem feltétlenül az embertársa iránti felebaráti szeretet hajtja, hanem megnyilatkozásaiban benne rejlik annak lehetősége, hogy csak a haszonszerzés a célja. Az emberek ebben a világban könnyen elvesztik emberi tulajdonságaikat, és könnyen kétszínűvé válnak. Ebben az esetben még mindig többre értékelhetjük a péket, aki nyíltan is vállalja a zsidók elleni ellenszenvét.

²⁵ *A nagy utazás*, 129.

²⁶ *A nagy utazás*, 167.

²⁷ *Vö. A nagy utazás*, 27.

²⁸ *A nagy utazás*, 52–53.

²⁹ *Sorstalanság* 16.

³⁰ *Sorstalanság* 94–95.

HAJSZÁRÍTÓ A FÜRDŐVÍZBEN

Tragikomédia, egy felvonásban

Szereplők:

Férfi

Nő

Szomszéd

Játszódik napjainkban, egy bérelt lakásban, Budapestben, melyet rendszeresen használ találkahelyként egy nős ember és egy elvált asszony. A szobában, hátul két, nyitott ajtó. Egyik a fürdőszobába, másik az előszobába nyílik, mindkettőbe belátni. Funkcionális berendezés. Kétszemélyes ágy, mellette fehér, pedálos szemétdödör. Két fotel, dohányzóasztal, oldalt számítógép, kis asztalon, forgatható szék. Dohányzóasztal, rajta két pohár. Oldalt számítógép, előtte szék. A két főszereplő: ötvenes éveiben járó ápolt, jóképű Férfi és negyvenes, kifejezetten csinos, jó alakú Nő. A Szomszéd korát nehéz megállapítani, mintegy hatvanéves.

Férfi (Bejön a külső ajtón. Leteszi a kabátját, és az előszobában felakasztja a kulcsot. A szobába lép, meglátja a számítógépet. A közönség felé fordulva beszél.): Eddig nem volt itt gép. Úgy látszik, hoztak egyet. De minek? Ide szerelmes párok járnak, házasságot törni. Négy óra négyezer ötszáz forint. Szex helyett nyomogatják a billentyűket? Internetes pornóval dobják fel a libidójukat? Nicsak, Gyuri levelet írt. (Odalép a számítógépasztalhoz, olvassa.) „Kedves vendégeim! Bánjanak finoman a készülékkel, távozás után kapcsolják ki, és ügyeljenek a higiéniára! Jó szórakozást!” Figyelmes és jól fogalmaz. Magyartanár volt egy középiskolában, mielőtt vállalkozásba fogott. Sok kollégája követné a példáját, ha tudná. Gyűlölöm magam érte, de én sem tudok ellenállni a csábításnak. Beszéllek hozzá, mintha értelmes lény lenne, holott csak alaplap, köteg huzal, meg képernyő. (Leül a számítógép elé, bekapcsolja. Távoli mennydörgés zaja.) Mostanában csetelek a Hogyan legyünk öngyilkosok? című fórumon. Utoljára egy tizenhárom éves lány szólt hozzá a témához. Már ha tényleg az, akinek mondja magát.

(A Férfi felkel, kimegy a fürdőszobába, valamit vizsgál, méricskél. Nem látni, csak a hangját hallani: „Két méter. Elér odáig, nem kell hosszabbító.” Elégedetten visszajön.) Szóval, az a bakfis a neten. Hetek óta fészülgeti a háziállatait. Elegendő szőrt akar összegyűjteni. Arra készül, hogy teletömi vele az orrát. Aztán gombócként lenyomja a torkán, amitől megfullad. Feljegyzést írt arról, hogy gyanakszik: a kedvencei meg akarják ölni. Gyilkossági vád egy kutya meg egy cica ellen... kész téboly. Magától jutott eszébe a gyerekeknek, vagy egy rémfilmben látta? (Megszólal a Férfi mobiltelefonja. A Torreador-dalt játssza a Carmenből.) Pusztulj, szörnyeteg! (Előveszi készüléket a zakója zsebéből. Anélkül, hogy megnézné, ki keresi, ledobja a földre, és széttapossa. A roncsokat összeszedi, bedobja a pedálos szemétdödörbe, amit a használt óvszereknek készítettek az ágy mellé.) Épp ideje volt! Soha többé ne lássalak! (Megszólal a kaputelefon.) Ennek egész más a hangja! (A Férfi kimegy az előszobába, beleszól a kaputelefonba, amit hallunk.) Gyere fel, drága, várlak. (A közönséghez.) Mindjárt itt az élet. Valóságos nő, nem virtuális lény, valamelyik szexoldalról. (Egy üveg unikumot vesz elő a táskájából, a dohányzóasztalra teszi, a poharak mellé.) Így, ni. Az Édes a keserűt szereti. Te meg dugulj el, ocsmány, függőséget okozó bestia! (Kikapcsolja a számítógépet. Az érkező lift zaja. Csöngetés hallatszik, kimegy az előszobába, beengedi a Nőt. Utána bezárja a bejárati ajtót, és a kulcsot felakasztja az előszobában. A nő leteszi a kabátját, majd bejönnek szobába.) Isten hozott, Éva. Nem áztál meg? Mindjárt nyakunkon a vihar.

Nő (Megcsókolja.) Szervusz. Az előszelét már érezni. Honnan ez a sok cigány a kapu alatt? Amikor elmentem mellettük, egyikük utánam szólt: „Sukár gádzsi, csupidálok a mujódat.”

Férfi: Ne törődj velük. Jó a kedvük, tetszel nekik. Itt buliznak, valahol a házban. Remélem, nem csapnak túl nagy lármát.

Nő: Nem érdekelnek. Téged viszont alig látlak. És akkor is csak itt. A kolléganőim el sem hiszik, hogy létezel. Igazán bejöhetsz a könyvtárba.

Férfi: Csak irigykednek.

Nő: Úgy érzem magam, mintha egy futárszolgáltatónak dolgoznék. Hívásra házhoz jövök. De nem a pizzát hozom, hanem a testem. Mint egy call-girl. Tudod, hogy hányszor mondtam három év alatt, hogy ebből elég, befejezem? De mindig történt valami, amiért esélyt adtam neked.

Férfi: Mennyi esély és mennyi kél! Micsoda kiszolgálás! Fél órán belül a megrendelő asztalán, nehogy kihűljön a tészta. És én még borraivalót sem adtam a futárnak! Szégyellem magam érte. Szerencsére te is szereted a pizzát.

Nő: Közönséges vagy. Elég, ha a lakás az.

Férfi: Nincs ennek semmi baja. Pásztorórára tökéletes. Törzsvendégek vagyunk, azt teszünk, amihez kedvünk van. Szerelmeskedhetünk. De meg is ölhetjük magunkat.

Nő: Ne légy morbid. Elrontod a hangulatom. Inkább tölt. Utána meg vetkőzzünk.

Férfi: Most még nem, korai lenne. Az unikumnak is eljön az ideje.

Nő: Történt valami?

Férfi: Csak a szokásos. Meg a szokatlan, hogy ne unatkozzak.

Nő: Eleinte rögtön ágyba bújtunk, aztán amikor letelt a négy óra, még beültünk egy kávézóba. Ott mondtuk el a bajainkat, hogy ne raboljuk a testünkötől az időt.

Férfi: Gyurinak mindegy, hogy mi folyik itt, ha közben ügyelünk a tisztaságra. Nemi vagy lelki életet élünk? Most az utóbbira vágyom.

Nő: Ahogy akarod. De aztán holnap, ha felhívsz, ne lihegj bele a telefonba, hogy mennyire kívánsz. És mondd el végre, hogy mi viselt meg ennyire. Milyen volt a válóperi tárgyalás?

Férfi: Adategyeztetés. És két szabványos kérdés: „Látnak esélyt az életközösség visszaállítására?” „Rendezték a lakáshasználatot?” Hiszen tudod. Te már váltál, én még nem.

Nő: Minden azon múlik, ki hogyan viseli. Van, aki belerokkan. Én annak idején könnyen vettem, mert tudtam, hogy a férjemtől nem várhatok semmi jót. Nagyra törő tervei voltak, a fiam meg csak teher volt a számára. Megkönnyebbültem, amikor kimondták a válást. De van, akit

megvisel. Általában azt, aki az osztozkodásnál a rövidebbet húzza.

Férfi: Nálunk lassan, észrevétlenül ürült ki minden. Azt vettük észre, hogy csak a két lány tart össze. És most, hogy megnőttek, élük a saját életüket, már ők se. Az utóbbi időben alig szóltunk egymáshoz Marival. De azt hittem, így is eleve kélünk. Nem is tudom, miért adta be a keresetet. Hacsak azért nem...

Nő: Elege lett a viszonyunkból.

Férfi: Nem féltékeny, elfogadta. Régebben többször mondta: keres magadnak nőt, én befejeztem a papás-mamást. Az orvosod se leszek többé. Elég bajom van a betegeimmel, te már nem hiányzol. Erre azt feleltem: lehet, hogy te fából vagy, de tőlem ne várd el.

Nő: Talán nem hitte, hogy tényleg találsz valakit.

Férfi: Tud rólad. Egyszer megjegyezte: „A barátnőd biztos kihozza neked a Káma Szutrát a könyvtárból, ahol dolgozik. Tőlem az összes figurát kipróbálhatjátok.” Tényleg, megvan nektek?

Nő: Megvolt, de ellopták. Új példányt veszünk, de azt már csak helyben lehet olvasni. Mire mondtad, hogy „ha csak azért nem”?

Férfi: Mari az interneten összejött egy holland virágkertésszel, akit kidobott a felesége. Magányos pasi, segíteni akar rajta. Nem is tudom, hogy lefeküdt-e már vele. Talán igen. De emiatt nem kellene elválnunk. Azt tervezik, hogy eladják a pesti lakást, és kinn élnek. A hollandus szerez neki egy körzeti orvosi helyettesítést, csak ahhoz kell tanulni a nyelvet. A feleségem fél év alatt képes rá, már vett hozzá szótárt és könyvet. Mindent megtenne, hogy maga mögött hagyja ezt a reménytelen országot.

Nő: Biztos valami közösségi oldalon szedte fel. Manapság ez megy. Van egy kolléganőm, aki a dél-olaszokra bukik. Ha talál egy jóképű, fekete férfit Nápoly alatt, ír neki, és Pestre rendeli. Szállodai szobát vetet ki vele három napra. Kihancúrozzák magukat, aztán Ciao, amore! Amúgy tisztos családanya, férjjel, két serdülő gyerekkel.

Férfi: Várhatott volna még két hónapot, amíg megözevgyül.

Nő: Kicsoda? Mari?

Férfi: Nem is te.

Nő: Halni készülsz? Akaszd fel magad, ha ahhoz

van kedved. Csak engem hagyj békén. Tudod, hogy állok a fiammal. Elég nekem a magam baja.

Férfi: Ma nem csak a bíróságon jártam.

Nő: Sok kellemetlen hely van a városban. Kerékbilincset tettek a kocsidra? Sorban álltál a parkolási társaság irodája előtt, zuhogó esőben, hogy kifizesd a bírságot? Vagy berendelték a bankba, és közölték, hogy nincs több haladék, árverezik a lakásod? Ez mind velem történt a múlt héten.

Férfi: Vagy amikor megtudod, hogy újra elutasították a pályázatod. Fél évig dolgoztál rajta, mint a megszállott, tudod, hogy a tied magasban a legjobb. Tartozol fűnek és fának, amit az elnyert megbízásból akarsz kifizetni. De helyetted azt díjazták, aki a támogatás tíz százalékát előre lepengette a bírálóbizottságnak. És jönnek az alvállalkozók, akik hiteleztek, meg a barátid, akik ingyen dolgoztak neked. Van, aki azzal fenyeget, hogy kitapossa a beled, ha nem rendezed a számláját. De mit csinálsz, amikor neked sem utalnak az elvégzett munkáidért?

Nő: Fogorvosnál voltál, gyökerkezelésen?

Férfi: Langyos.

Nő: Szabad a gazda! Hol jártál, báránycám?

Férfi: A hematológián, asszonykám.

Nő: Vagyis kórházban. Jó program. Nem bírsz a véreddel?

Férfi: Ahogy vesszük. De ott pontosabban fogalmaznak. „Akut mieloid leukémia”. Másképpen AML2. Myeoloblastos differenciálódással.

Nő: Olyan jól hangzik, hogy erre koccintunk.. *(Unikumot tölt a két pohárba.)* Egészségedre! Nem gúnyolódok, hidd el.

Férfi: Rémes neve van a nyavalyámnak. Bár soha ne hallottam volna. *(Koccintanak, isznak.)*

Nő: Ezért van hát szex helyett gyónás. Ahogy egy magyar költő szórakoztatta kollégáit a kávéházban: „Asszonyok, lányok, szervusztok, szia. Kezdődik nálam az impotencia.”

Férfi: Az sem öröm, ha az embernek nem áll fel a farka. De az akut leukémia sokkal rosszabb. Nem segít rajta a Viagra. Elviszi az embert, mint szél a levelet. Hat hét, legföljebb két hónap. Kiössz a temetésemre? Mari biztosan nem bánja.

Nő: Szórakozz az öreganyáddal. Jobb tréfa nem jut az eszedbe?

Férfi: Ez komoly. Ripsz-ropsz meghalok, ez már tuti. Nehezen barátkoztam meg veled, elhiheted. És lehet, hogy most sem veszem komolyan.

Nehéz felfogni, hogy még vagyok, gondolkodom, érzek, de másnap már nem. Ma még fontos nekem a világ, én is az vagyok neki. Keresnek, számítanak rám. Aztán kiderül, hogy minden illúzió, az emberiség pompásan megvan nélkülem. Vége a szappanoperának. Néhány hét és lehull a függöny. Eltűnök, feloldódom a világ-mindenségben. Azt álmodtam, hogy iszonyú melegem lett, a bőrömön hólyagok keletkeztek, és lassan megolvadtam. A testem folyékonyvá vált, felitta a kiszáradt föld, amin álltam. Utolsó cseppem sisteregve tűnt el a repedésekben, a tűzforró kövek alatt. Egyetlen szál fű sem nőtt utánam. Láttam, hogy minden kopár, kiégett. Közben mégis hullámverés moraját és sirályok vijjogását hallottam, mintha a tengerparton lennék.

Nő: Hogy jutott az eszedbe, hogy éppen erre vizsgáltasd ki magad? Normális ember náthát kap, nem leukémiát.

Férfi: Fájt a csontom. A gerincem meg a nyakcsigolyám. Ilyet még soha nem éreztem. Gyenge voltam, belázasodtam. Aztán elmúlt. De megjelent a bőrömön a pír. Az egész testemen. Mintha ötvenöt évesen újra megkaptam volna a kanyarót.

Nő: Legutóbb nem volt semmi bajod.

Férfi: Nem tudtam, milyen hosszú idő három hét. Két nappal azután, hogy találkoztunk, kitört rajtam a kór. Éreztem, hogy súlyos, de három napig csak figyeltem magam, nem hittem, hogy ez velem megtörténhet. Úgy éreztem, lidércnyomás ragad magával, horrorfilm főszerepét osztották rám. Elmondtam a tüneteket a feleségem kollégájának, aki a hematológiára küldött. Csendes doktor kivizsgált, már megvan az eredmények. Csak egy lelet hiányzik. Azt mondta, ha az is pozitív, akkor nekem anyni. Bármikor befekhetek a kórházba, de már nem jövök ki élve. Azt tanácsolta, hogy amíg bírom, legyek talpon, intézzem az ügyeimet.

Nő: Otthon tudják?

Férfi: Marinak elmondták, nem érdekli. Arra a kötelező részvételre sem képes, amit haldokló betegek kapnak tőle a kórházban. Már nem érez együtt velem. Lepereg róla minden, amihez közöm van, mindenbe belefáradt. Elfásult, kiégett. A csődbe ment cégeimtől, a fenyegetőző szállítótól, akik folyton otthon kerestek, az

APEH-től. A lányaimnak nem mondtam meg, hogy halálos beteg vagyok. Még ráérek. Csak az utolsó pillanatban. Talán behívom őket a kórházba, elbúcsúzni.

Nő: Nekem öntöd ki először a lelked.

Férfi: Igen, neked. Te állsz hozzám a legközelebb.

Nő: Magamra vehetem a terhed. Mondjam el veled a haldoklók imáját? Oszsam meg veled a szorongást, esetleg adjam fel az utolsó kenetet is? Ki vagyok én, hogy mindent rám zúdítasz? Elborítasz az ösztöneiddel. Nemi vágy, halálfélelem, minden nekem jut. Belém kapaszkodsz, s közben ellépsz mellőlem. Nem hagyod, hogy rád támaszkodjak. Ismerem a férfiak trükkjeit, de ezzel a szemétséggel még nem volt dolgom. Aljas vagy. Én meg balek, mint mindig.

Férfi: Drága, örömhöz pizzafutárom! Kivételesen nézd el nekem, hogy meghalok. Sajnálom, hogy megint önző vagyok. Tudom, mást vártál tőlem.

Nő: Újra akartam kezdeni veled. Reméltem, férfi lesz a fiam mellett, aki megtartja őt. Mert én nem vagyok elég erős. És olyan jó volt együtt! Hittem a vágyban, abban, hogy feloldódunk egymás testében. Ami tiszta kémia. Ehelyett jött a leukémia.

Férfi: Tekintsd úgy, hogy pályáztál, de nem nyertél. Mint én. Nem követted el hibát, ahogy én sem. Egyszerűen így alakult.

Nő: Hogy verhetél ennyire át? Három évet adtam az életemből, amit most magaddal viszel a pokolba. Merthogy oda jutsz, ha van Isten, az egészen biztos.

Férfi: A poklot nem ő teremtette, hanem mi, itt a Földön. Éppen most éljük át. Csak azért van némi kedvem meghalni, mert megszabadulok ettől az iszonyattól. Elkísérsz?

Nő: Péter, te aljas, nyomorult gazember! Van pofád ezt kérdezni tőlem?

Férfi: Tudom, te egészséges vagy és boldog. Minden okod megvan arra, hogy bízz a jövőben. Találsz még szeretőt is, ha feldobom a talpam.

Nő: Nem is adom fel, mint te. Balázs miatt eszembe se jut.

Férfi: Vagy talán éppen miatta kellene.

Nő: Rohadt disznó, a gyönyörű fiamról beszélsz!

Férfi: Ne ámítsd magad. Nézz szembe a siralmas valósággal. Huszonnégy éves, hét éve drogozik. Már a heroinnál tart. Innen nincs visszaút.

Nő: Ha az anyja szereti és bízik benne, van remény.

Férfi: Miért, eddig nem szeretted? Anya nem rajongott úgy a gyerekéért, ahogy te. Az életed értelmese volt, mégis ide jutott. Három éve, amióta ismerjük egymást, róla beszélsz. Egyik kúra a másik után, és semmi eredmény. Nem akar élni, nem vonzza a jövő. Hiába áztatod magad, nem segítesz rajta.

Nő: Nem figyeltem rá eléggé. Ezért bűnhődök most.

Férfi: Éva, tönkretesz az önvád! Belepusztulsz, ha így folytatod. Holott semmiről sem tehetsz. Jobb lett volna, ha szegény Balázs egyszerűen meghal. Diszkóból jövet karambolozik. Az is szörnyű, de előbb-utóbb hozzászoksz a gondolathoz. Gyászoló anyaként kijársz a temetőbe, és megnyugszol. De azt látni, hogy elsorvad melletted a fiad, maga a kárhozat. Miért nem szöksz meg előle? Tarts velem.

Nő: Felnőtt nő vagyok. Tudom, mit csinállok. Inkább a feleségedre gondolj, meg a lányaidra.

Férfi: Mielőtt idejöttem, írtam Marinak egy hosszú e-mailt. Hogy mondja le a második tárgyalást. Hívja ide a hollandot, éljen itt vele. Csak a lányaimat ne vigye ki oda, ahol szabadon füveznek. Balázs is így kezdte. De kit érdekel egy haldokló apa véleménye? Mondhatok, amit akarok, úgyszólván hiába. Az ember egyedül marad, amikor meghal, és már nem igazán érdekli az, ami utána jön.

Nő: A lányaid többet érdemelnek. Búcsúzz el tőlük rendesen.

Férfi: Amióta tudom a diagnózist, ezen töprengem. Hiszen végül is miattuk tartottam ki Mari mellett, s nem költöztem össze veled. Ezt kellett volna tennem, néhány hónappal később, hogy megismertelek. Boldogabbak lettünk volna, mint így, szerelmet lopva, bérelt lakásokban. De ki látta ezt előre?

Nő: Balázssal nehéz lett volna együtt élnünk. Kapaszkodik belém, nem osztozik senkivel.

Férfi: Képzeld csak el. Itt vannak a lányaim, a kórházi ágyam mellett. Az egyiknek a fiúján jár az esze, a másiknak meg a fizikadolgozatán. Mégis, néhány percre figyelnek rám. Hogyan közöljem velük, hogy nemsokára meghalok? Milyen legyek közben? Lesújtott? Közönyös? Vagy derűs? Ti voltatok a mindenem. Értelmet adtatok az életemnek. Öleljétek meg az apátokat, most

láttok utoljára. Hányingerem van a szavaktól, de jobbak nem jutnak eszembe. Olyan nevetséges az utolsó találkozás. Nem hiszik majd, hogy halálos beteg vagyok. Hiszen még megérintenek, hallják a hangom, mit történhet velem? Aztán meggyőzőm őket, hogy vége, nincs tovább. Bőgni kezdenek. Felfogják a veszteséget, és nem kérnek belőle. Legszívesebben azt mondanák: tartsam meg a haláloamat, hagyjam őket békén. Engem siratnak, de leginkább magukat. A könnyeiket nem tudom elviselni. Napok óta azon töröm a fejem, hogyan lehetne elkerülni az érzelmes búcsúzkodást.

Nő: Ki kellett volna használnunk azt a kevés időt, ami maradt nekünk. Annyit szerelmeskedni, amennyit még lehet. Eljárni kiállításokra, színházba. Barátokkal beszélgetni. Elutazni néhány helyre.

Férfi: Nem csak én tehettem arról, hogy olyan ritkán láttuk egymást. Balázst egyetlen napra sem hagytad magára. Az is csoda, hogy ennyi időt szántál rám.

Nő: Még emiatt is furdalt a lelkiismeret. Hogyan lehet jó nekem, hogyan lehetek szerelmes, miközben a fiam szenved, gyötrődik? Más örömöm nem is volt, mint ez a néhány óra, amit veled töltöttem. És már ennek is vége.

Férfi: A halálban még együtt lehetünk.

Nő: Szép, romantikus történet. Eszembe jut Rudolf trónörökös és Vetsera Mária. Pisztolyt hoztál magaddal?

Férfi: Túl sokat olvasol a könyvtárban. Ismersz olyat is, aki nem várta meg, amíg végez vele a betegség?

Nő: És rávett valakit, aki egészséges volt, de kötődött hozzá, hogy együtt öljék meg magukat?

Férfi: Mondjuk.

Nő: Sok példa volt rá, az írók között is. Koestler Artúr a feleségével együtt mérget vett be. Ha jól emlékszem, Parkinson-kórja volt, meg elhúzódó leukémiája.

Férfi: Az a krónikus fehérvérűség, ami évekig tart. Nekem a rosszabbik fajta jutott. De a másik sem fenéki tejfel.

Nő: Egyiküknek sem volt gyereke. És évtizedekig agitáltak az eutanázia mellett. Amikor eljött az idejük, nem mondhatták: pardon, tévedtünk. De a barátaik még így sem értették, Artúr mivel vette rá Cynthiát, hogy tartson vele.

Férfi: Nekem a saját halálommal kell szembenéznem. Ahogy neked is. Balázs hogy bírja a metadonkúrát?

Nő: Örültem, hogy szedi a tablettákat. De csak négy hétig kapta ingyen. Most már fizetni kell érte. És nekem nincs pénzem, hiszen a hitelemet sem tudom törleszteni.

Férfi: Szóval az egyik függést felváltották a másikkal, de csak rövid időre. Itt tart az orvostudomány.

Nő: Megszakad érte a szívem! Látom, hogy szenved, kaparja a falat. És nem tudom enyhíteni a fájdalmát, mint mikor kicsi volt. Emlékszem, csupa láz volt a teste. Tömtem belé a kúpot, vizes törülközővel borogattam, virrasztottam mellette. És az apja már akkor sem volt ott, mindent egyedül csináltam. Amióta elváltunk, tudni sem akar róla. Fontos ember, főosztályvezető, nincs rá ideje. Szociális és egészségügyi programokat dolgoz ki a minisztériumban. Törődik a kábítószerekkel is. Tudod, friss koton az AIDS ellen, tiszta tú a drogosoknak, és felvilágosítás. Járja a világot, havonta vesz részt valamilyen konferencián. Utazik, felszólal, megtapsolják. A jelszava: tiltás helyett tolerancia! Csak épp a fia nem érdekli. Mert ő nagyban utazik, olyan apróság, mint Balázs sorsa, nem tudja lekötöni.

Férfi: Mit lesz, ha visszaesik?

Nő: Harcolok a szerrel. Külföldi, drága kúrára küldtem. Eladósodtam, hogy leszoktassák. Nem gyógyult ki, viszont a lakást elárverezik a fejünk fölül. De mindent vállalok érte. Nem tudom hogy, de megmentem. Ha kell, csodát teszek.

Férfi: A bankot nem érdekli, hogy mire költöd a kölcsönt, amit felvettél. Teljesítsd, amit vállaltál. Ha bedobod a törülközőt, nem foglalkozik tovább veled, nem érdeklik a zavaros történeteid. Eladja a követelését egy árvevő cégnek, az meg hozzá akar jutni a pénzéhez. Nyakadon a hurok, ne várd meg, amíg megrántják a kötelet! Szabad a gazda. Istent pedig felejtsd el. Nem törődik veled. Ha megöled magad, akkor ezt akarja, ha meg nem, akkor meg azt.

Nő: Elég a filozófiából. Csak fecsegsz összevissza. Hogyan végzel magaddal egy üres lakásban, ha nincs hozzá eszközöd? Se mérge, se fegyver. A kés pedig életlen. Múltkor kipróbáltam, még kenyeret sem lehet vele vágni.

Férfi: Látom, érdekelnek a technikai részletek.

Nő: Csak érdeklődöm. Egyedül döntök. Ahogy te is. Megértelek. Elhiszem, hogy beteg vagy, nem tőlem akarsz szabadulni. Logikus, hogy meg akarod előzni azt, ami rád vár. De még mindig nem tudom, mi jutott az eszedbe.

Férfi: Találgass, drága. Izgalmas a játék, ha tétre megy.

Nő: A sztoikusok módszere.

Férfi: Hogy jönnek ide a görög filozófusok?

Nő: Rómában is voltak követőik. Például Seneca. Amikor volt tanítványa, Néró, összeesküvéssel vádolta, egy kád meleg vízbe ült, és felnyitotta az ereit.

Férfi: Hány híres öngyilkosról tudsz még?

Nő: Ezen a téren is nehéz újítani. Végül Néró is, akinek igazán volt fantáziája, csak azt tette, amit annyian előtte: a kardjába dőlt.

Férfi: A házbeli cigányok talán kölcsönadnak egy szamurájkardot. Nem hoztam magammal.

Nő: Zsilettpenge lehet nálad.

Férfi: Undorodom a vértől. Főként a sajátomtól

Nő: Pedig készülj fel rá, hogy spriccelni fog. Órákba telik, amíg teljesen kivérzel. Holt sápadtan, félrebillent fejjel ülsz majd a kádban. Mint Jean-Paul Marat. Itt hagylak, nem nézem végig. Hatkor jön a takarítónő, meglát, azonnal hívja a mentőket. Bevisznek a kórházba. Ahol vérátömlesztést kapsz és megmentenek.

Férfi: Nem akarok több híres öngyilkosról hallani!

Nő: A franciát leszúrták. Egy nő tette, akit lefejeztek.

Férfi: Nem mocskolom össze a csempét a kád fölött. Gyuri többször is felhívta a figyelmünket, hogy ügyeljünk a tisztaságra. Semmi vérfürdő! Elég a kád, tele vízzel.

Nő: Tehát nem nyiszárod az ereidet?

Férfi: Esküszöm, hozzájuk sem nyúlok.

Nő: Vagyis nem penge. Sem méreg, sem gáz. Akkor áram!

Férfi: Bingó! Láttad a hajszárítót a fürdőszobában? Ezt is Gyuri hozta a vendégeknek. Mielőtt megjöttél, lemértem, elég hosszú a zsinórja. Odateszem a kád mellé. Bekapcsolom és egy mozdulattal beledobom a vízbe. Áramütés. Biztosabb, mintha kiugrom az ablakon, a harmadik emeletről.

Nő: Nem rossz módszer. De nem nekem találták ki.

Férfi: Egy krimiben olvastam róla. Gyors, viszonylag fájdalommentes és higiénikus. Megáll tőle a szívem. Levetkőzöm, beülök a kádba. Te meg az ölembe, ha van kedved hozzá.

Nő: Vonzó ajánlat. Nem értik félre a helyzetünket?

Férfi: A rendőrök rutinból vizsgálódnak majd, aztán lezárják az eljárást. „Külsérelmi nyomok nincsenek, idegenkezűség kizárva.”

Nő: Látom, biztos vagy magadban. Persze, leukémiával könnyű. Tudod, hogy mennyi időd van hátra, és még elég erős vagy. A többi rákkal már jóval nehezebb. Apám reménykedett, hogy gyógyul belőle. Aztán már mozdulni sem bírt.

Férfi: Csókolózzunk, még utoljára, a meleg vízben! A halál fokozza a vágyat.

Nő: Nem csábítasz el, úgy, mint három éve.

Férfi: Emlékszel, hogyan kezdődött? Bementem hozzátok, azért a környezetvédelmi könyvért. Érezted, hogy tetszel nekem?

Nő: Néha az olvasó udvarolna. Megkérdezi, mikor zárunk, és megvárhat-e. Eddig minden férfinak azt mondtam, várjon a főbejárat előtt, és a hátsón távoztam. „Randevükérő lapot” te adtál először.

Férfi: Eszembe jutott, hogy átjavítom a kéréslap szövegét. Jelzet: 120/sec (*ennyit ver a szívem, ha rád nézek.*) Szerző, cím: Utolsó szerelem. Évfolyam, kötet: A legújabb kiadás. Az olvasó neve: Ásó, kapa, nagyharang.

Nő: Ennyi butaságtól elnevettem magam. Attól kezdve nyert ügyed volt. De honnan vetted, hogy az utolsó szerelmed leszek?

Férfi: Átsuhant rajtam az érzés, hogy nem lesz több nő az életemben. Úgy töltöttem ki a kéréslapot, mint aki vitorlásról dobja vízbe a sebességmérő nehezéket. Mint a tengerész, aki megvárja, míg az orsóról leperreg a zsinór. Közben azt számolja, hogy hány csomó fut át az ujjai között. Tudtam, hogy már nem fogom feltekerni. Biztam benne, hogy sokáig tart. Hamar vége lett.

Nő: Azt hittem, néhány hetes kaland lesz egy nő emberrel. És majd szakítasz, egy másik nő miatt. Később láttam, hogy kitartasz mellettem. De gondoltam, csak szeretőnek vagyok jó, maradsz a feleséged mellett. Végül kiderült, hogy a házasságod agonizál. Már azt sem utasítod el, hogy együtt éljünk. Vállalod Balázst is, ha nagyobbra cseréljük lakást. Azt mondtad, megpróbálsz lelket önteni a fiúba. Emlékszel? Ha még

erre is képes vagy, akkor nagyon szeretsz. Nyakadba vennéd a legnagyobb gondom, ami egyedül felőrl... Nő nem várhat többet. Mellén állsz, és átutemezik a jelzalogkölcsoñt. Múltkor azt mondtad, bemész a bankba. Beszélsz velük, kezességet vállalsz értem. Erre most megtudom, hogy halálos beteg vagy, és csak egy ajánlatod van a számomra. Az, hogy legyünk öngyilkosok. De végül igazad lett. Bármilyen giccsesen hangzik, halálíg szeretjük egymást.

Férfi: Tudom, hogy önző vagyok. Segítségét kérek tőled, mert egyedül félek szembenézni a kaszásal. Pedig a recept egyszerű, végrehajtani sem nehéz. Csak az átkozott önsajnálát hallgatna el, ne duruzsolna a fülembé. Pedig tudom: hat hét múlva vége a dalnak. Rájövök, hogy szépen süt a nap, és a szél kellemesen simogatja bőrömet. Az jár az eszemben, hogy milyen jó íze van a meggybefőttnek. Miért dobjam el a kanalat előbb, mint ahogy kiverik a kezemből?

Nő: Túl sok mindent akartam egyszerre. Nem kellett volna egyetemre járni, aztán férjhez menni, gyereket szülni, küszködni a lakásért, szünet nélkül képezni magam... Hagyhattam volna, hogy csak úgy történjenek a dolgok. Úgy élni, mint a cigányok. Ők szabadok. Egyik napról a másikra élnek, és így jó nekik.

Férfi: Ne irigyeld őket. Kevesebbet akarnak az élettől mint mi, de azt sem kapják meg.

Nő: De legalább nem ölik meg magukat. Szembenéznék a sorsukkal. Legalábbis ezt mondják róluk.

Férfi: Nem vagyok gyáva. Csak egy megoldásom van. Végre is hajtom, amíg képes vagyok rá. Lehet, hogy holnap rám tör a fájdalom, és mozdulni sem tudok. Vagy itt és most, vagy soha. Fél öt van, hatkor új pár jön. Van még másfél óránk. Megyek, engedem a vizet. *(Kimegy a fürdőszobába, megnyitja a csapot. A víz zuhogása hallatszik.)*

Nő *(Egyedül marad a színpadon. Retiküljéből mobiltelefont vesz elő, tárcsáz, majd beszél.):* Balázs? Hogy vagy, kisfiam? ...Igyál még teát... Legyél erős... Jaj, ne tedd ezt velem!... Csak azt ne... Balázs, ezt nem kellett volna... Szeretlek!

Férfi *(Visszajön):* Beszéltél Balázssal?

Nő: Igen. Rosszul van. Iszonyatos. Vissza fog hívni.

Férfi: Azt már nem. *(Váratlanul odalép a Nőhöz, kiragadja a kezéből a mobiltelefont, berohan vele a*

fürdőszobába. Hallatszik, amint lehúzza a WC-t, aztán a Férfi visszajön)

Nő: *(sikítva):* Mit csináltál?

Férfi: Elnémítottam. Véglegesen. Lehúztam a vécén. Balázs hiába hív, csak a géphang válaszol: „A megadott számon előfizető nem kapcsolható.”

Nő: Aljas strici, veszel nekem újat?

Férfi: A sajátomat is széttapostam. Roncsai a személtládában. Ahová a használt kotonokat dobják a vendégek. Téged ugyanúgy hiába keresnek, mint engem. Nincs szükséged mobilra. Senki sem zavar bennünket.

Nő: Rohadt állat, tudom, hogy neked véged. De mit akarsz tőlem?

Férfi: Ismerlek, mint a tenyerem. Ha Balázs visszahív, sietsz hozzá. Órákig könyörögsz neki, rimánkodszt, míg kimerülve összecuklasz. Ő ekkor összeszedi magát, és elrohan hazulról. Addig nem jön meg, amíg nem szerez valahonnan heroínt és beadja magának. Minden kezdődik előlről. A karja meg a combja tele van tűszúrásokkal. Úgy néz ki, mint a csontváz. Hagyd meghalni!

Nő: Előtte áll az élet, megnősül, apa lesz...

Férfi: Megint kezdéd. Ha nem engeded el Balázst, neked is véged. Törődj magaddal, hozd rendbe az életed. Ha még lehetséges. Mihez kezdesz, ha eladják a fejed fölül a lakást, és utcára tesznek? És felmondanak a könyvtárban? Hajléktalanszállóra mész a drogos fiaddal? Reménytelen harc, nincs esélyed rá, hogy megkapaszkodj. Senki sem segít majd. Az emberek csak azt várják tőled, hogy ne legyél a szemük előtt. Utolsó pillanatodig legyél tapintatos, húzódj vissza, mert a szenvedés és a nyomor látványa zavarja őket. A helyedben az elegáns megoldást választanám. Itt a lehetőség, ülj az ölembé a kádban.

Nő: Csinos vagyok, talállok egy gazdag pasit. Lehetőleg külföldit. Ha Mari összejött egy virágkertésszel, én miért ne? Csinosabb vagyok, mint ő. Kimegyek hozzá külföldre, élelem világomat.

Férfi: Nem vagy képes rá. Akárhova utazol, csak a fiadra gondolsz. Ábrándozol arról, hogy meggyógyul, s minden úgy lesz majd, mint a reklámokban. Kézenfogva sétálsz vele a tengerparton, és rajongva néz rád. Félnótások boldogsága. Hol élsz te, a kurva istenit? Ebben az országban szinte mindenki szerencsétlen, ki ezért, ki azért. Átok ül rajtunk. És már nyugaton sem sokkal

jobb. Megszűnt „a szabad világ”, ahol új életet kezdhetnél, akkor is, ha egy szál ingben szöktél át a vasfüggönyön.

Nő: Ha a fiam tíz évvel hamarabb születik, nem ismeri meg a szert...

Férfi: Nekünk ennyi jutott, nem érdemes rajta keseregni. Megyek, és elzárom a vizet. *(Kimegy a fürdőszobába, elzárja a vizet, majd visszajön.)* Jó meleg. Vetkőzöm. Velem tartasz? *(Alsónadrágra vetkőzik.)* Gyere, igyál még egy pohárral! *(Tölt az unikumból.)*

Nő: Hiányzik rólad a pír. Jobb bőrben vagy, mint gondoltam. Nem úgy nézel ki, mintha halálos kór emésztene. Fordítsunk a sorrenden! Előbb bújjunk ágyba, csak azután fürödjünk!

Férfi: A leukémia „trükkös halál”. Szinte az utolsó pillanatig egészségesnek tűnsz. Amikor fizikailag leromlasz, az már a vég.

Nő: Próbáljunk még egyszer szeretkezni. Mit veszíthetünk?

Férfi: Nem is tudod, hányszor gondoltam rád az utóbbi három hétben. Magam előtt láttam a tested. Levetkőzöl?

Nő: Ha ez az utolsó kívánságod... Azt a halálraítélteknek is teljesítik. Kedvenc ételüket behozatják a börtönbe... Mi meg rendeljünk pizzát! Mit szólsz hozzá? *(Bugyira, melltartóra vetkőzik.)* Remélem, hogy a halálon kívül más is eszedbe jut, ha rám nézel.

Férfi: Nem vagyok éhes, és telefonunk sincs már. A vágy meg kialudt bennem. Vagyis a lelkem még kíván, de a testem már nem. Már nem zubbog a vérem, nem áramlik a farkamba. Nincs tőle merevedésem, mert más halmazállapotú, és más színű is. Csendes doktor megmutatta, milyet vettek tőlem.

Nő: Fehér volt? Vagy kék?

Férfi: Inkább szürke. A csontvelőm már csak kevés vörös vértestet termel. És nem alvad meg úgy, mint az egészséges embereké.

Nő: Legalább hadd érintselek meg. Ne félj, csak megsimogatlak. Ennyivel még tartozol nekem.

Férfi: Nem akarom tovább húzni az időt. Inkább még igyunk. *(A Nő tölt, mindketten isznak.)* Tudod, hogy szeretlek. De ne gyere közelebb. Ha megérintjük egymást, nehezebben válunk el. Megyek, és bekapcsolom a hajszárítót. Az alatt találd ki, hogy mivel búcsúzol tőlem. *(Kimegy a fürdőszobába, bekapcsolja a hajszárítót,*

hallatszik a bűgás. Visszajön.) Megmártózom. Kísérj el. Igyekezzünk, mert kihül a víz.

Nő: Mintha az Adriára indulnék, mint azon a héten... Meghívtak fürödni, napozni. Kicsit ellazulni, élvezni a szabadságot, válás után. De a fiam miatt nem mozdulhattam. Nem volt senki, aki vigyázott volna rá. Fájt a szívem, pedig tudtam, hogy abból a pasiból nem jön ki több egy hosszú víkendnél. Akkor Balázs előállt azzal, hogy ő már tizennégy éves, ne aggódjak érte. Megszervezte a programját, elutazik arra a fesztiválra a barátaival. Átsuhant rajtam, hogy nem engedem el, veszély fenyegeti... Csak nem tudtam, miféle. És nem akartam mind a kettőnket azzal büntetni, hogy a pesti kánikulában fuldoklom velem a rémlátásaim miatt. Azon az átkozott fesztiválon kezdett el drogozni, miközben én meztelenül táncoltam gazdag szeretőmmel a tenger fölött, a teraszon... Vagy már azelőtt is fűvezett, de ott kínálták először angyalporral? Már nem tudom. Azóta nem bocsátok meg magamnak. Megakadályozhattam volna a tragédiát. Mardos az önvád. Ezzel a teherrel nem lehet élni. Hányszor gondoltam rá, hogy leteszem, megszabadulok tőle. Szegény Balázs, nem tudtam vigyázni rád... de már tényleg nem segíthetek rajtad. És nem lesz több ilyen lehetőségem. Legyen úgy, Péter, ahogy akarod. Utoljára még megcsókoljuk egymást a vízben, aztán jöhet a hajszárító.

Férfi: Add a kezed. És ne szóljunk egy szót sem. Mindent elmondtunk. A túlvilágon, ha van, találkozunk. Ne vádold magad Balázs miatt, semmiről sem tehetsz. Csodás asszony vagy, életem legnagyobb ajándéka.

Nő *(Mégfogja a férfi kezét.)* Gyere. Legyünk túl rajta.

(Lassan, egymás kezét fogva elindulnak. Az ajtónál a Férfi udvariasan előre engedi a Nőt. Eltűnnek a fürdőszobában. Az ajtó nyitva marad. Hallani a bekapcsolt hajszárító bűgását. Ebben a pillanatban teljes hangerővel, üvöltve megszólal a falon keresztül a cigányok által kedvelt dal, a Nagyecsedti Fekete Szemek együttes és Bódi Guszti előadásában.)

(Amikor megszólal az erősödő zene, a bugyira és alsónadrágra vetkőzött Nő és Férfi berohan a szobába, és mozdulatlanra dermed. Aztán a Férfi artikulálatlan üvöltésbe tör ki, majd abbahagyja. A Nő sírni

kezd. A zene kissé elhalkul, a Férfi átöleli a szipogó, érzékenyült Nőt. A Férfi vigasztalja, simogatja, érintések szemmel láthatóan felizgatják mindkettőjüket. A Nő sírva csókolgatja a férfi nyakát, megérinti a nemi szervét, az ágy felé húzza.)

Nő: Még egyszer, utoljára... Ha már benne vagyunk... Érezni akarlak a számban...

Férfi (elhúzódik, lefejt a Nő kezét): Azt hittem, ezt már megtárgyaltuk.

Nő: Ne hagyj itt így, felizgatva...

Férfi: Már elszántam magam. Elegem van a hazakodásból! (Felerősödik a zene. Ordítva.) Meg ebből a bömbölésből! A rohadt életbe! Ezt nem lehet kibírni! Miért nem tudtak még tíz percig csendben maradni! Még meghalni sem hagyják az embert! Kuss, rohadékok! De majd én elintézem őket!

Nő (megpróbálja visszatartani): Maradj, még megkéselnek... Hova mész, az istenért? (A férfi leakaszt egy frottirköpenyt a fürdőszobában, és magára kapja. Kiront az előszobába, feltépi az ajtót. Kirohan a lépcsőházba, nyomában a Nő. A Férfi dörömbölni kezd a szomszédos lakás ajtaján, ahol elkezdődött buli. Ezt nem látjuk, csak halljuk. A színpad üresen marad.)

Férfi (Üvöltve, a színpad mögül, a lépcsőházból. Hallani, amint ököllel veri a szomszédos lakás ajtaját): Pofa be, cigányok! Az anyátok úristenit! Itt emberek élnek!

(Más, felháborodott férfiak és nők is megszólalnak a házban. A hangok visszhangzanak és ismétlődnek, mintha több szólamú kórus szólalna meg):

„Csend legyen! Hallgassanak!” „Psszt!”
„Psszt!” „Kik ezek a lármás gazemberek?” „Csitt!”
„Hívja ki valaki a rendőrséget!” „Intézkedjen a házfelügyelő, vagy a közös képviselő!” „Kuss!”
„Csitt”

„Shut up!” „Hush, gipsy gang!” „Psszt!” „Psszt!”
„Csendet!” „Csendet!” „Semmibe veszik az emberi együttélés szabályait!”

„Csoda, hogy gyűlölik őket?”
„Szemét állatok! Disznóólban a helyük, nem társasházban!”

„Psszt! Psszt!” „Ruhe! Ruhe! Maul halten!”
„Mi ez a pokoli zaj?” „Aludni akarunk!”
„Psszt!” „Csitt!” „Felébresztik a gyerekeket!”
„Csitt” „Psszt!” „Rosszul vannak a másodikon...
Itt öregek és betegek is laknak!”

„Mindjárt jönnek a mentők!”
„Kussoljatok!” „Psszt!” „Csitt”

(A szomszédos ajtó kinyílik, a zene még erősebb lesz. Cigány fiatalember erőteljes mély hangja): „Mi van, te rasszista disznó, nem tetszik, hogy szórazunk? Cigányozol, szidod az anyámat?” (Ütések, pofonok zaja hallatszik, majd egy puffanás. A Nő egyedül visszajön, bemegy a fürdőszobába, kikapcsolja a hajszárítót. A szomszédos lakás ajtaja bezárul, a zene kissé elhalkul. A Férfi, akit összeverték, összegörnyedve betántorog az ajtón és összeesik a padlón. A falon túl egy másik cigánynóta kezdődik, halkabban.)

Nő (Visszajön a fürdőszobából. Hideg, megváltozott hangon): Összeverték? Jól tették! Csak azt sajnálom, hogy nem rugdostak össze. Ez még rám vár. (Belerúg a Férfiba.) Aljas bestia, kis híján megöltem magam miattad!

Férfi (a földön fekvő nyöszörögve): Elpusztulok, végem van.

Nő: Bár látnám. Rohadj meg! Azt kaptad, amit érdemelsz. Arra sem vagy képes, hogy megöld magad. Ehhez is segítséget vársz. A feleséged ismer, mint a rossz pénzt. Azért hagy faképnél, lép le a süllő hajóról. Te förtelmes roncs. Bűdös van itt... Összefostad magad? Hát persze. Bűzlesz, mint egy hajléktalan. Te szar alak, nincs benned méltóság?

Férfi (nyöszörögve, a földön): Azt hittem, szeretsz...

Nő: Annyira, hogy mindjárt tisztába teszek... emeld fel a popsídat, babuci, mindjárt jövök a pelussal... Mossalak ki a mocskoból? Majd ha fagy! Soha, senkit nem gyűlöltem még ennyire. Ezzel akartam megölni magam?

Férfi: Meghalok...

Nő: Rajta. Szabad a pálya. Agonizálj, ha van hozzá kedved. Mi vagyok én, irgalmas samaritánus? Nem merülök veled a pócegdörbe, bugyborékolj egyedül. Senkit nem hatsz meg. Én is kimerültem, elfásultam tőled. Most abból mérítek erőt, hogy gyűlöllek. Lehet, hogy nem te tehetsz az összes bajomról, de te testesíted meg őket. Micsoda ördögi csapda volt, amikor úgy éreztem, hogy szeretlek! Hiszen rám is ugyanaz várt, mint rád. Kettős öngyilkosság! Ennyi telt ki tőled. Csak ez hiányzik nekem! Én újrazedem. Majd talállok valami megoldást Balázssal.

Felmegyek az apjához a minisztériumba, és botrányt rendezek. A cigányasszonyoknak van igazuk: ami a szívükön, az a szájukon. És nem törődnek azzal, hogy mi lesz holnap... Nincs igazuk? Tudok én is mocskosan és hangosan beszélni, mint ők, nem nagy kunszt az. Hívják csak ki a rendőröket a főosztályvezető úr irodájába, a rosseb egye meg! Mire mentem azzal, hogy jó és illedelmes úrilány voltam? Várj a sorodra, az érdem elnyeri jutalmát... Hát ez lett az enyém, ez a döglődő trágyadomb. Találok még pasit magamnak, ennél különbet. Most már elárulhatom: nem voltál akkora szám az ágyban. Miattad öljem meg magam? Csak egy pillanatra inogtam meg. Elvetted az életkedvem, ehhez mesterien értesz.

Férfi: El fogsz számolni Istennel ...

Nő: Most, hogy döglödsz, eszedbe jut az öreg kaporszakállú, ugye? Eddig feléje se néztél, de most kell a protekciója. Öld meg magad egyedül, ha még el tudod vonszolni magad a kádig. Ha meg nem, fordulj fel ott, ahol vagy. A pénzed meg a hitelkártyád elviszem, miért maradjon a halottszállítóknak? Agyó, életem nagy szerelme! *(A férfi zakójához megy, kiveszi a tárcáját. Hátra se néz, kimegy, a lakás bejárati ajtaját sem csukja be maga után. A Férfi egyedül marad, nyöszörög a padlón, majd elnémul. A cigányzene felhangosodik a szomszéd lakásban, majd elhalkul. A Férfi mozdulatlan, nem tudni, él-e még, vagy meghalt. Bejön a Szomszéd. Nagy kalapos, bajszos cigány ember, kezében bot.)*

Szomszéd: ccc...ccc.....Opi! gyere ide! Nem látad a kígyóm? Nemrég még itt volt, erre a botra tekeredett, ahogy szokott. Most meg eltűnt.

Férfi *(nyöszörögve)*: Ne bánts!

Szomszéd: Senkinek sem ártok, sőt. *(A kígyót keresi)* Opi! Ide, a lakásba jött be. Pedig nem szokott csavarogni.

Férfi: Ez rémálom. *(A Szomszédhoz.)* Te, meg a kígyód hallucináció vagy. Mindjárt eltűntök.

Szomszéd: Bevettél valamit?

Férfi: Nem én.

Szomszéd: Akkor magadnál vagy. Csak nem hiszel a szemednek. Ez másokkal is megeshet. Opi, gyere ide!

Férfi: Hogy hívod a hüllőt? Opi?

Szomszéd: Ez a beceneve, mert a kígyó

görögül ophis. Ne keverd össze a pelamisszal. Az a Laokon tengeri kígyója.

Férfi: Te görög vagy? Nem úgy nézel ki.

Szomszéd: Valaha, Thesszáliában görögnek és halandónak születtem. Olyan régen, hogy az idejét sem tudom. Most épp a szomszéd bőrébe bújtam. De inkább beszéljünk rólad. Meg akarsz gyógyulni?

Férfi: Vicces kedvedben vagy. Vagy nekem támadnak fura látomásaim, mert te nem létezel. De ezeket a görög szavakat most hallom először.

Szomszéd: Ha kételkedsz bennem, itt hagylak. És azt meg fogod bánni.

Férfi: Történhet még valami, ami bánatra ad okot? Tegyük próbát, maradj. Segítesz feltápászkodni?

Szomszéd *(Lehajol a Férfihez)*: Ellátták a bajod... Gyere, szedd össze magad. *(Megérinti a botjával, aminek hatására a Férfi láthatóan jobban lesz. Segít neki felállni. Eltámogatja a fotelig, a Férfi leül.)*

Férfi: Ezt meg hogy csináltad? Ahogy megérintettél a botoddal, éreztem, hogy valami jó történi velem. Erőre kaptam tőle.

Szomszéd: Ezt mások is mondták már. Hermész kölcsön is kérte, de neki nem adtam. Opi, mássz elő! Hová bújhatott a kígyóm?

Férfi: Majd előjön. Én a helyedben leállítanám a botot az előszobában, a sarokban. Majd újra rátekeredik.

Szomszéd: Lehet, hogy igazad van. *(Kiviszi a botot az előszobába, majd visszajön.)* Csak lába ne keljen. Neked meg mi bajod? Azonkívül, hogy elkenték a pofádat, amikor beszóltál a szomszédnak.

Férfi: Ezt ki mondta neked?

Szomszéd: Enyém a szomszédos kérő. Odaadtam a fiaméknak, hogy mulasson kicsit a barátai-val... Jöttem megnézni, hogy minden rendben van-e. Mondják, hogy beszóltál nekik és megjártad. Van ott egy csávó, a haverja, aki gyorsan megharagszik. Eljár a keze, ilyen a természete. Mondtam neki, hogy ebből baj lesz, de nem hallgat rám.

Férfi: Szép kis görög vagy te meg a lármás pereputtyod! Kicsit maradtatok volna csöndben, amíg megöljük magunkat...

Szomszéd: Beteg vagy, de hogy ennyire... És még azt a szegény nőt is majdnem rávetted. Pedig Éva nem azért jött ide.

Férfi: Honnan tudod?

Szomszéd: Ezen most ne törd a fejed. Fogadd el, hogy nincsenek titkaid előttem. Látomás vagyok, a vesédbé látok.

Férfi: Töltesz az unikumból? Ott van az asztalon. Jót tenne a szíverősítő. Meg neked is.

Szomszéd (tölt mind a két pohárba) Mindjárt kibékülsz a világgal. Áldjon meg az Isten! *(Mindketten isznak.)* Végül is miért akartál végezni magaddal?

Férfi: Mert nincs több remény.

Szomszéd: Mindig ezt hajtogatjátok, mint a papagáj. Még itt a földön is, ahol fordulhat a sors kereke. Mit szölköztök majd az alvilágban?

Férfi: Nincs miben bízni. Eleinte áztatjuk magunkat, lázadozunk, végül belenyugszunk. Jönnek egymás után a csapások. Hónapokba, majd évekbe telik, amíg feltápáskodunk. Végül lejár az időnk, és feladjuk a harcot. Ha van elég lelki erőnk, jobban tesszük, ha siettetjük a halált.

Szomszéd: Csak a magad nevében beszélj! Évát nem kellett volna belekeverned. És azt se hidd, hogy a halhatatlanság csupa öröm.

Férfi: Te már csak tudod.

Szomszéd: Isteni érzés, de kimerítő. Az Olimposzon meg kell szokni. De a Párkákkal még mi sem húzhatunk ujjat. Ha egyszer elvágta az élet fonálát, nem köthetjük újra össze. Egyszer majdnem otthagytam a fogam, amikor feltámasztottam valakit.

Férfi: Ez utoljára Jézus Krisztusnak sikerült.

Szomszéd: Előtte meg nekem. A nagybátyám megkért, hogy keltsem életre Hippolütoszt, akit elragadtak a lovai. Mit mondjak, szegény fiú ocsmányul nézett ki. Adtam neki egy szert, amitől feltámadt. A főnök ettől dühbe jött, mert megváltoztattam a sorsot és a világegyetem rendjét. Villámcsapással sújtott, a páciensemrel együtt. Végül megsajnálta, és felvitt magához. Így lettem isten, bár azóta sántítok egy kicsit.

Férfi: Te vagy az isteni doktor, akinek a patikákban láthatók a szobrai?

Szomszéd: Aszklépiosz, ha elfelejtetted volna a nevem. Örülök, hogy végre felismertél, halandó! Nem akartam, hogy szakállasan, tógával megbámuljanak, ezért egy cigányember testébe bújtam. Istenként bármikor előadhatjuk ezt a trükköt.

Férfi: Nem tudom eldönteni, hogy látomás vagy-e,

vagy sem, de jól telik veled az idő. És ha már itt vagy, segíthetnél rajtam.

Szomszéd: Azért jöttem. De még nem mondtad, hogy mi bújt beléd.

Férfi: Beteg a vérem. Az orvosok hat hetet adnak. Akut mieloid leukémia. AML2, myeloblastis differenciálódással.

Szomszéd: Ugyanaz, mint Philoktétésznek. Őt tíz év után gyógyították meg Trója alatt, az én receptemmel. A leukémiáról, vagy hogy hívják ezt a kórt, még soha nem hallottam. Micsoda nevetek találnak ki újabban! Ezért ölnéd meg magad?

Férfi: Hogy ne szenvedjek annyit, és hamarabb túl legyek rajta.

Szomszéd: Más bajod is van. Padlón vagy, de még feltápáskodhatsz.

Férfi: Ahhoz csoda kellene.

Szomszéd: Mit gondolsz, miért vagyok itt? De első az egészség. Ahogy a tanítványom, Hippokratész tartja: nézzük a diagnózist. Úgy tudom, nálad még hiányzik egy vizsgálat eredménye.

Férfi: Széttapostam a mobiltelefonom... Nem tudok beszélni az orvosommal.

Szomszéd: Kapcsold be a számítógépet.

Férfi: Jó ötlet, megpróbálok. Tölts még unikumot. Ha segítesz, megnézem a postámat. *(A Férfi iszik, majd a Szomszéd segítségével átül a számítógép elé, és bekapcsolja.)* Csak azt ne mond, hogy az Olimposzon is használjátok az internetet. Itt van, ni. Feladó: dr. Csendes. Tárgy: új diagnózis. Nocsak. Itt a csoda, amit ígértél. A legújabb vizsgálat szerint mieloid leukémiám van, de nem akut, hanem krónikus. Nem AML2, hanem CML.

Szomszéd: Elég a dilinyós hadovából, megmaradsz vagy sem?

Férfi: A krónikus fehérvérűséget sem kívánom senkinek. De azzal még el lehet élni jó néhány évig. Írja is a doktor, hogy feküdjek be mielőbb a kórházba, kezelésre. Felerősítenek, és még enyém a világ.

Szomszéd: Látod, ember, nem eszik azt a kását olyan forrón. Erre iszunk! *(Tölt, isznak.)* És te meg akartad magad megmérgezni. Volt itt valami gádzi is, azzal mi lett?

Férfi: Az ördög sem ismeri ki magát rajtad, hogy ki fia borja vagy. De mindegy is, összeviszta álmodom.

Szomszéd: Gyere testvér, szedd össze magad. Igyál még, jót tesz. *(Tölt a poharakba.)* A magyarok és a cigányok egészségére!

Férfi: Úgy legyen!

Szomszéd: Együtt vagyunk, örökre együtt maradunk. Legyünk szerencsések, áldjon meg bennünket az Isten! *(Isznak.)* Szóval, mi lett a gádzsival?

Férfi (már kissé részegen): Az úgy volt, hogy megöli magát velem, de végül elhagyott. Még belém is rúgott, utána meg kizsebelt. A feleségem meg válik. Övé lesz a lakás. Meg a gyerekek is. Az is lehet, hogy kiviszi őket külföldre. Hiába no, nem akar velem élni.

Szomszéd: Hát, a gádzsik már csak ilyenek... Szóval egyedül vagy? Szegény árva, nincs aki gondozzon, szóljon néhány jó szót... Mondok én valamit. Gyere le hozzánk vidékre. Főznek neked a nők finom tyúkhúslevest, megnyalod utána a tíz ujjad... Rögtön erőre kapsz a friss levegőtől. Kikúrálnak a bajodból, majd meglátod! Van a környékünkön egy gyógyító asszony, ahhoz külföldről is járnak! Megitatja a betegeket a főzetével, rájuk olvas, és már jobban is vannak. A pókháló meg a lószar egyenesen csodát tesz velük! Kézbe vesz téged is, ne félj. Egy-kettőre fickós leszel, alig bírsz majd a véreddel. Na de tudok én neked beleváló romnyit is, hogy megcsapolja. Olyan az én tanyám, mint a szanatórium. Jobb emberek laknak nálam. Mind hálát adnak Istennek, hogy befogadtam őket... Van közöttük katona, rendőr, még fizikatanár is. Te mi voltál eddig?

Férfi: Gépészmérnök, ha igaz. Aztán vállalkoztam, de tönkrementem.

Szomszéd: Nálunk ezért nem kell búsulnod. Majd gondozod a kertet, törödsz az állatokkal... Meglátod, a püspök is irigyel majd.

Férfi: A kórháznál csak jobb lehet. Csicska leszek, amíg fel nem fordulok. A gazdát, meg a családját szolgálom, amíg bírom. Hová viszel?

Szomszéd: Mondtam már, vidékre. Le az Alföldre. De előbb ki ebből a lakásból. Gyere testvér, támogatlak. *(Segít neki felállni a székből, de a Férfi összecsuklik, az ágyra rogy.)* Szedd már össze magad. Nemsokára jobban leszel, a jó levegő csodát tesz.

Férfi (nyöszörögve): Nem bírom... alig állok a lábamon.

Szomszéd: Egyedül nem bírlak. Hívok valakit, hadd segítsen. Szólok a szomszédban annak az erős csávónak.

Férfi (fájdalmai vannak, nyöszörög): Csak neki ne...

Szomszéd: Jó, majd valamelyik haverjával támogatlak. De előbb telefonálok a fuvar miatt. *(Mobiltelefont vesz elő, telefonál, félre.)* Gázsikám, sürgősen le kell vinni egy gádzsót a tanyára... ramatyul van, ketten tegyétek be a kocsiába. Igyekezz, mert vihar lesz. Majd meglátjuk lenn, mit kezdünk vele. *(a Férfinak.)* Átküldök egy lányt, aki ápol, amíg jön a kocsi. Jó lesz?

Férfi (döbbenet): Nem Aszklépiosz vagy, a gyógyítás istene?

Szomszéd (nevetve): Az vagyok. Csak hagyta, hogy a cigány beszéljen helyettem. Ezt a trükköt már Zeusz is kipróbálta Amfitrionnal, a hadvezérrel.

Férfi: Éva faképnél hagyott, a feleségemnek elege van belőlem. Nincs senki, aki adna egy pohár vizet, és megtörölné a homlokom.

Szomszéd: Phlioktétésznek annyira büzlött a sebe, hogy a görögök magára hagyták egy szigeten. De gyökereken tengődve, egyedül, rohadó belekkel is kitartott, és végül meggyógyult. Neked is csak akkor van reményed, ha nem adod fel. Adok neked egy üveget. A Gorgó vére van benne. Nem mondom meg, hogy a jobb, vagy a bal oldalából vettem-e. Ha innen, akkor panacea, csodagyógyszer, de ha onnan, akkor halálos mérge. Amikor szembenézel a halállal, próbáld ki. *(Kitesz egy kis, fekete folyadékkal teli üveget a dohányzóasztalra.)* Éva nemsokára visszajön, meglátod. Én meg megyek, mert sokan várnak rám.

Férfi: Maradj még, kérlek.

Szomszéd: Lejárt az időm. Aki visszajön, már nem én leszek. *(Kimegy az előszobába.)* Opi... merre csavarogsz... végre itt vagy... jó kígyó, már föl is tekeredtél... *(Búcsúzik.)* Áldjanak meg az istenek, halandó.

(A Szomszéd kimegy, nyitva hagyva a bejárati ajtót. Hirtelen huzat keletkezik, becsapja az ajtót. A csattanástól a férfi megmozdul, de mozdulatlan marad. Néhány perc múlva kopognak, majd a dörömbölnek az ajtón. A Szomszéd erős hangját hallani a színpal mögül):

Hé, szomszéd... hogy is hívnak...nyisd már ki!

Itt vagyunk, segítünk neked! Vár a gyógyító aszszony a tanyán! Szedd össze magad, nyisd ki az ajtót! Na mi van, rosszul vagy... *(Üvöltve)* Kelj már fel, nem tudunk bemenni! Nem törhetjük rád az ajtót, a házban mindenki bennünket figyel! Nyisd ki, az anyád úristenit!

(Újra megszólalnak a hangok a házban. Halkabak, mint az előbb, de most is kórusban, és érthetően ismétlődnek):

„Pofa be!” „Kuss!” „Psszt!” „Csitt!” „Hagyja már abba!” „Újra kezdik?”

„Ki ez már megint?” „Psszt!” „Psszt!”

„Miért nincs még itt a rendőrség?” „Intézkedjen a házfelügyelő, vagy a közös képviselő!”

„Csendet!” „Csendet!” „Csoda, hogy gyűlölik őket?”

„Lármás állatok! Disznóolba velük!”

„Aludni akarunk!” „Psszt!” „Csitt”

„Felébresztik a gyerekeket!” „Psszt!” „Csitt!”

„Itt öregek és betegek laknak!

„Mindjárt itt vannak a mentők!” „Kuss!” „Psszt!” „Csitt!”

(Kitör a vihar, mennydörgés hallatszik, majd elered a záporosó. Az ágyon fekvő Férfi a Szomszéd kopogására, dörömbölésére megmozdul. Nyöszörög, de nem kel fel ajtót nyitni. Nem tudni, azért, mert nem képes rá, vagy mert nem akarja. A szomszéd lakásban felerősödik a cigánynóta, folytatódik a multság. A zene elhalkul, rövid szünet. Kulcsörgés, a bejárati ajtó kinyílik, majd bezárul. Megjelenik a Nő.)

Nő *(megkönnyebbülten)*: Te még élsz? Hála istennek!

Férfi: Egy istennek mindenképp. Ha ugyan ő volt az. Te is hoztál magaddal hullót?

Nő: Hogy jut az eszedbe? Siettem, ahogy tudtam. Szerencsére reflexből felkaptam a kulcsot, és elvittem. Pedig eszem ágában sem volt visszajönni.

Férfi: Úgy mentél el, hogy belém rúgtál. Nem hittem, hogy újra látlak.

Nő: Én sem. Most mégis itt vagyok, veled akarok lenni.

Férfi: Olyan szenvedélyesen gyűlöltél, mintha megfertőztelek volna a betegséggemmel. Azóta megbocsátottál? A cigány Aszklépiosz mondta, hogy a nőktől minden kitelik.

Nő: Igazágtalan voltam veled. Sajnálom, hogy

elengedtem magam. Túl sok mindenben mentem keresztül. Kitört rajtam az idegroham. És akkor még nem is tudtam, mi vár rám... Jobb lett volna, ha tíz perccel előbb végzünk magunkkal.

Férfi: Oka lehet annak, hogy visszatérsz oda, ahol egy hulla várhat a kádban. Meg akartad nézni, hogy megöltem-e magam? Vagy meggondoltad magad?

Nő: Eszembe jutott az első randevúm, amire annyit készültem... Nem jött a busz, a fiú pedig nem győzött várni, és elment. Legalábbis később ezt mondta.

Férfi: Nem velem akartál te randizni, hanem a halállal. Mit szól hozzá Balázs? Azt mondtad, megmented. Az istentől, aki itt járt, kaptam egy szert. Kipróbálhatnánk, hátha meggyógyul tőle.

Nő: Szegény drágám, már nem segíthetünk rajta. Meghalt.

Férfi: Szörnyű. Hogy tudsz uralkodni magadon?

Nő: Semmire sem megyek, ha zokogok, vagy fetrengok a fájdalomtól. Szeretnék sírni, de kiszáradt a szemem. Magam sem tudom, hogyan bírom. Még nem fogom fel azt, ami történt.

Férfi: Hogy tudtad meg ilyen hamar? Alig fél órája mentél el.

Nő: A sarki patika előtt megálltam, hogy gyogysteát vegyek. Eszembe jutott, hogy telefonálok. Mobil híján fürkéből tárcsáztam fel az anyámat. Mindig ő vigyázott Balázssra, amíg veled voltam, most is. Elcsukló hangon mondta: a fiad befejezte.

Férfi: Az anyád nem orvos. Miből állapította meg, hogy tényleg meghalt? A mentők nem érnek oda ilyen rövid idő alatt.

Nő: Búcsúlevelet hagyott. Nekem címezte. Azt írta, hogy beadja magának az aranylövést. Túl adagolta a szert, nem akar a terhemre lenni. Hetek óta készült az utolsó injekcióra.

Férfi: Így már értem. Tudta, mekkora a halálos adag. Miért nem sietsz haza, hogy megnézd?

Nő: Nem akarom halottnak látni a gyereket. Úgy őrzöm meg, ahogy élve láttam. Vagy inkább arra emlékszem, ahogy utoljára, egészségesen átöttem.

Férfi: Még friss a veszteség érzése, fel sem fogod. Éva, te kemény vagy. De túlbecsüled az erődet. Sokat álmodsz még róla.

Nő: Nem én. Még ma találkozom veled.

Férfi: Utána akarsz menni.

Nő: Ezért örültem annyira, hogy még itt vagy.

Férfi: Az apja tudja már, hogy meghalt?

Nő: Nem mondom meg neki. Tudni sem akarok róla. Gyűlölöm azt a karrierista alakot. Amikor megérezte, hogy gond lehet a gyerekével, nyomban kerekelt oldott. Mindig tudta, merről fúj a szél: egyetlen lépést sem tett soha, melyből nem volt haszna. Balázst hat éve „leírta”. Ha elmondom neki, hogy meghalt, csak gúnyos megjegyzést tenne.

Férfi: Nemrég még terveid voltak. Szeretted volna, ha új életet kezdünk. És segíték megmenteni a fiad.

Nő: Balázs megelőzött.

Férfi: Változott a helyzet.

Nő: Amíg élt a fiam, nem hagyhattam cserben. Most viszont már senki sem tart vissza attól, hogy beüljek veled a fürdővízbe. Jöhet a hajszárító.

Férfi: Tévedsz. Van valaki, aki nem engedi.

Nő: Kicsoda? Az anyám?

Férfi: Ő is ellenzi. De főképp én.

Nő: Viccelsz velem.

Férfi: Komolyan beszélek. Nem halhatsz meg. Megakadályozlak benne.

Nő: Leukémiás vagy, dögvővason. És még az eszed is elment.

Férfi: Rájöttem, hogy az élet ajándék. Utolsó pillanatig élvezni kell az adományait. Az ízeket, az illatokat. A hangokat, a színeket. A napsütést, de még az esőt is. Milyen idő van kinn?

Nő: Mit érdekel az időjárás, mikor elveszítettem a fiam! Felnőtt embert nem érhet nagyobb fájdalom. Nem hasonlítható még a szüléshez sem. Pedig azzal is megszenvedtem. Balázs feje a szülőcsatornába szorult, se ki, se be. Már úgy volt, hogy megoperálnak és darabokban szedik ki belőlem... hogy küzdöttem az életéért! Nem, nem, mondtam, inkább vesszek oda, csak ő maradjon meg... Mit tudtam akkor, hogy mi vár rám! Sejtettem, hogy többé nem esem teherbe, és igazam lett. A férjem sem akarta, hogy szüljek... „Csak gyereket ne!”, mondogatta. Senki nem állt mellem, még az anyám sem. Ő is rábeszélte, hogy vetessem el... De megtartottam, mindenkit kész helyzet elé állítottam. Foggal, körömmel küzdöttem érte. Még emlékszem a tolófájásra, aminél csak az volt rosszabb, amikor leállt... Mi volt

ez ahhoz képest, amit most érzek! Reszketek, fázom, a szívem görcsbe szorul. Szédülök, kihagy a lélegzetem. A csontjaim hegyes jégcsapok, mindjárt átlukasztják a bőröm. Forró fürdőre vágyom... Lüktet, sajog a lelkem, eleven seb vagyok. Nincs rá gyógyszer, hiába kértem a patikában, ahová berohantam. Azt mondták, recept nélkül nem adnak erős nyugtatót... Valaki megkönyörült, belém diktált egy pirulát... De hiába várom, hogy hasson, és enyhüljön a kín. Úgy érzem, belülről marcangol, fokozódó erővel. Kivájnám a szemem, hogy ne lássam magam előtt a fiam képét. Pedig tudom, hogy az arca csak azért jelenik meg előttem, mert rá gondolkodom... Vajon mi járt utoljára az eszében? Hogyan tudott elhagyni?... Eggyé váltam vele, mintha újra a testemben hordanám. Úgy szenvedtem, mint ő, átéltem az elvonás gyötrelmeit, fogtam a kezét, borogattam... Mit rontottam el, miért nem voltam képes segíteni rajta? Hogy lehet, hogy az a hitvány por erősebb volt, mint az én szeretetem?... Feláldoztam volna magam a gyógyulásáért, hogy éljen. De Isten nem engedi a cserét... Hiába imádkoztam hozzá... magamra hagyt... Hajtogatam, hogy az Úr adta, az Úr elvette... Miért gyötör ilyen iszonyatosan? Miért szabta rám ezt a szenvedést? Ki vagyok én neki, hogy bosszút áll rajtam? El kell pusztítanom magam... Könyörülj rajtam, segíts nekem!

Férfi: Hadd öleljelek át, Éva! *(Nehezen, de fölkel. Átöleli a Nőt, sírnak.)*

Nő: Jaj, ezt nem kellett volna!

Férfi: Mit nem kellett volna?

Nő: Hogy megérintsük egymást. Nem akarom, hogy újra vágyat érezzek. Meggyűlöltelek, amikor felizgatva otthagytál, hogy megveresd magad a szomszédoddal. Most már értem, hogy miért nem akartál szeretkezni velem. Elgyengültem az érintésedtől, félek, nem tudok beülni a fürdőkádba. Pedig nekünk most ezt kell tennünk. Úgy, ahogy eltervezted.

Férfi: Már nem. Együtt megyünk el a lakásból.

Nő: Ez kész téboly. Számítottam rá, hogy segítesz. Ha tudom, hogy neked közben elszállt a bátorságod, teherautó elé vetem magam.

Férfi: Édes, hallgass rám! Nem csak veled történt közben valami, de velem is. Itt járt egy isten, és biztatott, hogy nem olyan súlyos a bajom, és tartsak ki.

- Nő:** Megörültél, látomásaid vannak. Agyadrament a leukémia. Előbb azt hittem, magadhoz tértél. De ragaszkodsz a rögeszmédhez.
- Férfi:** Idősebb cigány ember volt. Botot hozott magával, meg egy kígyót. Ebből ismertem fel.
- Nő:** Mózes lehetett, a rézbottal, amit kígyóvá változtatott, hogy meggyőzze a fáraót. Ő is járt itt?
- Férfi:** Nem zsidó volt, hanem cigány. Vagyis inkább görög.
- Nő:** Szép kis alak lehetett. Biztos árult valamit. Elmult tőle a betegséged?
- Férfi:** Az azért nem. De kiderült róla, hogy nem olyan súlyos, mint először gondolták. Krónikus, és nem akut.
- Nő:** Ezt meg honnan tudod? Az isten mondta?
- Férfi:** Csendes doktor megerősítette. Nézd meg a számítógépben, a postámban. Az utolsó lelet negatív volt, új hematológiai diagnózist állított fel. Elolvashatod, ha érdekel.
- Nő:** Szóval ezért jössz a hangokkal, a színekkel, meg az illatokkal! Meg azzal, hogy élvezzük az életet, amíg lehet. Már nem érdekel a válásod, a befuccsolt pályázatod, az adósságod, az alvállalkozók és a beszállítók fenyegetőzése. Megfordultak a szerepek: nekem sürgős, hogy Balázs után menjek, te meg maradni akarsz.
- Férfi:** Nem hagyjak el. Fogom a kezéd, együtt nézzük meg szegény fiad testét. Ott alszom nálad, csak hazaugrom a ruháimért. Beszélék Marival és a lányaimmal. Megértik majd, hogy te vagy az utolsó esélyem. Bepótoljuk, amit elmulasztottunk.
- Nő:** Nincs jövőm. Balázs volt az, belé kapaszkodtam. Most elveszítettem, már nem vár semmi. Kiszakadt belőlem huszonnégy év, a születésétől a haláláig. Hozzá kötődtem, mindent arra tettem fel, hogy megmentem. Az aranylövést, amit beadott magának, az én szívembe szúrta.
- Férfi:** Ha osztozni akartál volna a fiad sorsában, évekkkel ezelőtt elhagyod magad. Akkor nem vagy vonzó és ápolt. És nem szeretjük egymást.
- Nő:** Furdalt is miatta a lelkiismeret. Úgy éreztem, hogy megcsalom őt. De ha a lelkem össze is omlott, a testem mást akart. Fogva tart, erősebb nálam.
- Férfi:** Éva, ne szégyelld az életöszönt. Ezt csodálom a nőkben. Sajnos, Balászból hiányzott. Nem tudott ellenállni a halál csábításának. Mi akkor sem adhatjuk fel.
- Nő:** Elég volt, nem hallgatlak tovább. De nem bírok egyedül beülni a kádba.
- Férfi:** Hülye ötlet volt, verd ki a fejedből.
- Nő:** Irtózom attól, hogy az anyámmal kettesben várjuk a mentőket, azután meg a halottszállítókat.
- Férfi:** Haladékot kaptam. Ha majd rosszul leszek, befekszem a kórházba. Remélem, újra felerősítenek. Nem leszek a terhedre. Kitalálok valamit, szerzek pénzt. Megtartod a lakásodat. Talán még újra szerelmeskedhetünk is. Ennyi maradt, becsüljük meg.
- Nő:** Rettenetesen fásasztó vagy. Kis híján ráveszel az öngyilkosságra, aztán mire elszánom magam, te tartasz vissza. Hány évünk van, hogy együtt éljünk?
- Férfi:** Nem tudom. A cigány Aszklépiosz sem mondta. Csak a remény szikrája maradt, de azt is meg kell becsülnünk. Szakadékba hullunk, s közben a halhatatlanok elfordítják a fejüket.
- Nő:** Elvesztettem a fiam, és te közhelyekkel fásasztasz. Mit kezdjek velük?
- Férfi:** Vagy a vigasztaló frázisok, vagy még azok se. Az összes együtt érző szavunk kopott és szegényes.
- Nő:** Vonyítanék a fájdalomtól, mint egy elgázolt kutya. Egyszer láttam egyet, kivonszolta magát a padkára. Közönyösen húztak el mellette az autók, volt, amelyik kárörvendően dudált is.
- Férfi:** Szedd magad össze. Viseld a gyászt. Bármilyen szánalmas is ez a produkció, most ezt várják tőled. Elmegyünk hozzád. Nincs kibúvó, a fiad azonosítását nem hagyhatod másra. Talán van néhány évünk, leélhetjük úgy is, hogy ne fakadjunk sírva, amikor egymásra nézünk.
- Nő:** Nem akarsz segíteni nekem, hogy a fiam után menjek.
- Férfi:** Leeresztem a fürdőkádat, és visszateszem helyére a hajszárítót. Más öngyilkos eszköz nincs a lakásban. Mindjárt letelik az időnk, jönnek takarítani. *(Felkel, kimegy a fürdőszobába. Éva szórakozottan nézegeti a dohányzóasztalon az üveget, amit a szomszéd hagyott ott. A Férfi visszajön a fürdőszobából.)*
- Nő:** Milyen érdekes, régi formájú üveg. Ilyet ma már nem gyártanak. Mi van benne?
- Férfi:** A Gorgó vére. Az isten hagyta itt. Soha többé nem adom ki a kezemből. *(Zsebre teszi az üveget.)*

Nő: A kígyós ember adta? Azt hittem, nem beszélsz komolyan, mikor emlegeted.

Férfi: Nem tudom, hogy mérge-e vagy gyógyszer. Majd a kórházban próbálom ki, ha leromlik az állapotom. Jó érzés, hogy van mibe kapaszkodni.

Nő: Leteszem az asztalra a szoba árát. A többi pénzt meg visszaadom. Nem akartam, hogy a halottszállítóké legyen. Ugye, nem haragszol, hogy kivettem a zsebedből? *(Bankjegyeket tesz le az asztalra, a tárcát visszaadja a Férfinek, aki elteszi.)*

Férfi: Szóra sem érdemes. Ki jön utánunk?

Nő: Talán a homokos pár. A fiatal fiú, azzal a szomorú tekintetű, aktatáskás pasival.

Férfi: Ők se lehetnek sokkal boldogabbak, mint mi. *(Megszólal a kaputelefon. A Férfi kimegy az előszobába, felveszi, beleszól.)* Maga az? Jöjjön

csak fel a pénzért, és nézzen körül. Lepedőt nem kell cserélni. *(Visszateszi a kaputelefont, a Nőhöz.)* Gyuri barátnője az, aki takarítani szokott.

Nő: Nem tudok most hazamenni, a halott Balázshoz.

Férfi: Meg kell tenned. Elkísérlek, melletted leszek, amíg el nem viszik szegényt. Ameddig szükségem van rá. Amíg tart a haladék.

Nő: Menjünk. Látom, hogy nem szabadulok tőled. Lehet, hogy még eljön hozzád az a gyógyító isten. Mutass be neki. Talán mond valami vigasztalót.

(A Férfi és a Nő elmennek.)

Felerősödik a szomszédban a cigánynóta: „Hej Rigó, Rigó, részeges ló...”

HULLÁMZIK AZ IDŐ A BALATONNÁL

Örökös, s a természet kifürkészhetetlen akarata szerinti a Balaton hullámzása. Hol oly békés, mint egy unokáival játszó nagymama, hol dühöngő, mint a badacsonyi bort meggondolatlanul védelő ifjú duhaj. Máskor közömbös, megint máskor kihívó, kacér, miként régmúlt korok leányai a sétány árnyas fái alatt. Én az öregemberes, nyugodt hullámzását szeretem, s ilyenkor odaképzem a fehér szakállú Jókait is a partra, aki botjára támaszkodva mereng elomló múltján. Vannak partszakaszok, ahol ez az idilli érzés senki által sem zavartatott. Ilyen a tihanyi Gödrös is, ahol évszázados fák bocsátják vízbe gyökereiket, ahol a nádas suhogását csak a vadkacsák fel-felcsattanó hangja engedi felfesleni a csöndet. Itt a horgászok is melábbak, mintegy hozzáigazodnak az öböl zajtalan fenségességéhez. A hatalmas, vörös kövek és a fövény régóta összebarátkoztak, s nincs, aki megmondja, melyikük a régebbi. Dalukat egykedvűen kezdő, majd krakkói hejnéként abbaahagyó békák, meredt tekintetű siklók úsznak tova némán, ha reájuk vetítődik az arra járó árnyéka. A strandolók pár fordulóval odébb vannak, legfeljebb egy kósza szellőcske hátán hallatszanak szófoszlányaik. Itt lelassul az idő, melynek nyugalmát nem zavarják járművek, zajos turistacsoportok. A távoli hajókürt is elhaló, lágy a felsziget által védett ősfák suhogása is. A keskeny ösvényeken, vörös kövekből rakott lépcsőkön szákkal, vödörrel ballagnak napi fogásukkal a környékbeliek. A parton elég egy bólintás, kézszorítás, s az aprócska csobbanások között pár szó. Nem is kell több, mert a természet iratlan szabályai ennél többet nem engednek meg. A nyári forróságban vibrál a levegő, a távolság a pára fátyla alá búvik, a nádbugák közt cikázó szitakötők éppúgy zajtalanok, mint a siklók, apró halacskák, csiborok a stég cölöpjei körül. Nem egykedvű, s nem is unott ez a hangulat, sokkal inkább fenséges: Isten áldó tenyere alatt állunk, érezve teremtésének gyönyörét. Itt lelassul az idő, s múlását csak a nap vándorlása jelzi alig észrevehetően. A színek is úgy olvadnak harmóniába, hogy alig vesszük észre: az aranylót felváltotta a szürkébe, majd feketébe burkolódzó világ. Lámpások gyúlnak az égen és a partokon, adnak titkos üzenetet egymásnak a tér végtelen távolán át. Itt lelassul az idő. Különösképp télen, amikor a jég bizonytalan kérge és a hideg az uralkodó. A parti figurák változatlanul ugyanazok, vastag ruhájuk úgy rejtí alakjukat, mint a finoman szitáló köd a vadászatra induló rókaét. Itt lelassul az idő, s nem kívánja észrevenni – sem tavaszi zsongásában, sem nyári kiteljesedésében, őszi aranylásában és téli szikrázásában – a szomszédságában sebesen pergő életet. Pedig csak kőhajításnyira tőle a főút, a város. Amott tehát a ma pezsgő életnek titulált világ a maga kemény ritmusával. Ott felgyorsul az idő, s néha annyira nekiiramodik, hogy követése egyre fárasztóbb. Még éjszaka is szibbasztó, nyáron tomboló is. A pár kilométeres utakon szabályszerű verseny zajlik a kétes értékű célba érésért, az üzletekben, a buszon és a vonatokon lökdösődnek, s nem emelik jobbjukat köszöntésre a férfiak. Ott felgyorsult az idő, s népesebbek az orvosi rendelők, a kórházak. Indulatosabbak az ügyfelek és ügyintézők, gyermekek és szülők, nevelők. Ahol felgyorsult az idő, élénkek ugyan a színek, de nem valódiak. Sem az asszonyok, lányok ajka, sem a nyakkendők, öltönyök színe a neonfényben. Eltorzulnak a sárgák és a kékek, a pirosak és a lilák. Miként a lények is, akiket embereknek nevezünk, s egyre-másra kezdenek egyformákká válni a jól látható külső jelek ellenére is. A felgyorsult idő uniformizál: egyszerre ébredünk, egyszerre indulunk munkába, s érkezőnk meg onnan. Gesztusaink egységesednek, s a „helló” felváltja a jó reggelt, jó napot és jó estét köszönést. Miként a „hogyan vagy?” kérdésre is elsablonosodott választ adunk. A gyors és a lassú hullámok között azonban vannak alattomosak, végzetesek, de a pillanat megragadására érdemesek is. Ezeket kapjuk kérve-kéretlen mindennap. Kaphatnánk egyebütt is, de ez a mienk. A mi Balatonunk. A sors ajándéka, átka, felelősségparancsa. Nem térhetünk ki előle, számadással tartozunk érte majd egykoron. És lesz, aki megkérdézi: melyik volt a te hullámod? Csitítottad vagy ostoroztad? Szóltál hozzá vagy elszalasztottad? Ápoltdad vagy metsztedd útját? Idegen volt számodra vagy rokon? Átvetted múltból hozott üzenetét és üzentél általa jövőbe? Ebben a hullámzásban éli, szenved, s szereti-gyűlöli végig a neki szabott időt a balatoni ember. Szállodás és nádarató, író és irodista, boldog és kevésbé boldog. Mindenki, akit az Úristen ide vezérel. Egyként és külön-külön is érezzük ezt a hullámzást, s várjuk a kikötés homályba bukó pillanatát...

SZŐLŐHEGYEN

Borbáronak ajánlva

Sándor bácsi a tipróhelyen elköltött ebéd után rám villantotta mind a nyolc fogát, és teli mosollyal kérdezte: – Aztán bilingérezni akar-e? Felálltam a kerti székről, odahajoltam az öreghez és a barnára cserzett, évtizedekkel szántott homlokát hosszasan megcsókoltam. Sós íz a számon, orromban cefreszag. – Megyek Sanyi bácsi, tessék itt megvárni, megnézem, mennyi maradt fönt. - Ha talál akár egy fürtöt is, eljön hozzám feleségnek? Összenevetünk, és bágyadtan indulok neki a domboldalnak. Gyerekszüret, mondták a hegyiek, délre megleszünk. Kettőkor már teli hassal, laposakat pislogva nézzük a vizet, tőlünk balra az apátság két fehér tornya fénylik. Ajándék nyár október elején. A kezemről nem mosom le a ragacsos szőlőlét, a körmöm is fekete, hadd lássák, a pesti gyerek is tud ám dolgozni, csak meg kell neki mutatni, hogyan is tegye.

Hálatelt szívvel gondolok nagyanyámra, aki városi létére átadta nekem a földi munkák elméleti tudását. Ugyan zavarba nem jövök a metszőollótól vagy a kapától, de a gyakorlati felkészültség hiánya óvatos szemlélődésre int minden alkalommal, amikor végre a földeken lehetek. Most egy szüretet nyertem távoli rokonokkal és sok idegennel az Öreghegyen, és tobzódok az érzésben, hogy kívül lehetek a hétköznapi életemen.

Öreganyám nem csak a bilingérezés feloldására tanított meg, hanem arra is, hogy leány r-es hónapban nem ül a földre. Mit sem törődve a régi intelemmel, a sorok között ereszkedve, fürkészsze a tőkétet, keresve a fennmaradt fürtöket, rögökön botladozva, a szőlő végében végül leülök a fűbe. Azt teszem, amit minden jóra való ember tenni szokott: nézem a vizet. Hosszan, csendesen. A szüret, a bőséges ebéd, a pohár rizling és a nap melege elnehezít, végigheverek a földön, lábamat kinyújtom, kezemet a tarkóm alatt összekulcsolom és lehunyom a szemem.

Hogy is volt az istentiszteleten múlt vasárnap? Az igére ugyan nem emlékszem, de a lelkész arról beszélt, hogy az apjának, mint minden rendes embernek a falujában, földje volt, gyümölcsös kertje és egy kis szőlője. Ezt a kis szőlőt féltő gondnal és hozzáértéssel művelte, és ezt megkövetelte népes családjától is. A lelkész a szőlő- és gyümölcsművelésről beszélt, gondoltam, jönnek majd sorra a bibliai példázatok, legyenek azok ó- vagy újszövetségi történetek, sokat használt, de sosem eleget hallott részek a szentírásból. Nem emlékszem, hogy pontosan miről is volt szó, hogy hogyan is épült fel a megszokottan gondos szerkesztésű prédikáció, csak arra, hogy felfigyeltem, amikor egy új, számomra addig ismeretlen fogalom megismertetésére fordult a szó: alvórügy.

Sokféleképpen lehet istentiszteleten lenni. Van, aki elmegy ugyan, de fáradtsága, figyelmetlensége vagy pusztán érdektelensége okán, végül megéhezve, de felszabadultan távozik a hűvös falak közül. Aztán van, aki már órákkal előtte ünneplőbe öltözteti a lelkét és készül az Úrral való találkozásra. Van aki véletlenül téved a templomba, ilyenkor esnek meg az emberrel a legnagyobb meglepetések. Van, aki csendesen figyel, más háborog, csóválja a fejét és cicceg, a harmadik hangosan sír. Megint egy másik olyan viharokat próbál lecsendesíteni magában, amihez tudja, jól jön az égi segítség. Más egyetértően bólogat és van a legjobb, a kedvencem: az, aki érti és tudja a szót, de végig arra gondol, hogy milyen kár, hogy a feleségem, munkatársam, gyerekeim, főnököm, testvérem vagy áruló szerelmesem nem hallja mindezt. Jól ismerem azt a fajtát, magam is e kaszt részese lehettem.

Mi az az alvórügy? Olyan hajtásrügy, amely a kialakulást követő vagy későbbi években nem hajt ki. Rendszerint csak akkor, ha a vesszőket, gallyakat, ágakat erősen visszavágjuk, vagy az egész tőkét, fát megritkítjuk. Olyan rügy, ami a nyugalmi időszak leteltével, tavasszal nem hajt ki, hanem egy vagy több éven át kibontakozás nélkül marad. Rendszerint akkor fejlődik hajtássá, ha a rendes rügyeket vagy az ezekből keletkező hajtásokat valami baj éri.

Fekszem a szőlő aljában, és feltámad a szél. Nekem a szél a legjobb barátom. Mindig tudja, mikor kell érkeznie, tudja, mikor kell változást hoznia, és tudja, bármikor is érkezik, mindig mosolyt csal az arcomra. Ha fúj a szél, akkor tudok igazán beszélgetni Istennel, akkor hallom igazán a hangját. Talán ezért is mosolygok minden alkalommal, ha megérkezik az én szelem. Örülök a találkozásnak.

A földön fekvé, ahogy érzem a Balaton illatát és a nap erejét az arcomon, a földből áramló meleget, forgatom magamban: alvórügy. Istentiszteleten nekem van mindaz készítve, amit ott és akkor kapok és hallok. A szőlőművelés és a metszés elméleti részét tudom. Főleg a metszését, hogy hogyan kell és szükséges visszavágni, ritkítani, külső szemlélőnek talán kínzásnak is beillő csonkolást eszközölni a termővé váló akaró növényen.

A lelkész a szőlőtőről beszél, a Megváltóról és rólunk. Arról, hogy a jó gazda, hogyan vágja vissza a vesszőket, hogy azután miképpen pattannak meg az akár évekig nyugalomban lévő, vagy éppen elfojtott rügyek. Hogy ezek a kis titkos hajtások hogyan kezdenek el élni. Nagy merészség kell ám nekik, azoknak, akik rejtve, szépen, csendben megbújva, egyszer csak kidugják a fejüket a napfényre. Visszavonhatatlan jelenlét. Ehhez nem kis bátorság kell ám.

A pince felől jókedv hangjai gyűrűznek a víz felé, félúton nálam megpihennek kissé. Vissza a rügyekhez. Szóval, hogy is volt az a levél, amit nem is olyan régen kaptam? Ami arról szólt, hogy miért is nem lesznek egy pár férfi és nő. Szép és igaz levél volt, egy olyan, némiképp számon kérő félmondattal, ami azóta társamul szegődött: *Benned láncon tartott a szenvedély*. Megrázó és szomorú, amikor valaki meglát, megismer és tud rólad valami igazán lényegit, de mégsem lesztek egymáséi, holott nem lenne akadály.

Kókadózom a napon, követhetetlen, ahogy egyik gondolat szüli a másikat, valami hömpölygő áradat, kezd is zavarni ebben a meglelt nyugalomban. Csak nem kezdek bele az éjszakai pihenőimet rendre megzavaró kattogásba? Katt-katt, kattognak a kerekék, nem tudom kikapcsolni az agyam. De most itt fekszem a fűben, alattam a föld, felettem az ég, vízillatot hoz a szél. Beszéljessünk hát tovább. Kedvemre van, hogy játékosan ugrálhatok az alvórügy körül.

Hányszor és hányféleképpen hallottam már azt a kérdést: tudod, hogy mit akarsz csinálni? Hol a hivatásomra vonatkozott, hol párkapcsolatra, hol életem értelmére, hol a hitemre. Néha szánakozó hangszúllyal, néha szerényen érdeklődve, s bizony sokszor kritikaként. Felnőtt ember, hát csak tudja már, hogy mit akar az életével.

A földön fekvé, szőlőízzel a számban és borral a véremlen az igehirdetésen jár az eszem. Az alvórügyön. Azon a tőkén, amit annyi baj ér, bántás, gyötrelen, metszés, hogy aztán elfárad. És milyen már, hogy még egy ilyen testen is akad olyan részecske, ami újbóli életre kívánczik? Alvórügy. Bajt és kárt átélő, fagyot és bogárrágást elszennvedő testen, türelemre ítélt, de életre szánt kis hajtás.

Nem tudom, hogy elaludtam-e, vagy csak lehunyt szemmel, álomhatáron próbálok számot vetni, fürtöket szedni, tengerit aratni, gyümölcsöt teremni, de végre választ lelek arra, hogy mit akarok. Keresetlenül egyszerű a válasz, mondhatni végtelenül primitív, mert semmi konkrétum nincs benne. De a szőlőskert végében, Isten tenyerén, a hitemül adott vidék határában egy igény marad mind közül. Ha majd kitelik az időm, egyet, csak egyet akarok, hogy ne ezt kelljen mondanom: Szerettem volna Uram, de a lélek bátorsága hiányt szenvedett.

Felkelek a földről, és a sorok között felkapaszkodok a pincéhez. Egyetlen fürt szőlőt találok, azt is megeszem, mire visszaérek a pince elé. Sándor bácsi csendesen szunyókál, hátát a pincefalnak vetve, zsíros kalapja a szemébe húzva. Megfogom a vállát, csillagszemével rám mosolyog. – Ó, hát üres kézzel jött? Nem lesz esketés? – Dehogynem. Egy fürtöt találtam, igaz, felfelé jövet megettem azt is. Nem bánja, Sándor bácsi? – Ugyan, lelkem, a fő, hogy jövőre is így legyen. Ugye, rendes kis szőlőskert ez? A termés is szép volt, borunk is jó lesz. Nem mondom, volt is munka vele bőven. A gyerekek nyígtak is eleget, hogy már megint kint kell lenni a papával. Aztán jövőre is jön, ugye? Jöjjön, ha kedve tartja, akkor abból a szőlőből kapja a borocskát, amit most szedett.

Nem rossz dolog ám kint lenni a szőlőben, ugye kislány? – Nem, nem rossz – felelem, és közben leülök mellé a padra, és erősen megszorítom a kezét.

BALATON: A LÉT HATÁRÁN

Az elmúlt év márciusában Balatonfüreden interjút adtam a Füred Tv részére a tó állapotával kapcsolatosan. Az adáshoz két hozzászólás érkezett, mondhatnám egy „rossz” és egy „jó”, de mindkettőt nagyon köszöntem. A „rossz” felteszi a kérdést: ki ez a Fekete Péter? Milyen végzettség, tudományos háttér kell ahhoz, hogy valaki „független Balaton-szakértő” legyen? Elég az, hogy valaki a Balaton mellett él, és máris évek óta ijesztgethet minket? A „jó” megvéd és szerinte, ha valaki saját méréseit teszi közzé és média ezt közli, az teljesen rendben van.

Mindkettőre 2012 elejének történéseivel tudok válaszolni. Január másodika reggelén a hírek utáni lapszemlében ismertették a Magyar Nemzetben megjelent Kiszáradás veszélyezteti a Balatont? című írást. Gyors újságvásárlás után a következőket olvastam: „Sötét képet rajzolnak egyes Balaton-szakértők a tó jövőjéről, néhányan határozottan állítják: másfél évtized múlva megkezdődhet legnagyobb hazai tavunk kiszáradása.” Mivel rajtam kívül senki sem mondott ilyesmit, mint „egyes szakértő”, felkészülten vártam a média érdeklődését, ami kilenc óra tájban be is következett. Telefonmegyeztetések után tizenegy órától sorban adtam a tv-interjúkat. Két óra sem kellett a média szorgos munkásainak, hogy információtüredékekből rám találjanak. Egyébként az ominózus mondatot az MTA klímaügyi albizottságának 2011. november 30-ai nyílt ülésén mondtam, amikor javaslatot nyújtottam be a Balaton vízháztartás-számításának és jelenlegi Balaton-stratégiánkna a felülvizsgálatára.

Meg kell mondanom, bár a bizottság javaslatomat befogadta, de a mai napig nem foglalkozott vele. Igen nehezen megy saját, hibás, számításuk korrigálása. Ennek megtörténtehez, úgy tűnik, ismét a média segítségét kell igénybe vennem. Természetesen a fenti javaslatomban csak hivatalos adatok szerepelnek. Saját mérésekkel nem rendelkezem, csak becslésekkel, amit mindig jelzek, ezzel bizonyára csalódást okozok a „jó” hozzászólónak. A „rossz” hozzászólót remélem meggyőzi, hogy felsőfokú műszaki végzettséggel, számos konferenciavitéval és hat évtizedes tóismerettel a hátam mögött, szakértői szinten foglalkozom e területtel. Talán az a tény is segíti ebbéli erőfeszitésemet, hogy a Balatonfüredi Napló 2012. márciusi számában közölt előrejelzésem: „őszre 80%-os valószínűséggel 40 cm körüli vízállást várok”, 100%-ban bevált, a vízállás ugyanis szeptember 21-e óta 39-40cm. Hivatalos szerveink mindezt nem mondhatják el előrejelzéseikről.

Ennyit bevezetesként, és most lássuk jelenlegi helyzetünket. Elég csak kisétálni a partra, és már láthatják is, hogy tavunk vízszintje igen alacsony, ahogy az előbb említettem, vízmérce szerint 40 cm körüli. Ez ugyan nem tekinthető rendkívülinek, hiszen akadt már ennél alacsonyabb vízállás a tó közelmúltjában, de ijesztően más, mint a korábbiak. A történelmi visszatekintést most mellőzve, zárt Sió-zsilip mellett, 2003-at kivéve, nem volt ilyen alacsony vízállásunk. Ha már 2003-at említettem, az akkori 23 cm-es minimum négy száraz év végkifejleteként alakult ki. Most két száraz év után ott tartunk, mint akkoriban három év után, ráadásul 7 cm-rel magasabb zsilipzáró szintről indultunk. A 2000-ben kezdődött akkori száraz időszak első évében fordult elő először, hogy a tó éves vízhozama, ahogy a tudomány nevezi, természetes vízkészletváltozása, negatív lett. Azóta ez már hatszor fordult elő, és a legjobb úton haladunk a hetedik felé (időközben ez már be is következett). A tó jelenlegi vízhiánya mintegy 20%, azaz eddig elvesztette vízmennyiségének egyötödét! Mindeközben egy olyan folyamat zajlik világonkban, amit globális felmelegedésnek, klímaváltozásnak hívunk.

Engem sokan vádolnak borúlátással, felesleges riogatással – konferenciákra sem hívnak, csak megyek –, de eddigi hosszú és rövid távú előrejelzéseim mindig pontosak voltak, és nem véletlen, hogy 2003-as megjelenése óta kritizálom a Tenni, vagy nem tenni? című akadémiai (MTA) jelentést. Ez a jelentés a vízháztartási adatok alapján nem tehetett volna közzé olyan végkövetkeztetést, amely a „nem tenni” mellett tette le a voksot (hogy milyen adatok alapján tette és hogyan, majd később kiderül). Ugyanis ez, a szakmai körökben csak nulla plusz változatként emlegetett javaslat juttatott minket

jelenlegi kiszolgáltatott helyzetünkbe, és ennek köszönhetjük, hogy a két évvel ezelőtti hatalmas víz-többletből semmit sem tudtunk tartalékolni! Igen, kiszolgáltatott helyzetbe, mert jelenleg semmiféle eszközünk nincs egy várhatóan még tovább eszkalálódó helyzet kezelésére. Ráadásul megfelelő eszközök létrehozása évtizedes léptékű feladat, így arra sincs esély, hogy rövid távon változtassunk. Ezek után marad a „természet majd megoldja”, „a fürdőzőket nem zavarja a sekély víz”, „a hajókat kell a vízmélységhez igazítani és nem a vízszintet emelni”, „a Balatonnak biológiailag előnyös az alacsony vízállás”, „a vízszint ugyan alacsony, de a vízminőség kiváló” szlogenek mantrázása és a hirtelen megkezdett kikötőkotorgatások eredményességébe vetett hit.

Ez utóbbihoz csak annyit, hogy 1992. szeptember 19-én jelent meg a hajózási hatóság közleménye, a Tihany révi hajózóút módosításáról. A hozzá mellékelt térképről kiderül, hogy ennek keleti bejáratánál 2,3 m-nél kevesebb már a vízmélység. Hozzáteszem, a 2003-as tapasztalataim alapján a nyugati bejáratnál, a Club Tihanytól félkörben a szántódi mólóig sem lehet jobb a helyzet. Ezen az íven feneklett meg a szeptember 15-i félszigetkerülő versenyen a tó legújabb büszkesége, a Lillafüred 75-ös cirkáló. Azaz lassan odáig jutunk, hogy a kikötőből ki tudunk még jutni, de a két medence között már nem tudunk átjárni.

Állítólag a vízügynek van egy B terve, amit 50 cm alatti vízszintnél aktiválnának, de ezt az értéket már alulmúltuk, és nem történt semmi. Ami egyébként egy ilyen tervet illet, nem látom annak realizálását. Felmerülhet ugyan, hogy a nyirádi karsztvízkiemelés szivattyút aktiválják, de ez Münchhausen báró mocsárból meneküléséhez lenne hasonlítható. Jó lenne egyszer és mindenkorra leszámolni a karsztvíz vízpótlásra történő felhasználásával, ha nem akarjuk a tapolcai tavas barlangot, a hévízi tavat és a lakosság ivóvízellátását veszélybe sodorni, miközben eredményt sem tudunk felmutatni vele. Megjegyzésként csak annyit, hogy a felszín alatti vizeknél általában m^3/min , míg a feletteknél m^3/sec mértékegységet használnak, ami majdnem nagyságrendnyi különbség. A tó részére a továbbiakban szükségesnek látszó vízmennyiség biztosítása szivattyúk által gazdaságilag fenntarthatatlan (energia-tárolós erőműveket kivéve).

Összefoglalva: nehéz évekre kell felkészülnünk, ezeket minél kisebb veszteséggel túl kell élnünk. Félretéve eddigi benuktatásunkat szembe kell néznünk helyzetünkkel, számba kell venni lehetőségeinket, meg kell találnunk a legjobb megoldás(okat), majd ezeket kell minél gyorsabban megvalósítani. Éppen ezért én is csak a helyzetünkkel történő szembenézésre koncentrálok.

A VÍZHÁZTARTÁS ALAKULÁSA

A Balaton az 1800-as évek közepe óta (Sió-malmok elbontása, zsilip kiépítése, mederrendezés) hátrázott lefolyással rendelkező tó. Azóta felszíne nagyjából állandó, mintegy 600 km^2 . Egy ilyen jellegű tó látszatra nem követi a helyi klíma változásait, állapotára az elfolyó víz mennyiségéből tudunk következtetni.

Sokan kárhoztatják az akkori döntéshozókat, őket okolva mai gondjainkért, mondván, hiba volt a nagy tavat leengedni. Mindenesetre akkor elhatározott céljuk a vízszintet illetően, a mai vízmérce 0 értéke volt. Így gondolták megvédeni az akkoriban épült Déli-vasutat. Ez utóbbi sikerült, de a 0 szint tartása irreálisnak bizonyult. Ezért a kívánt vízszint értékét 32 cm-re emelték és ez 1921-ig érvényben maradt. Ezen időszakban, lényegében „ad hoc” jellegű vízszintszabályozás történt. Sokszor fordult elő a kívántnál magasabb és alacsonyabb vízállás. Végül ilyen körülmények mellett „sikerült” a szabályozott Balaton eddigi legalacsonyabb vízszintjét „előállítaniuk”. Ez a 35 cm-es érték, a vízfenék egy részének szárazra kerülésével azután sokkolóan hatott. Ekkortól, azaz 1921-től kezdve a kívánt szabályozási cél 75 cm lett (amit mára már 110 cm-re emeltünk), és innentől kezdve regisztrálják azokat a vízrajzi adatokat, melyekből a tó ebbéli állapota megítélhető.

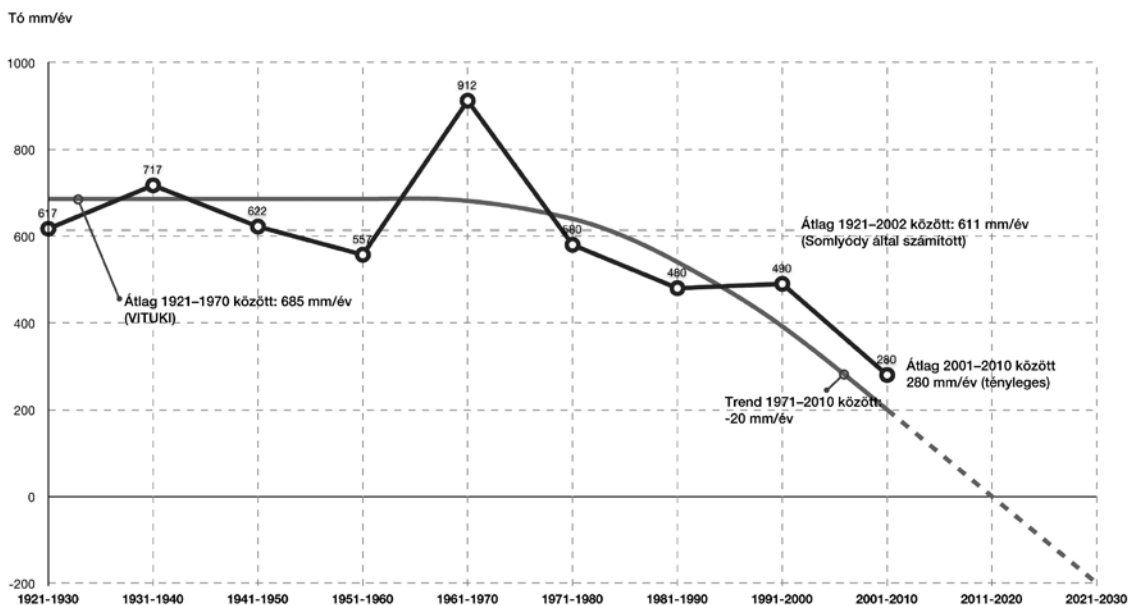
Tudományos célra használható adataink tehát 91 éve állnak rendelkezésünkre, és lássuk a legfontosabb alakulását, azaz az éves vízhozamok (természetes vízkészletváltozás) értékeit. Ezek összesítése először 1970-ig történt meg. Az eredmény $685 \text{ mm}/\text{év}$ lett, azaz ötven év átlagában, évente majdnem 70 cm-nyi vizet lehetett a tóból elengedni!

Mindezek után 2002-ig kellett várni a következő összesítésre. Erre az ekkori vízszintcsökkenés által kiváltott közhangulat szolgáltatott okot. Az összesítést az MTA égisze alatt létre hozott bizottság, vezetője után a Somlyódy-bizottság végezte, amely 2003 őszén hozta nyilvánosságra eredményét. A bizottság igen érdekes munkamódszerrel dolgozott. Ha csak a megbízásuk tárgyát képező, 1971–2002 közötti szakaszt vizsgálták volna, meg kellett volna állapítaniuk, hogy a Balaton víztartaléka jelentősen apadt. Az éves átlagérték 495 mm-re adódott, ami 30%-os csökkenést mutat (képzeljük el a BUX ilyen esését). Ezek az értékek azonban sehol sem jelentek meg – csak én számoltam ki az adatokból –, ugyanis a bizottság végül, az egész 82 év átlagát hozta nyilvánosságra, azaz vizsgálata harminckét évét „összemosta” a már vizsgált ötvennel. Így 611 mm/év eredményre jutott, ami csak 11%-os csökkenés, mindezt úgy kommunikálva, hogy a tó bőséges víztartalékokkal rendelkezik. Eszükbe nem jutott (vagy nem is akarták), hogy e jelentős csökkenést negatív trendként figyelembe vegyék, sőt kifejezetten tagadták trend létezését: „A matematikai-statisztika eszközeivel sem az évi középhőmérséklet, sem az évi csapadék idősorában nem mutatható ki trend.” Mindezek után még nem állottak erre a hibás alapra – parasztvakításként – matematikai-statisztikai valószínűségi számítását ültetni. Ez a tudomány megcsúfolása volt, és ezt az sem menti, hogy hibás adatokkal is dolgoztak.

Nézzük meg ezután a vizsgálat utáni kilenc évet, a balatoni vízügy évenkénti összesítése alapján. Az eredmény 312 mm/év. Azt hiszem, ehhez nem kell kommentár. További, közel 30%-os csökkenés!

Mindenki emlékszik a 2010-es tragikus évre, vörösiszap-ömlésével, árvizeivel, rengeteg csapadékkal együtt. Ugyanakkor itt áll a rákövetkező, tavalyi év, mely a Balatonra esett csapadék tekintetében példátlanul alacsony értéket, 309 mm-t produkált. Ezért, ha hosszú távra próbálunk tekinteni, minimum tízéves időszakokat vizsgáljunk. Ezt tettem én is, vagyis a mellékelt ábra nem más, mint a hivatalos éves adatok tízévenkénti összesítéséből kirajzolódó görbe. Látható, hogy az említett akadémiai jelentés megnyugtathatta volna a közvéleményt úgy is, ha az igazat mondja (a vízszint még visszajön), de felhívja a figyelmet az elodázhatatlan cselekvés szükségességére, azaz a magának feltett Tenni, vagy nem tenni? kérdésre, tennivel felel. Mostani helyzetünkben csak annyit tudok mondani, hogy emiatt tíz évet elveszítettünk.

A Balaton-vízgyűjtő vízhozama (Vh) tízéves átlagok alapján 1921–2010 között

A RÉSZADATOK VIZSGÁLATA

Először egy 2002-2003-as nem minden tanulság nélküli történetről lesz szó, amitől talán a mai napig feláll vízügyeseink hátán a szőr. Akkoriban egy Zsigovics Edit nevű újságíró hölgy azzal házalt, hogy azért olyan alacsony a Balaton vízszintje, mert a hivatalos szervek telekspekulációs céllal eleresztik. Nálam is járt és próbált támogatói közé invitálni. Kerek perec megmondtam neki, hogy hagyja abba ezt a képtelen vádaskodását, és ne vigye tévútra azt a küzdelmet, amit a valódi ok, a klímaváltozás felismerése érdekében folytatok. Sajnos nem ezt tette és még, a „királyi tv” élő adásáig is eljutott. Gyanítom, akkoriban a nevezetes „zsiliplehegesztés” is ezen akciójának következménye volt. Végül a vízügy beperelte a hölgyet, aki évek múlva el is vesztette a pert. Azt a kárt azonban – hogy emberek gondolkodását helyzetükkel való szembenézés helyett vádaskodások felé irányította, nem lehet utólag jóvátenni.

Természetesen az eset tanulságát én is levontam és azóta különös gondot fordítok az általam tévesnek tekintett nézetekkel szembeni vitára.

Most is egy ilyen vita alapkérdését fogalmazom meg.. Vajon miért van az a jelentős véleménykülönbség – azonos alapadatok mellett – az én „borúlátó” előrejelzéseim, valamint a hivatalos szervek optimizmusa között? Mielőbb meg kell találnunk, hogy mi okozza a vízháztartás ilyen mértékű romlását, ami ábrámból kirajzolódik. Folytatódik-e az a trend a vízháztartásban, ami azt valószínűsíti, hogy tizenöt év múlva negatívvá válik, vagy egy legújabb elméletnek van igaza (Eurolakes projekt), mely szerint a vízháztartás összetevői közötti koherencia megbomlása idézi elő jelen helyzetünket és így még van ötven-hatvan évünk a tó kiszáradásának kezdetéig?

Részemről a helyzet egyszerű. A nemzetközi és hazai mérésekkel, előrejelzésekkel összhangban a jelenség mögött az immáron negyven év óta kimutatható klímaváltozás áll. Ez csapadékcsökkenést, hőmérséklet-emelkedéssel együttjáró párolgásnövekedést okozott már eddig is, és a jövőben még inkább fog, ami további vízháztartásromlást eredményez. Tehát azonnal meg kell kezdeni a tó megmentésével kapcsolatos munkálatok sorát. Emellett célzott kutatások kellenek a görbe mélypontját, későbbi alakulását illetően.

Az ellenfél (nem ellenség) a Közép-dunántúli Vízügyi Igazgatóság részadatsora, melyet az ominózus MTA-bizottság és most az Eurolakes projekt is az ötven év beavatkozási időt eredményező modellfuttatásához felhasznált. Ezek az adatok azt valószínűsítik, hogy a probléma okozója nem a klímaváltozással együtt járó szárazodás, hanem a vízgyűjtő nem megfelelő működése. Ez esetben viszont előbb a vízgyűjtő kutatását kell elvégezni – éveken keresztül, nem kevés pénzért –, majd azután dönthetünk cselekvésről, ami, ha szükségessé válna, lehet, hogy már késői lesz.

Azaz, a kérdés – 2003 után is – ugyanaz: „tenni”, hogy tizenöt éven belül készen álljunk, „vagy, nem tenni” még negyven évig, és majd meglátjuk. Ezek a részadatok nem mások, mint a vízmérleg természetes összetevőinek adatai az elmúlt időszakokban. Egy tó vízháztartását a felszínére eső csapadék és a vízgyűjtőjéről befolyó vízmennyiség összege, valamint ebből levonandóan a tófelszín párolgási vesztesége határozza meg. Természetesen ezen összetevők értékei is változnak a klíma nedvesedésével-szárazodásával együtt. Idővel kialakul köztük bizonyos – a tóra és egész vízgyűjtőjére jellemző – arányosság. Ha ez felborul, az okát mindenképpen ki kell vizsgálni.

Az inkriminált adatsorok a www.kdtvizig.hu címen, az interneten megtekinthetők. Az éves összeállítások 1992 óta szerepelnek rajta, tehát az utolsó két legkritikusabb évtizedről képet ad. Elvégeztem egy összehasonlítást a különböző időszakok vízmérlegeiből az általam becsült adatokkal szemben. Ez kimutatta, hogy rendkívül nagy az eltérés a tóra hulló csapadék, a párolgás és a vízgyűjtőről bejövő vízmennyiség hivatalosnak tekinthető adatai és évek óta hangoztatott „amatőr” becsléseim között, miközben végeredményünk, az éves vízhozam (természetes vízkészletváltozás) értéke megegyezik. Vesztesre állok. (Itt kell megjegyeznem, hogy vízhozam számításomhoz éveken keresztül a sajtóból beszerezhető adatokat tudtam használni, így csoda az ilyen mértékű egyezés. Sem az illetékes minisztérium, sem a területi vízügy honlapján, sem másutt naprakész információ nincs arról, hogy a Sió-zsilip éppen zárva van-e, vagy sem és hogy éppen mennyi az áthaladó víz mennyisége. Nem csoda, hogy zavaros kép van a közvéleményben ennek mértékéről.)

Legelőször a legfontosabbnak tartott csapadékadatokot vettem részletes vizsgálat alá, mivel csapadékot, ha nem is célzottan a Balaton felszínére irányulóan, de más is mér az országban. Gyanúm beigazolódott. A KDT Vízig adatain kívül minden más forrás (OMSZ, saját műszaki igazgatóhelyettesük tanulmánya stb.) azt igazolta, hogy a becslésemhez közelálló értékek lehetnek a helyesek! Nem létezhet ugyanis, hogy az 1970-es összesítés 633 mm/év csapadékadatához képest – amelyhez 685 mm/év vízhozam tartozott – a legutóbbi évtized, alig csökkenő, 621 mm/év értéket produkált, miközben a vízhozam 280 mm/év értékre csökkent. A helyes érték 540 mm/év körüli lehet! Már ez az egy adat korrekciója is magával rántaná a többi módosítását, de folytassuk.

A párolgás adatainál nem tudtam kontrolladatokat beszerezni, itt a józan megfontolásra kell hagyatkoznom. El lehet-e képzelni, hogy a most már bizonyított szárazodás mellett, a mai párolgás adatainak alacsonyabbak lehetnek a negyven évvel ezelőttiéknél? A válasz – a vízügy adatainak ellenére – csak a nem lehet, tehát a párolgási adatok is biztosan hibásak! (A csapadékadatoknál említett OM SZ-jelentés egyébként, területünkre, mintegy 1,4 Celsius-fokos hőmérséklet-emelkedést is megállapított, ami önmagában is növeli a párolgást). Az itt feltüntetett adatok egyébként azt valószínűsítik, hogy valaki 1970–1990 között „nyúlhatott” bele a vízügy rendszerébe – valószínűleg újító szándékkal – és az így, elveszítette koherenciáját az első ötven év adataival.

A fentiekből következően, azután a vízgyűjtőről bejövő vízmennyiség sem lehet annyi, mint amennyi írva van. A vízgyűjtő igenis, nagyjából arányosan működik, jelenlegi gondjainknak nem lehet okozója. Működésének kismértékű torzulását okozhatja a Kis-Balaton újbóli létrehozása (mintegy 50 tóvízmilliméter veszteséget okoz), valamint az a csapadékcsökkenés, ami a vízgyűjtő nagy részét még a tónál is nagyobb mértékben sújtotta (–20% körül). Ugyanis nem létezhet, hogy most is elereszti valaki telekspekulációs célból a vizet, de most nem a Balatonból, hanem a vízgyűjtőről!

A legmeggyőzőbb bizonyíték azonban a fentiekre, előrejelzéseim bevalása a hivatalos becslésekkel szemben. Legyen az hosszú távú, most lejáró; rövid távú, szintén most lejáró; szembetűnő az eltérés javamra. Márpedig a pontos előrejelzéshez a részadatok alakulásának ismerete is szükséges.

Más adatok is azt valószínűsítik, hogy 2025-ig bekövetkezik a vízhiányosabb állapotok elterjedése, azaz megkezdődik a tó kiszáradása. E folyamatban kirajzolódik egy tizenegy éves periodicitás (talán a napfolttevékenység vezérli), ami alapján, pár éves száraz időszakot követően a vízszint még visszatér, de a következő száraz időszak már végzetes lehet. Azaz tizenöt évünk lehet és nem ötven!

A fentiek azt jelentik, hogy az egész országot tíz éve félrevezették a Balaton helyzetét illetően. Kontrollálatlan, minden koherenciát nélkülöző adatokra alapozott számításokkal hamis biztonságtudatot ébresztettek, amiből most fel kell ébrednünk.

Innen, a Balaton egyik legszebb pontjáról üzenem Balatonfüred, a Balaton-parti települések, a Balaton-régió és az ország közvéleményének, hogy a Balaton léte – már a most élő generációk számára is – kérdésessé vált. Állapota azonnal elkezdendő, tudatosan átgondolt, évtizedes léptékű beavatkozás-sorozatot igényel!

TEENDŐINK

Ha már cselekednünk kell, akkor nem mindegy, hogy mit és mennyiért. Először foglalkozunk a „mit” kérdésével. Amikor 2004. február 10-én megjelent a Népszabadságban a Mennyit ér nekünk a Balaton? című egész oldalas cikkem, és utána az év május 25-én átadtam a környezetvédelmi bizottságnak az általa megrendelt, A Balaton-probléma megközelítése a gyakorlati tapasztalatok oldaláról című szakvéleményemet (ellentanulmányomat), nem gondoltam, hogy évtizedes harcba kezdek nyilvánvaló igazam bizonyítására. Ezen írásaim (és még sok további) tartalmazzák azon elvi és ezen elvekre épülő gyakorlati teendők összességét, melyek a Balaton vízpótlásának jó – a környezeti-ökológiai szempontoknak a víztadó területekre is kiterjedő – megoldásait eredményeznék. Ezek részletezése már egy másik előadás terjedelmét igényelné.

A mennyiért kérdésének megítéléséhez egy pár információ. Az ismertett és kritizált MTA-jelentés 2003-as áron mintegy 12 milliárd forintba tette a vízszint, 110-ről 120 cm-re emelésének költségeit.

Mindezzel mindössze 60 millió m³ többletvíz tározását biztosította volna. Mai helyzetünkben ez már nem jelenthetne hosszú távú megoldást, és biológiailag sem lenne előnyös a tónak. Szerencsére, ebből szinte semmi sem készült el, viszont kísérletezgetések közben kétszer is (2006, 2010) sikerült eláztatni a tó délnyugati településeit. Más! A közelmúltban internetes írásokból értesültem, hogy a vízügy 25 milliárdos EU-támogatást nyert el dunai árvízvédelmi célokra. Nem ezen cél helyességét vonom kétségbe – bár a gyors vízlevezetés helyett itt is a vízmegtartás filozófiáját támogatnám a környezetvédő szervezetekkel egyetértve –, hanem örülök, hogy reális lehetőség lehet EU-s pénzek bevonása, ha végre cselekvésre szánjuk el magunkat.

Akkor elő a farbával, és idézem a már említett, 2004-ben írt *Mennyit ér nekünk a Balaton?* című cikkem befejező mondatait: „A vízbevezetés problémája a rendelkezésünkre álló XXI. századi technikai lehetőségekkel – nyugodtan mondhatom – megoldható. A költségeket tekintve nehéz a becslés, hiszen eltérő megoldások eltérő eredményekre vezetnek. Saját becslésem szerint a teljes ár, mintegy ötven kilométer autópálya megépítésének költségeit tenné ki, öt-hat évre elosztva. Mindenesetre közös kötelezettségünk lenne a legösszerűbb, a legjobb és ezen belül a legolcsóbb megoldást megtalálni.

Át kellene gondolnunk, mennyit ér nekünk a Balaton – nemcsak a partján élőknek, hanem mindannyiunknak.”

ROUSSEAU, A KÖZ ÉS AZ EGYÉN

Séták Rousseau-val a szabadság ösvényein

Hír: Jean-Jacques Rousseau születésének háromszázadik évfordulója alkalmából a Francia Intézet kétnapos konferenciát rendezett 2012-ben, Budapesten. Az első nap (október 16.) programjának helyszíne a Francia Intézet volt, a konferencia második napjának (október 17.) az Országos Idegennyelvű Könyvtár adott otthont. Az előadások a címnek megfelelően – A sokoldalú Rousseau – színes képet vázoltak fel. Az előadók, a tudomány jeles képviselői több oldalról közelítettek. Mindez a konferencia beharangozójának megfelelően: „A Társadalmi szerződés és egyéb fontos művek szerzője a Frankofónia egyik meghatározó személyisége. Életműve napjainkban a frankofón területeken belül és kívül is számos visszhangot kap többek között a filozófia, a politika, a zene és az irodalom területén.” Jelen volt az irodalom, a levéltudomány és a költészet, benne a Petőfi-kultusz szerepe a Nouvelle Héloïse magyar fordításában, a zenei és az irodalmi műfajok újraértelmezése, a vallás: Rousseau és a kereszténység kapcsolata, a műfordítói kutatás Rousseau nyelvfelfogását tárgyalta, és kirajzolódott az önmagát kereső Rousseau.

Minden kor újra felfedezi Rousseau-t. És igyekszik kialakítani magának egy Rousseau-képet. Vagy a saját képére formálni a francia, a svájci filozófust, a „genfi polgárt”. Így tesznek országok, ideológiai közösségek, tudóskörök, politikai formációk. A Rousseau-kép szerte a világban, s Magyarországon is sokszínű. A konferencia nyomán felvetődik, milyen a mi Rousseau-képünk? Pontosabban: nekem, mint kultúrákövetítőnek milyen a Rousseau-képem? Hogy ez némiképp összeálljon, körfigyelést teszek. Noha vannak előfeltevéseim, a választott szempontok mentén kis szemlézést tartok az emlékező és a kapcsolódó irodalomban, s ezek nyomán, reményeim szerint, kirajzolódik az „én Rousseau-m”. Mert a szabadságról Rousseau után van mit beszélni. És főleg tenni. Ezt tartom a „sokoldalú” Rousseau mára – az ideológiai zűrzavarok és keverések idején – fölöttébb aktuális gondolkörének. Már ha érvényesnek és szükségesnek tartunk olyan eszméket, mint „közakarat”, „közjó”.

A Rousseau-évforduló jó alkalom, mondhatnám ürügy, hogy ennek utánaeredjünk. Számomra a nagy alkotó hangsúlyos „oldala”: *Jean-Jacques Rousseau, a szabadság filozófusa*. Ezt villantotta fel egy korábbi előadásában Madarász Imre irodalomtörténész. Fölhívta a figyelmet, hogy a ma – gondolkodó – emberének nem egy-egy nagy személyiség mellett kell letennie a garast, vagy két nagy személyiség közül kell választania, hanem a pozitív, máig ható életművek szintézisének megteremtésére kell törekedni. (Példának a Széchenyi és Kossuth-párhuzamot hozta fel, akiket sokszor egymással szembeállítva foglalnak állást, egyik vagy másik javára.) Eszembe jut Sartre és Camus mai magyar megítélése: Sartre „el/felejtése” – ha nem vádolása – a kommunizmussal való kapcsolata miatt, egyben felejtve hatalmas és tanulságos életművét, s a kommunizmussal való szakítását is. Hangsúlyt kapott a „közakarat” és a „szabadság” eszméje, viszonyuk, mellyel még vívódik az emberiség. Pedig milyen fontos ez az egyes embernek, az „Egy-Énnek”, ahogy az irodalomtörténész kiemelte a magyar nyelv erejét.¹ A Rousseau-i szabadságesszme tehát zsinórmértékül szolgálhat a mai egyénnek, ha szeretne „társadalmi szerződést” kötni.

Keljünk át az óceánon, milyen a Rousseau-kép a tengerentúlon? Feltűnik Rousseau Egedy Gergely tanulmányában: *Közösség vagy állam*.² A szerző következetesen kutatva a mély és széles témakört, új és új adalékokkal szolgál, most éppen Robert Nisbet (1913–1996), amerikai szociológus-történész munkásságának elemzésével (aki „a konzervatív reneszánsznak az egyik kiemelkedő jelentőségű szereplőjévé vált”). Ezt az életművet korántsem ismertem, de fontos ismeretekhez és szempontokhoz jutottam.

¹ Az előadásról megjelent értékelő írást lásd Császár Alexandra, *Művészetek és Barátai*, 2012. XXII. évf., 4. szám, 4.

² *Kommentár*, 2012/1, 3–15.

Sorolhatnám: a kategóriák másként kezelése, pl. liberálisok és a konzervatívok vagy a „haladók” és a „tradicionalisták”, a „politikai monizmus” és a „társadalmi pluralizmus”, a közösségek létszükséglete, ami erős egyének szándékával teremődik meg. Tehát itt hangsúlyos az állam és a közösségi formációk viszonya. (Vagyis állami erővel, „tűzzel-vassal” nem lehet közösségeket teremteni – az egyén „javára”). Mindezek alkalmas megközelítési pontok az érintett, nagyon összetett rousseau-i gondolkörhöz. Egedy Gergely szerint „Rousseau az amerikai konzervatívok zöme számára egyfajta negatív vonatkoztatási pont”. Eltűnődik, meglepte az a hatalmas szerep és jelentőség, amelyet neki tulajdonítanak, „két évszázad legfontosabb gondolkodóját látják benne. Még ha negatív értelemben is” – fogalmazott reflexióimra a történész.³ Hozzá kell tennünk, hogy a hatvanas évek Amerikájában az ellenkultúra bajnokának tüntették fel mintegy annak hitelesítésére.

Nézzünk körül a magunk háza táján. Örülök, hogy előkerült Rousseau, s újragondolható a szabadságértelmezése, mely más megvilágításban is előkerül egy kutatómunka során. A 19. századi magyar versek francia adaptációi közelítenek a rousseau-i felfogáshoz, „összecsengenek” azzal, ami már Berzsenyi kapcsán bizonyossá lett számomra: ez a romantika és a realizmus (a francia és a magyar) összefüggéseiben kimutatható.⁴ A francia fordítás általam elvégzett elemzéséből egy idézet: „Berzsenyi francia adaptációja megerősít: a természet versbe varázsolt formái, színei között az emberi szellem nem veszíthet. Pihenhethet, letörhet, de nem szenvedhet vereséget. Ha mégis, csakis magát okolhatja. A francia nyelvű szöveget ugyanis az olvasás – új – életre keltheti: a nyelv cselekvővé válhat az olvasó által, miként Roland Barthes vélekedett erről mintegy negyven évvel ezelőtt. És látjuk, amint Rousseau közeledik felénk, inkább: Berzsenyi töprengései a rousseau-i utat villantják fel előttünk. Számunkra. A mai helyzetben úgy érzékeljük, hogy a bölcs Berzsenyi romantikus realizmusa a Rousseau-val folytatott erdei sétákon életet lehel az emberbe.”⁵

Magatartásról, ember, művészet, természet viszonyáról van szó. Ezek összefonódnak, időben folyamatosak, földrajzi térben és terek között kapcsolódnak, ezt az irodalomnak ábrázolnia kell, amit az irodalomtörténetnek akceptálnia illik. Azaz: kapcsolat van a felvilágosodás és romantika irodalma között, miként lehetséges a „Romantika és a realizmus együttélése a francia prózában”.⁶ De ezt a felfogást képviseli az egész tankönyv, ahogy a művek, eszmék, korok, szerzők közötti kapcsolódásokat (a baudelaire-i Kapcsolatokat) a szerző másik három tankönyve is. A bőséges anyag reménykeltő, az iskolán a sor.

Tágítsuk a kört, és vessünk egy pillantást ezekre a tankönyvekre: hogyan jelenik meg lapjaikon a szóban forgó francia irodalom? Az *irodalom 10* tankönyvben a Magatartásmodellek a felvilágosodás korában fejezetben a francia felvilágosodás nagy alakjai vonulnak fel: Diderot, d’Alembert, Voltaire, Jean-Jacques Rousseau, Montesquieu (63–70.). Batsányi János „vigyázó szemeit Párizsra veti” A *franciaországi változásokra* írt epigrammájában (36.). A mindentudás álmától vezérelve 1751 és 1772 között elkészül a francia Enciklopédia, mely az irodalom újabb funkcióváltását jelzi. Vajon „ez a világ minden létező világok legjobbika”? Ezt cáfolandó, Candide közli: „De vár a munka a kertben”. Rousseau számára sem reménytelen a világ, az embert alapvetően jónak tartja (Émile vagy a nevelésről), másik nagy munkájában, a *Társadalmi szerződésben* (Le Contrat social) máig ható és érvényes fogalmak jelennek meg, mint a *népfeltség elve*, a *közjó*, a *szabadság* formái. (Amelyekben máig nincs közmegegyezés.)

Máris a történetfilozófiánál tartunk. Bevezetése azért fontos, mert hatással van mindennapjaink alapvető gondolkodására, s mert általa a filozófia, a tudomány felé is terelhető a töprengő fiatal. Újabb kincs a könyvben: például olyan titán, mint Montesquieu. A *Perzsa levelek* (Lettres persanes) tárgyalása jó alkalmat kínál a filozófiai szellem, a kritikai gondolkodás alakítására. Másik nagy műve is megjelenik: *A törvények szelleme* (L’Esprit des Lois). Másfél évtizedig építette fel, „politikai, államtudományi,

³ Sz. T. Gy., *Tanári notesz, kézirat*, 2012. május 31.

⁴ Lásd Fűzfa Balázs „A 12 legszebb magyar vers”-sorozatának 9. darabja Berzsenyi: A közelítő tél. Szombathely, Savaria University Press, 2012

⁵ Sz.Tóth, *Merengők színes lugasa. Reménykedés Berzsenyi A közelítő tél francia fordításait lapozgatva, Tanári notesz, kézirat* 225–236.)

⁶ Lásd Fűzfa Balázs, *irodalom – 10, Krónika Nova Kiadó, 2008, 63–167.*

társadalomtudományi elmélkedések sorozata, múlhatatlan jelentőségű előzménye mindannak, amit szociológiának, politológiának, jogfilozófiának nevezünk. Ebben állítja fel az azóta is oly fontos követelményt, hogy szét kell választani a törvényhozás, az ítélkezés és a közigazgatás szervezeteit. És ha a liberalizmus elmélete és követelménye valamivel előbb Angliában – főleg Locke gondolataiban – csírázott, mint társadalmi-politikai követelmény, a demokrácia nélkülözhetetlen tartalmi elemeként Montesquieu társadalomfilozófiájában épül következetes rendszerré”. Egyszerre volt politikus, történész, humoros társasági csevegő, azaz rendkívül sokoldalú, vonzó személy. Talán eme összetettség miatt napjainkban hiánycikk a történelem- és a társadalomfilozófia, nincs kellő számú „rendkívül sokoldalú, vonzó személy”. Pedig ilyen erények – és Voltaire, Rousseau, Diderot – nélkül nincs „felvilágosodás”. (Kis anekdota: „Utánam a vízözön.” A mondás XV. Lajos francia királytól származik. Ő azt is mondogatta, hogy „Aki utánam jön, tegye be az ajtót”. Nem volt ostoba király, szívesen társalgott a szellemes Montesquieu-vel, sejtette, hogy előbb-utóbb minden összeomlik, nem is rejtette véka alá véleményét: „Nem szeretnék az utódom lenni.”)

Jean-Paul Sartre gondolataival is megerősíthetjük, hogy miért van helye a francia irodalomnak magyar tankönyvben, és egyáltalán, miért fontos az irodalom. *Mi az irodalom?* című művében ez áll: „Mint hogy az alkotás csak az olvasásban teljesülhet ki, mint hogy a művész másokra kénytelen bízni a befejezését mindannak, amit ő elkezdett, s mint hogy egyedül az olvasó tudatán keresztül érezheti magát lényegesnek a műve számára – minden irodalmi mű felhívás. [...] A könyv nem szolgálja a szabadságot: igényli. [...] Az író tehát azért ír, hogy az olvasók szabadságához forduljon; arra kéri ezt a szabadságot, hogy tegye létezővé a művet.”⁷

Visszatérve a fenti konferenciához: az általunk preferált gondolati nyomon megerősítő válaszokat kaptunk, ismét csak Madarász Imre előadásából. A cím egyértelmű: *A Társadalmi szerződés liberalizmusa*. Az elővezetés nemkülönben. A politika is előkerült: az egyéni szabadság és a hatalom viszonya. Itt a „megállapodások” a hangsúlyosak. Meddig terjed az egyén szabadságátára? Az ellentmondások ellenére a rousseau-i „következetesség” jelenik meg: a hatalom forrása nép, és a demokratikus alap gondolat, mely szerint a nép, a tömeg, szavazással, jóváhagyja a megállapodást, és a választott képviselőire, a legfőbb hatalomra bízva az emberi jogok teljesítését, betartását és betartatását. A kormány tagjai, a miniszterek mindennek szolgálatára vannak megbízva. Sok kérdés merül föl. Visszavonható-e a megbízás? Igen, az adott társadalmi helyzet, állapotok fenntartásáról népgyűlés mondhat ítéletet. A másik alapkérdés a „szabadelvűség” az egyén és a másik viszonylatában. Az egyéni szabadság „kötelesség”, de ez nem mehet a másik kárára. Ez „kötelesség” kérdése, amely erkölcsi kategória. És már Kantnál tartunk, aki szerint „Rousseau az erkölcsi világ Newtona”. Persze ez korántsem egyszerű, sem elvileg, még kevésbé gyakorlatilag. Mert mi legyen, ha az egyén áthágja a szabadsághatárokat, ha nem hajlandó tiszteletben tartani azokat? Illetve, ha azokat csak magára vonatkozóan tartja érvényesnek. Jön a „szabadságra készítés”. Ez megint fogós kérdés, mindennapi vita tárgya. Ám, Madarász Imre Rousseau-interpretációja szerint nincs itt semmi ellentmondás: a készítésnek vannak nevelési és jogi aspektusai. Sőt, uram bocsá’, még „büntetés” is. Mindez kristálytisztá fogalmakkal, logikus fejtegetéssel, a művek, a kapcsolódó források birtokában meggyőző indoklással, olasz szakirodalmi kapcsolódásokkal, mint Giuseppe Mazzini erkölcsi-politikai „gyakorlati filozófiájával”, amelyet szintűgy Madarász hoz kapcsolatba Kanttal egy másik munka kapcsán.⁸

A konferencia fényében, természetesen, sokszínű Rousseau-képet kaptunk. Itt eltekintek az „ellentmondásoktól”, illetve azoktól a nézetektől, amelyeket elővezetőik – kihegyezetten és elfogultan – saját felfogásuk kedvére igyekeztek formálni. Vagyis, ebben az esetben, nem érdekel, hogy Rousseau deviáns volt-e, aki lelenbe adta gyerekeit, s netán „örült” is lett volna. Cherchez l'idée, keresd az ideát, az értékeset! Egy kiváló előadás (Vörös Imre) szép tablót vonultatott fel: Rousseau az író, az operaszerző,

⁷ (Francia irodalom egy magyar tankönyvben 1-2. rész. <http://www.francianyelv.hu/franci-kultura/francia-irodalom/1942-francia-irodalom-a-magyar-tankoenyvbent>, 2010. november 8. és november 15.)

⁸ (Lásd Kant és Mazzini. A német filozófus és az olasz hazafi születésének bicentenáriuma között, Kráter M. Egyesület, <http://www.krater.hu/krater.php?do=3&action=a&pp=1088&PRINTING=1>[2012. október 17.]

aki a zenetudomány javára kidolgozta a „frazéálást”, aki ismerte Linné, svéd természettudós, orvos és botanikus műveit, sétái nyomán növényeket gyűjtött, rendszerezett, növénytani ismereteivel a természettudományban is elmerült. Megszállottan érdekelte a világ, tehát kérdéseket tett fel, és kereste a válaszokat. Megszállottan. Ez a Filozófus, aki érdekel – Kant felé (nem „félúton”!), mára „használatos”. „Szigorát” messze fölébe helyezem Sade márki gondolkodásának és írói magatartásának. Merthogy, egyes felfogások szerint, ma Sade az abszolút szabadság abszolút megtestesítője. E felfogás képviselői áhitattal adóznak az írástudónak, és szemet hunynak regényalakjainak tettei fölött, amikor is a gyilkosság, a kínzás másként ítéltetik meg, amikor, József Attila után szabadon, a kéjjel üzött ölés – nem poloskát, embert, több deci droggal – kibeszélhető, noha „bűn”. A libertiánus vagy „libertariánus” nézetek szerint e gondolkör mezejében – sőt e világban – nincs helye a hatalomnak, a népfölségnek, meg a szavazásoknak – Döntsd a hatalmat, ne siránkozz! Igen, de mi jön utána? Ha döntöttél. Sto gyélaty? Ne feledjük a korszakos 19. századi kérdést, orosz volt, és lélekkel és filozófiával teli. Dönteni könnyű hirtelen felindulásból, vagy néhány „abszolút liberté”-korty után. Úgy tűnik, manapság sokkal többet foglalkozunk Rousseau-val, mint Robespierre-rel, aki állítólag a francia forradalom alatt a zsebében hordta a Társadalmi szerződést. Érdekes, nemde? ⁹ Számomra Rousseau, e tekintetben, a mértéktartást jelenti, erre példákat szolgáltat a saját életével és írásaival, alakjaival, gondolataikkal. Legalábbis szélesre nyitja az erről való gondolkodást, választást kínál. Rousseau, sok vonatkozásban, nem „tartóztatta meg” önmagát, de ettől még nem lett híján az erénynek. Azt hinni, hogy az önmegtartóztatás az erényhez vezető egyetlen út, „nem más, mint az emberiség többi részének elítélése”, írja Roger Scruton Iszom, tehát vagyok című munkájában. Az angol konzervatív filozófus a mértéktartást dicséri, melyet Montaigne-nél vél felfedezni, mert a „mértéktartás egy olyan életmód választása, amelyben mindannyian meg tudunk egyezni”. Már ha „akarunk”, tesszük hozzá.

A további bonyodalmakat kerülendő, itt megállok. A Rousseau-képet társadalmi oldalról közelítettem, a konferencia vonalán. A szabadság mára az egész világon átformálódó eszmerendszere jelentkezik gazdasági téren is. Még több „árnyalattal”. Maradjunk az emberi jogoknál, a személyes szabadságnál, melyet addig tartunk érvényesnek, „jogosnak”, amíg másoktól sem vitatjuk el ugyanezt a lehetőséget, és békével és őszinteséggel kezeljük őket, egyetértve egy honlapi megállapítással. ¹⁰

Nos, akkor szusszanjunk egyet. Kell-e nekünk Montesquieu? *A törvények szelleme* – kell, nélküle nincs szabadságérzet.

Kell-e nekünk Rousseau? *Társadalmi szerződés* nélkül nincs tudatosan vitt, felelősséggel viselt és (el) viselhető lét. Fölöttébb figyelemreméltó a svájci megemlékezések tónusa. Az elemzők a rousseau-i üzenet lényegét ma is nagyon aktuálisnak tartják, miszerint az ember képes a közakaratot és közjót szabad-cselekvőn érvényesíteni, ami segíthet magatartásunk alakításában. A politikai, a filozófiai, a nevelési eszméi mellett, nagyra becsülik ökológiai nézeteit. Didier Burghaiter összegző megállapítása szerint: 300 évvel születése után Rousseau a modern Svájc előfutárának tekinthető. ¹¹

Egyetértünk a budapesti konferencia egyik előadójával, Gérard Lahouatival, a Pau-i egyetem tanárával: Jean-Jacques Rousseau életműve egyedi és univerzális. Műveit a tanulók kezébe, józan vezetéssel.

⁹ (A liberális és a libertariánus irányzatok közötti különbségről Rózsás Tamástól olvashatunk bővebben, lásd <https://sites.google.com/site/rozsasfamily/blog/miakueloenbsegaliberalisesalibertarianusiranyzatokkoezoett> [2012. október 24.]

¹⁰ (Lásd Magyar Bitcoin Portál, 2011/08/09 <http://bitcoin.hu/p=678>.)

¹¹ (Jean-Jacques et la Suisse, Genève, Éditions Slatkine, 2012, 7.)

SZÁMŰZÖTT ZENÉSZ PÁRIZSBAN

Úgy tűnik, lehetetlen vállalkozás megfejteni a titkot, miért Párizs a világ városa: „ahol a szellem lehelete és az elme kíváncsisága állandóan stimulálódnak”. Párizsban a valóság ugródeszkájáról szökik a képzelet. Ezek a bölcs sugallatok is arra készítetnek bennünket, hogy viselkedjünk méltón, e földi életünkben, mert akik – az elmúlt századokban, évtizedekben – elhunytak, lassan kihulltak/kihullnak a köztudatból; vagy csak az hal meg igazán, akit elfelednek... – ehhez a „végponthoz” viszonyíthatunk mindent. Ez a viszonyítás iránti vágy lehet az egyik lehetséges magyarázata annak, hogy a számukra ismeretlen temetőket is felkeressük, megfigyeljük színeit, beleolvadva a csendbe – megnyugvást keresve. A felfedezés titkolt reményével, megmagyarázhatatlan érzéséért.

Párizs északi pontján, Porte de Clichy mellett, a Montmartre dombja mögött (8, rue Saint-Just) található az 1886-ban megnyitott, tíz és fél hektáron elterülő Batignolles temető. Egyetlen magyar sírjáról még a temető nyilvántartása is „megfeledkezett” – talán ennek köszönhető, hogy még látható. Az ódon síremléken halványodó felirat, feldereng egy magyar keresztnév, Sándor; majd a megkopott betűk körvonalaiból összeáll a kép, olvashatóvá válik egy halványodó üzenet: „Itt nyugszik / Felső-Eőri Bertha Sándor / hazájának hű fia / meghalt 1912. nov. 23./ Legyen könnyű az idegen föld az ő hű magyar szívének.”

A felfedezés pillanata, megmagyarázhatatlan érzése semmi mához nem mérhető, ma már tudom. Napokig őrzöm a titkot, nem mondtam el senkinek, hogy megtaláltam az egykor ünnevelt magyar zongoraművész, zeneszerző, író párizsi nyughelyét. Még óvatosabb lettem, amikor megtudtam, hogy a sírhelyek megváltási idejét Párizsban is szigorúan szabályozzák: az újraváltás, azaz a sírhely bérleti idejének meghosszabbítása hiányában a síremléket felszámolják, a maradványokat a temető közös sírjába helyezik át, a sírhelyet újra értékesítik.

A temető irodájában, a gondnok kétszer is átlapozta a korabeli nyilvántartást, de az 1913-as évszám alatt nem talált rá Bertha Sándor nevére. Ennek oka, talán az lehet, hogy a hetvenéves korában, Párizsban elhunyt művészt először Saint-Ouenban temették el; ám egyik tisztelője, Geőcze Sarolta (1862–1928) a külvárosi temetőnél méltóbb nyughelyet keresett, ezért a Batignolles temetőben megvásárolta azt az örök sírhelyet ahol Bertha Sándor végleg nyugalomra tért (1913. június 23-án, ide temették át). – A sors fintora, hogy Geőcze Sarolta (1862–1928) szociológus, pedagógus, művelődéspolitikus, a Keresztény Munkásnők Országos Egyesületének megalapítója síremlékét, a Farkasréti temetőben már felszámolták – a sírhely bérleti idejének meghosszabbítása hiányában.

A múlt széthullott, az elhunytak is kihullnak a köztudatból. Egyre kevesebben ismerik a Bertha család történetét, történelmi szerepét, közéleti szerepvállalásait. Bertha Bulcsu író sincs már közöttünk, ám szövegeit újraolvashatjuk, és megtudhatjuk: „...Kétségtelenül éltek jelesebb Berthák is, például Bertha Sándor költő (1796–1877), aki részt vett a reformkor mozgalmaiban és az 1832–36-os országgyűlésen a kerületi naplót vezette. Vagy [fia, ifj.] Bertha Sándor zeneszerző (1843–1912), aki a kiegyezés előtt Lipcsében élt, utána Párizsba költözött, s ott halt meg. Bertha Sándor zenei tárgyú tanulmányokat is írt a magyar zenéről és Liszt Ferenc munkásságáról. Írásai a Magyar Szalonban, Vasárnapi Újságban, Pesti Naplóban, Nemzetben, Zenelapban, és francia lapokban jelentek meg. Különösen jelentős volt a maga korában a Mémorial Diplomatique 1886-os számában közreadott írása és a Nouvelle Revue 1897-es számaiban megjelentetett L'école musicale Hongroise, a L'Art Musicale, és a La musique des Hongrois című írása. Összefoglaló munkája később a Lavignac Enciklopédiában is megjelent 1922-ben. [...] Soha nem tudtam pontosan, hogy fent vagyunk családilag, vagy lent? A félig paraszt, félig értelmiségi vitaminhiányos tisztviselői állapot bennem mindent összekevert. A Berthák ráadásul úrhatnám emberek voltak, korgó gyomorral, kopott ruhában is az asztalt verték.”¹

¹ Nincs hová hazamenni, Új Írás, 1979. 1.

Pótolhatatlan szellemi értékeinkről feledkezünk meg, mert az utókor hálátlan... – Az idősebb Bertha Sándor halálakor még így emlékeztek: „Elment Széchenyi után, ki őt szerette. Neki is helye lesz – bár szerénysége arra nem számított – azon Pantheonban, melyet a jó, becsületes, hű hazafiaknak, fáradhatatlan, önzetlen munkásoknak emel legalább szívében a hálás utókor...”² Jeles elődeink egyikéről van szó! Széchenyi és Bertha bizalmas kapcsolatát levelek is bizonyítják. Széchenyi István a felvilágosult kisnemesség képviselőjét tisztelte benne, amikor bizalmába fogadta, s véleményét figyelembe vette reformprogramja kidolgozásában. Bertha Sándor Széchenyinek az 1825-ös országgyűléstől a döblingi siralomházig bizalmasa volt Tasner Antallal együtt. Bertha Sándor életének 81-ik évében, 1877. február 4-én halt meg. A Vasárnapi Újság³ terjedelmes cikkben méltatta életútját, munkásságát.

Fia ifj. Bertha Sándor Mosonyi Mihály növendéke volt, de 1862-ben „művészeti önképzés s tapasztalatok végett” Németországba, Lipcsébe utazott. Mosonyi Mihály a Zenészeti Lapokban⁴ nyílt levélben támogatta Bertha döntését: „Ön tehát szilárdul el van határozva, hogy hazáját néhány évre elhagyja. – Határozatát csak helyeselhetem. Mert mint a tengerész szeme a vizek véghetlen fölszíne által erősödik s növekszik látványában: úgy a mi látóköreink is csak önmagunk szerezte idegen földöni tapasztalatok által szélesbedik. – Azon sok szomorú óra, melyet ön a hazán kívül fog leélni, vagy átszenvedni, ne hasson szándékára gátlólag, férfiasan küzdjön ellenük, hogy általuk le ne győztessek. E rövid száműzés oly áldozat, melyet ön szeretett hazánknak hoz.” Később Berlinbe ment, ahol Hans von Bülow, a nagynevű zongorista és karmester tanítványa volt.

Bertha hitte, elhite, hogy külföldön ő a magyar zene prófétája, küldetése van. Valami kimondott, erősen hangsúlyozott magyarságot várnak el tőle: „egyenrangúvá lenni a modern Európával, bekapcsolódni a nyugat egyetemes munkájába”... A kor szigorú ítészei sem vitatták el, hogy nagy teherbírású, határozott tehetség és egyéniség. Végül második hazájának Franciaországot választotta, Párizsban telepedett le, a városok királynéja, a művészetnek fővárosa, „lebilincselte”... – közben Liszt Ferenc irányítása mellett fejlesztette tudását; Párizsból Rómába való utazásáról is beszámolt: „Liszt már vasárnap, f. hó 16-án Marseille-ben leend; oda rendelt engem is e napra, hogy 17-én este 7 órakor ott együtt hajóra szállhassunk, mely 33 óra alatt Civitta-Vecchiába röpit. Én tehát 15-én este indulok Párisból, s 16-án vasárnap délben érkezem meg Marseillesbe, 19-én pedig Liszt társaságában Rómába, az örök városba. Elöttem áll tehát a Sphynx ismét. De vajon mikor is nem áll az velünk szembe? Mely pillanat nem fontos az életben? Igaz, hogy mindenik; de mégis van köztük, mely súlyával azon pontra nehezkedik, mely egy jövőt emel föl, vagy egy egész múltat zúz össze. Azonban csak magunktól függ a Sphynxnek adandó felelet. Ha megfeszítjük minden akaratomkat, s ha a kitartás segélyünkre jó: úgy bárminő szörny is elállhatja az utunkat; még jobb, ha erősebb, győzni annál szebb!”⁵

Bertha küldetését, a magyar zene iránti elkötelezettségét a német, olasz, francia sajtó is meleg fogadtatásban részesítette; ennek is köszönhető, hogy rövid idő alatt a párizsi szalonok ismert és elismert alakja lett. Írásait (Alexandre de Bertha néven) a legelőkelőbb lapok, folyóiratok közölték. A sajtón keresztül igyekezett erősíteni a magyar–francia kapcsolatokat, a magyar irodalom, a magyar zene és a magyar viszonyok valódi állásának megismertetésével; s ezzel nagy szolgálatokat tett Magyarországnak.

Lelkes, idealista jellemének legélesebben kidomborodó vonása a mindig eleven magyar érzés volt. Elérte, hogy az 1845-ben alapított, de a napóleoni kormány által 1852-ben betiltott Párizsi Magyar Egylet 1864-ben újra kezdhesse működését (néhány évig az egylet elnöke volt, majd Zichy Mihály vette át az irányítást). Kortársai szerint „arisztokrata lélek volt, beárta a kevesek megértésével s becsülésével” – miközben az ifj. Berthától valami kimondott, erősen hangsúlyozott magyarságot vártak, mert tudták róla, külföldön ő a magyar zene prófétája. Ez a túlzott várakozás lehet a magyarázat arra, hogy operája, a Mathias Corvin ősbemutatója, a párizsi Opéra Comique-ban, 1883. június 18-án nem aratott sikert; ám kultúrtörténeti pillanat volt: bemutatták az első magyar operát.

² Vasárnapi Újság. 1877. 6.sz.

³ 1877. február 11., 6. szám)

⁴ Zenészeti Lapok, 1861, 412.

⁵ Uo. 1864. 24.

Később – Bertha Sándor Gyulai Pálhoz írt – leveléből az is kiderült, hogy Bertha Sándor Jules Ferry pártfogását, barátságát, támogatását is elnyerte. Császár Elemér tette közzé a dokumentumot: „Az alább közölt rövid levélkét különös véletlen juttatta kezembe. Egy bélyeggyűjtő ismerősöm akadt réa kiselejtezett dolgai között s olvasván a francia zárt levelezőlapon a címzett, Gyulai Pál nevét, nekem ajándékozta, Gyulai hűséges tanítványának. Irodalomtörténeti jelentősége e levélkének alig van, de írójának, és még inkább Gyulai Pálnak egyénisége miatt mégis reászolgál a közlésre. Így hangzik:

*Paris 1893 Mart 18án
223 rue de F[au]b[our]g.
St. Honoré*

*Kedves Barátom,
Még egyszer kérem, ne hagyja örökösen fiókjában szerencsétlen cikkemet. Már húsz hónapja hogy várok vele. Ez elég kibőtölésnek.
Nagyon meg vagyok zavarodva ma reggel: Ferry meghalt, s ő nekem igen jó emberem volt, már 27 év óta ismertem. Ő adatta elő Mátyás királyomat! Reményilem, az Ön egészsége helyreállt. Én valahogy megvolnék. Öleli igaz híve
Sándor*

A levél kézírásában rögtön ráismertem a Párizsban élt magyar író és zeneszerző Bertha Sándor jellemző, nőies kezevonására, de rávezetett volna a *Mátyás király* előadására tett célzás is: a Mathias Corvin, Bertha Sándor drámája ugyanis 1883. jún. 18-án valóban színre került a párizsi Opéra Comique-ban, mégpedig, amint éppen ez a levél bizonyítja, Jules Ferry pártfogása következtében. (Ferry annak a kornak egyik legkiválóbb francia államférfia volt, ismételten miniszterelnök, s akkor, 1893-ban, a szenátus elnöke. A németiség iránt érzett rokonszenve nálunk is népszerűvé tette.) Gyulai súlyos betegségére – 1892/93 telén – magunk is emlékszünk.

Talán nem lesz érdektelen, ha hozzáteszem, hogy a levelet hiába írta Bertha Sándor: Gyulai mégsem adta ki a cikket – legalább a Budapesti Szemlében 1893-tól kezdve jó pár évig nincs Berthától cikk.”

A párizsi kudarc után egy évvel később, 1884. június 5-én Bertha Sándor a magyarországi sikerben reménykedett, a budapesti Nemzeti Színház, éppen a Magyar Királyi Operaház elkészülte előtti utolsó operaelőadásként mutatta be a Corvin Mátyást; a darab szövegét Paul Millet, Jules Levallois írták, a zenét Bertha Sándor, a magyar fordítás Ábrányi Emil érdeme volt – de a siker Budapesten is elmaradt. Bertha nem írt több operát. Hazájában egyre kevesebbet emlegették. A *párizsi regény*, Szomory Dezső rendhagyó korrajza Bertha Sándor alakját is felidézi, Szomory, aki a katonáskodás elől menekült 1890-ben Párizsba, járt Bertha Sándornál, a square du Roule-ban. A találkozóról részletesen beszámol,⁶ így megtudhatjuk, hogy Bertha Sándor „...ez a magányos ember is hazafelé kívánczozott Magyarországra s egy biztató jelre, egy-egy homályos ígéretre, egy-egy kilátásos mondatra egy szál levélpapíron... – mert az ember nem tudja, csak akinek része volt benne, micsoda szomjúság az, micsoda vágy, hazamehetni Magyarországra!” Szomorynak sikerült, tizenhét év távollét után haza térhetett, Bertha Sándor Párizsban maradt. Halálhírét a Vasárnapi Újság, 1912. december 1-jén megjelent szám (is) közölte, a szerkesztőség elhunyt kiváló munkatársától búcsúzott: „Sokan még nevét sem ismerték, pedig meg érdemli halóporában is, hogy egész nemzete megilletődve ajkára vegye...”

Évszázada már, hogy Párizs legészakibb pontján, a külső körút mentén, a Montmartre dombja mögött eltemették. Száz év magány. Száz esztendeje már, hogy Bertha Sándor visszaadta lelkét Teremtőjének; szülőföldjén meglepedkeztek róla – pedig megérdemelné, halóporában is, hogy hazatérjen. Haza...

⁶ Szomory Dezső: *Párizsi regény*, Bp. 1969. Szépirodalmi Kiadó, 268.

EGY MAGYAR SÖREMIGRÁNS FELJEGYZÉSEI BOHÉMIÁBÓL

Előszó

Csehország (ismét) egyre kedveltebb célpontja a magyar utazóknak – függőknek és függetleneknek egyaránt. (Hiszen egy kicsit azért majdnem minden Csehországba látogató turista függő, legalábbis sörfüggő, ugyanakkor független is – amennyiben minden körülmény ellenére vagy azoktól függetlenül is ellátogat kedvenc sörözőjébe...)

A cseh táj csöndes társasága és a cseh kocsmák zajos magánya: e kettő együtt olyan varázserővel bír, amely hamar rabul ejti az erre tévedőket. Na persze erre tévedésről csak ritkán van szó. Egy utazó lehet akármilyen független, azért legtöbbször igenis azzal a határozott szándékkal indul útnak Csehország felé, hogy Csehországot nézi meg. Legtöbbször és mindenekelőtt Prágát, de szerencsére egyre nő a Nyugat- és Dél-Csehországba látogató magyarok száma is.

Így aztán aligha a véletlen műve, hogy csehországi utazásaink során rátaláltunk egy különös alakra. Egy Magyarországon született, és 1996 óta Csehországban élő, mértékkel sörissza utazóra, aki saját bevallása szerint ugyan Bohémia számos városának számtalan kiskocsmájában törzsvendég, de alapvetően mégis mindenütt átutazó csupán. Ő fogja velünk megosztani mindazt, amit Bohémiában élő magyarként megtapasztalt és megtapasztal. Arról, hogy Csehország nem csak kiskocsmákból, hospodákból áll, de azért a csehes csehók valóban a *genius loci* elmaradhatatlan szereplői. Arról, hogy Csehország nem csak Prága, de azért Prága nélkül aligha lenne Csehország. És arról, hogy hiába a magyarok nosztalgikus rajongása és reménykedő lelkesültsége, azért arrafelé sem minden korsófenéig pilzeni.

Első vallomása arról szól, miért indult útnak és miért nem tért vissza – hogyan lett söremigráns.

I. RÉSZ

„Az élet keserű – hál’ istennek!” (egy cseh sörreklámból)

Itt ülök egy dél-csehországi városka kellemes kiskocsmájában, előttem törzskorsómba csapolts friss pilzeni. Szeretem a cseh sört és az itteni kiskocsmák, a „hospodák” világát. Főként azokat, ahol jófajta pilzenit csapolnak. Már mint Urquell. Cseh néven Prazdrojt. Magyarul Ősforrást. Találó név. Jelentése ugyanaz, mintha azt mondanám – Staropramen. És mégis – micsoda különbség, ha értik, mire gondolok... De ez már sörfanatizmus. Vállalom. Az vagyok. Egy emigráns sörfanatikus. Egy fanatikus söremigráns. Budapesten kezdtem, Prágában folytattam, és most Dél-Csehországban élek. Szerelmek és barátok, országok és városok jöttek s mentem, még nem tudom, mi lesz a vége... Nem kizárt az sem, hogy a történetben – Hamvas után szabadon – végül ketten maradunk csupán: én és a sör.

A Tempevölgy olvasóit azonban alighanem az érdekli igazán, hogyan jutottam idáig. Hiszen a Balatontól a Lipnói-tó környékéig bizony hosszú az út. Kilométerben is, de ez nem sokat jelent: az eredmény oda-vissza ugyanaz lesz, mindenkinek. Ám egy igazi vándornak nem térkép a táj, nem a kilométerekre helyezi a hangsúlyt. Sokkal izgalmasabb, ha földrajzi távolságok helyett években, szerelmekben, sörben vagy borban számol, ahogy jólesik. Az én utazásom nagyon hosszú volt, és ha jobban meggondolom, máig nem ért véget. Hogy jól jártam-e ezzel a hosszú zarándoklattal, azt most még nehéz lenne mondani. Az biztos, hogy egy ilyen évekig, évtizedekig tartó utazás során az ember rádöbben: akárhány csoda is várja, fogadja az ismeretlenben, akárhány dolog marasztalja, eközben mindig egyre több lesz szívében és agyában a még odahaza megismert megismert varázslatok nosztalgikus emléke, amelyek visszahúzzák. Csak néhányat említek.

Errefelé nincsen Füred, nincs sült keszeg és nincsenek jófajta badacsonyi borok sem, nem beszélve a Hatlépcsős velős pirítósáról. Nem sok kisasszony él itt, akinek szép magyarsággal lehetne szerelmet vallani. Jókai és Mikszáth sem járt errefelé, bár egy igen kedves barátom szerint nála (mármint Mikszáthnál) sohasem lehet tudni. Mindenesetre, ha az ember az emigráció keserű (folyékony) kenyerét választja, alaposan meg kell fontolnia a dolgokat, és mérlegre kell tennie mindent, ami szellemben és lélekben mérhető.

Részemről annak idején tulajdonképpen logikus volt az első lépés és az irány is: bár Magyarországon születtem és ma is oda húz a szívem, nem vagyok borissza. Ez olyan hendikep, amely odahaza kifejezetten botránynak számított, errefelé inkább szerencsének mondható. Dél-Csehország nem éppen szülővesszejeiről híres, a sörök viszont kifejezetten jók errefelé.

Tudom, a bornak filozófiája van, nem is akármilyen, Hamvas Bélának köszönhetően e téren a franciákat is bőven lepipáltuk, pedig ők is a bornak büszke népe, és filozófusaik sem ismeretlenek a világban. Az sem titok, hogy a bor filozófiája szorosan összefügg a Balatonnal. De a helyzet talán nem reménytelen egy serissza nép esetében sem: ha a bortól megrészegült ember gyönyörű táncot lejt, a rövidektől elkábult alkoholista pedig ostobán tántorog, akkor nincs más hátra, mint meghatározni valahol középben (szigorúan empirikus alapon), milyen is a sörissza ember mozgás- illetve táncművészete. És megírni a sör filozófiáját. Hiszen errefelé, Bohémiában szelídek a népek, és az ember hamar megtanulja tőlük, hogy különféle kultúrák és filozófiák jól megférnek egymással, egymás mellett. E tekintetben a magyar kevésbé toleráns nép. Így aztán söremigránsként elmondhatom, hogy jó helyet választottam.

A következő visszahúzó emlék a gasztronómia. És most nem a pörkölről vagy a töltött káposztáról beszélek, azt úgy-ahogy elkészítem az itteni alapanyagokból is. Hanem két balatoni kedvencmről: a sült halról és a velős pirítósról. Nos, halakban itt nincs hiány, pisztráng, angolna, ponty, fogas, csuka lubickol bőven a dél-cseh halastavakban és folyókban, de még keszeg is akad, ha nagyon sokáig horgászunk a választékban. A cseh halevő nép, sokkal inkább, mint a magyar, így hát az emigráció szálkája ebből a szempontból sem akadt fenn a torkomon, vagy ha mégis, hát leöblítettem pár kortynyi keserű pilzenivel, hogy ily csehes képzavarral éljek. Egy jófajta mandulás pisztráng vagy egy igazi haltepertő semmivel sem alávalóbb a balatoni keszegnél, a hekkelőkről már nem is beszélve: ők, ha finoman fogalmazunk, a hagyományos balatoni halkultúra gyenge pontjai.

A velős pirítós, az más kérdés: ezt sajnos semmi sem képes helyettesíteni errefelé. Jaj, azok a füredi útjaim és a velős pirítósok a Hatlépcsős teraszán... Holdfényes májusok, muskátlis ablakok... Sok álmom száll még ma is arrafelé. Ennek errefelé nincsen párja.

Hacsak... hacsak nem egy igazi erdei vegyes gombás-rántottás pirítós. Vargánya, rókagomba, piruló galóca, őzláb – folytassam? És ha az időjárás kegyes, no meg, ha kellően kiműveltek minket kalaposmesterségből, akkor ez a gombacsokor némi variációkkal júliustól novemberig szedhető. A friss szerzeményeket alaposan megtisztítva apróra vágom, hulljon a kukacosa, kevés olajon vagy zsíron megpirítom a hagymakockákat és a késsel-sóval megdolgozott fokhagymagerezdeket, kis kömény, bors, ínycseknek citromos kakukkfű és majoranna, aztán hozzáöntöm azokat a szépséges gombákat, pirítgatom türelmes szeretettel, a legvégén pedig a némi sajttal összekevert, lazán felvert tojásokat adom hozzá. A pirítós lehet magyar is, cseh is – ízlés kérdése, hogy a hagyományos száraz pirítósra teszem a remekművet vagy a cseh topinkára, ami nem más, mint šumavai barnakenyér, mindkét oldalán hirtelen, forró olajban vagy zsírban átpirítva. Azért ez sem olyan elviselhetetlen, lássuk be.

Így aztán maradtam, maradok, hiszen az eredmény egyelőre legalábbis döntetlen. De mi a helyzet a konkrét, földrajzi lakóhellyel, amely mindezen csodákat kínálja?

A Lipnói-tó nem a cseh tenger, de még csak nem is a cseh Balaton – legalábbis nem gyakran hallom efféle jelzőkkel illetni. Igaz, néhány délcseh patrióta azért itt-ott leírja a „dél-cseh tenger” elnevezést, de egyelőre kevesen vannak, és a szlogen még nem került bele a turistacsalogató brosúrákba sem. Annyi magyar söremigráns meg nem él errefelé, hogy alkalmuk lett volna legalább szűk körben elterjeszteni hasonlóan hízelgő elnevezéseket.

Nem árt különben tudni, hogy a Balaton szó szláv eredetű, és nem éppen hízelgő a jelentése, legalábbis ha a „magyar tenger” elnevezés sugallatára illúzióink lennének. Blato, blatno, boloto – sár, láp, mocsár. De kéretik nem megsértődni. Vagy ha mégis, hát borgőzös büszkeséggel rögvest visszavághatunk: a mi tavunk legalább eredeti, a természet ajándéka, míg a cseh Lipno csak egy ócska kis duzzanat a Vltaván, azaz a Moldván. Ember alkotta, önmaga élvezetére. Ráadásul kommunista idők terméke a javából. 1952 és 1959 között építették. Az ország legnagyobb állóvíz-felülete, 726 méterrel a tengerszint felett fekszik, 48 km hosszú, legszélesebb szakaszánál 10 km a két part közötti távolság, átlagos mélysége 6,5 méter, legmélyebb pontja 21,5 méter. Létrehozásakor 1670 hektárnyi erdőt vágtak ki, és a víz alatt maradt megannyi mező, szántó, homokos terület, bánya, egy szakasznyi vasútvonal, számos malom, sőt néhány templom és temető is. Mindez így elég durván hangzik, és kevésbé teszi vonzóvá a területet. Ám higgyék el, Lipno és vadregényes környéke a Šumava hegyeivel olyan csoda, amely – egyelőre legalábbis – méltatlanul háttérbe szorul Csehország egyéb látványosságai mellett a magyar turisták körében.

Most tehát itt vagyok, itt maradtam, itt ragadtam. Büszke nem vagyok rá, de nem is szégyellem. Persze alakulhatott volna másként is, egy emigráns feje mindig tele van ama történelmietlen „Mi lett volna, ha...” kezdetű gondolatokkal. Mi lett volna, ha...

...ha szeretném a bort, ha nem vágyódtam volna el Budapestről, ha találtam volna igazi törzskocs-mát, ha hagytak volna válogatni a zöltségek között a piacon, ha nem kötöttek volna belém számtalanszor vagy azért, mert fekete kabátot hordtam, vagy azért, mert kalapot viselek, vagy azért, mert nagy az orrom, ha a kilencvenes évektől nem uralta volna el a köz- és magánéletet a politika rosszul értelmezett szerepe, szóval ha mindezek ellenére Magyarországon maradtam volna, és persze ha kevésbé lennék bohém és önfejű... Nos, akkor ma biztosan a Balaton vidékén tölteném életem nagy részét. Pontosabban valahol az északi parton. Még pontosabban a lehető legközelebb Füredhez, ha nem éppen benne a közepében. Így azonban azzal a világgal kell megelégednem, amit a söremigráció folyékony, keserű kenyere kínál, és amit fentebb elkezdtem részletezni – és azért ez sem kevés. Senkit sem biztatnék arra, hogy kövesse példámat – Mikszáth, Jókai, a jó borok, a velős pirítós, a sült keszeg, Füred csodálatos hangulata, a Tagore sétány, Tempevölgy maga éppen elég csodát nyújt mindenkinek. Szerencsés, aki ott éli életét.

De azért ha kedvük és idejük engedi, látogassanak el errefelé egy utazás erejéig – a cseh sörök, Svejek, Hrabal, Cimrmann, a gombák, a Šumava fenyvesei, a Lipnoi-tó látványa sem kevés. Meglátják, megszeretik. Aztán lehet hazamenni, és Füred mólóján ülve vagy kedves polihisztorom, Tagore sétányán lépkedve eltöprengeni azon, hogy a lényeg úgymint bennünk van. Ha önmagunk mélyén meglegljük ama hrabali gyöngyöket, akkor már egészen mindegy, mely országban, mely tónak a partján, mely kiskocsmában üldögélünk, borral vagy sörrel, velős vagy gombás pirítóssal kezünkben. Mert a lényeg úgymint önmagunkban van.

2. RÉSZ

Álmomban a Balaton...

Álmomban a Balaton sokkal nagyobb volt. Nagy-Balaton, raknám össze így, egyszerűen a szavakat, ha ezzel nem írnék le valami olyat, amire sokan felkapnák fejüket Magyarországon, és máris sorolnának engem egy oly világba, melybe nem tartozom. Szóval maradjunk annyiban, hogy nagyobb volt, de nem elsősorban földrajzi értelemben. Ország volt az országban, polgárai saját útlevelemmel rendelkeztek, volt miniszterelnöke, köztársasági elnöke (ezek szerint köztársaság volt), voltak választott miniszterei és parlamentje, de elsősorban voltak polgárai, és a polgárokat a mindennapok érdekelték elsősorban és nem a politika, és persze voltak egyetemei és voltak iskolái és kórházai és kiskocsmái és minden olyan volt, mint egy normális országban.

Remek borozók voltak, ahol elfogadható áron mértek kiváló borokat, és ahol amolyan hrabali kocsmademokrácia uralkodott, persze volt politizálás is, de csak úgy polgáriasan, békésen, és bárki bármit is mondott, a poharak végül összekoccantak és mosolygott minden arc.

Füreden voltam álomban, egy kedves barátom társaságában, és még sok ismerős volt velünk. A Hatlépcsős teraszán üldögéltünk, előttünk kancsó borok, pár üveg sör, velős pirítós, és beszélgettünk. Arról, hogy milyen élhető hely ez, és hogy bolond az, aki elmegy innen. Mert itt nem a politika határozza meg az emberek közötti viszonyokat, nem számít az, hogy ki milyen pártra szavazott vagy fog szavazni, és a pártok vezetői ezt jól tudják, és eszerint is viselkednek, és a választók tisztában vannak azzal, hogy bármelyik párt kerül is ki győztesen, az igazi nyertesek ők maguk, a választópolgárok.

Szóba került a köztársasági elnök is, milyen szerencse, hogy ilyen elnökünk van, bólogatott Álom-Balaton díszpolgára. A mi elnökünk igazi erkölcsi példakép, nem sokat politizál, de minden monda-tárból érezni, hogy szereti az országot, szereti polgárait, sokkal jobban, mint valamelyik pártot, és ha megszólal, nem kell azonnal találgatni, hogy vajon ezt most értünk mondja vagy a pártjáért, ellenünk vagy a pártja ellenében. És persze beszélgettünk a kisasszonyokról, aligha van a világnak még egy olyan pontja, ahol ilyen gyönyörű kisasszonyok lennének, és nem maradtak említés nélkül a színházi előadá-sok, a koncertek, a megannyi kulturális rendezvény sem, amelyet bőkezűen támogat a balatoni köztár-saság mindenkori kormánya, hiszen a kultúra mégiscsak olyan érték, amely független a mindenkori politikától.

És a közelből egyszercsak felzúgott a „Hajrá, magyarok!”, és egyikünknek sem jutott eszébe más, mint az egyetlen lehetséges dolog, ami normális országban eszünkbe juthat: hogy valami focimeccs van, vagy más sportközvetítés, és hogy a „Hajrá magyarok” nyilvánvalóan a lelkes sportrajongók tor-kából tör elő.

Kellemes volt ez a balatoni köztársaság: kicsit olyan, mintha valójában Magyarország lett volna, az a Magyarország, amelyről már jó ideje mindannyian csak álmodunk – ébren is...

Amikor felébredtem, nem kevés idő kellett ahhoz, hogy rádöbbenjek: Csehországban vagyok, más-napos vagyok, elnökválasztás van éppen, és előző estémet egy füstös krumlovi kiskocsmában töltöttem barátaimmal, és a szomszéd asztalnál ott ült a polgármester is, és a falra szerelt tévében hokimeccs-közvetítés ment. Az álom sokszor nem más, mint az ébren töltött idő mozaikkockáinak tologatása, úgy, hogy észre sem vesszük, és máris egy új kép jelenik meg lehunytt szemünk mögött.

Nyújtóztam egyet, és arra gondoltam, hogy nem is olyan áthidalhatatlanok ezek a határok álom és ébrenlét között – hogy mi is bármikor nagyok lehetnének, nem feltétlenül földrajzi értelemben. Csak rajtunk múlik – nem a politikán, és főképpen nem politikusainkon. De az is lehet, hogy ilyenekről csak egy fanatikus söremigráns álmodik, távol hazájától...

MINDEN KOR NEHÉZ A MAGA MÓDJÁN

Beszélgetés Saitos Lajos költővel

Mintha tegnap lett volna: kimegyek a fehérvári Árpád Szállónak a konyhájába, s ott látok egy akkor már kopaszodó embert. 1976 szeptemberét írtuk. S a közös konyha másik résztvevőjéről gyorsan kiderült, hogy kicsoda: verseket ír. Én meg versekről írok – mondhattam volna neki, de fogalmam sincs már, miket mondtunk egymásnak. Meg ott volt az ügyvéd, Sárkány Márta is, akiről ekkor még nem lehetett tudni, hogy majd ír – legfőképpen prózát –, ám gyönyörű kisbabáját, Katát valamennyien megcsodáltuk. Persze nemcsak Lajosnak kezdett hullani a haja abban az időben, de Heinrich Péternek is, aki ugyancsak az albérlők házában lakott akkor kis családjával. Pártállamunk és tanácsunk szép kezdeményezése volt ez a szállás, s onnan viszonylag gyorsan lehetett lakáshoz jutni. (Nekünk jó két év alatt sikerült, s lányunk már a Komját – most Pilinszky – térre született, persze a fehérvári kórházban.)

De térjünk vissza Saitosra. Nekem már az első percben rokonszenves volt, ahogy beszélt versről és magáról, illetve kettejük viszonyáról. Éreztem, hogy olyan ember, aki nem bír líra nélkül élni. Az is jellemző, ahogy megfog egy verseskötetet. Nem tudom leírni pontosan, de van ebben a mozdulatban valami rejtett elegancia, meg persze irigység is, ha nagy költő kötetét lapozgatja...

És később mi is lapozgathattuk köteteit. *Elvétett ünnepeink* (1993), az *Éhségben, szomjúságban* (1997), az *Ezredvégi apokrif* (1999), az *Évszakok hullámverése* (2001) és a *Por Isten szemében* (2004) után a hatodik, az *Át a mezőn* (2007) című versválogatást. És magába szívta a magyar líra szép hagyományát, hogy majd jeles elődeinek és kortársainak, Nagy Lászlónak, Juhász Ferencnek, Csoóri Sándornak, Fodor Andrásnak, Serfőző Simonnak és Bella Istvánnak, s hogy a legnagyobbat ki ne felejtsem, Illyés Gyulának az útját tekintse követhetőnek. Ám a finnek vagy az észtek mellett kitekint másfelé is: a hatodik kötet címét is adó verset például a csuvasok oroszul író költőjének, Gennadij Ajginak, pontosabban az emlékének szenteli. Itt is jól látjuk, hogy miképpen oltja be modern versét a népköltészet elemeivel Saitos Lajos, s hogy miképpen szervesül mindez át úgy, hogy a legszemélyesebb vallomás legyen belőle. „Huss – így tűnik el / harmadfű-csikókorod lábnyma is // ami át meg át vezetett a szittya mezőn”.

– **Először talán a nevedről. Honnan az i-s változat?**

– Volt a magyar irodalomnak egy legendás alakja, akiről tisztelői „egyetemet” neveztek el, a Kormos egyetemet. A költő Kormos István sokat tett sokunkért. Én is följártam hozzá a Móra Kiadó szerkesztőségi szobájába tanácsért, s aki kiadatta volna verseimet, ám sajnálatos eset, mire sorra kerültem volna, meghalt. Egy alkalommal azt kérdezte tőlem, mert akkor még „j”-vel írtam a nevemet, hogy rokona vagyok-e Saitos Gyulának, aki József Attilát közölte makói lapjában. Mondtam: nem. Erre ő: kár. S ebbe a „kár”-ba sok minden beleérthető volt a hetvenes években. Javaslatát, hogy egy kicsit régiesítsek nevemen, elfogadtam. Ilyetén mondhatom, hogy Kormos volt az irodalmi névadó keresztapám. Azóta ezt a változatot használom irodalmi közléseimnél.

– **Honnan ez a sokféle érdeklődés? Meséj kicsit a gyökerekről!**

– Mindkét – apai és anyai – ágon földművesek voltak a felmenőim, de többnyire olvasott parasztok. Mint anyai nagyapám, néhai id. Hamar János, aki nagy mesemondóként volt híres szülőfalumban, Soponyán. A mestergerendán a Biblia mellett volt pár szépirodalmi és történelmi könyve is. Ám meséit, történeteit mindig „fejből fújta”, mint a Kalevala-énekesek. Vagy említhetném apai nagyanyámat, Hegedűs Juliannát, akinek a nevéből ítélve énekmondók is lehettek felmenői közt. Sajnos őt korai halála miatt nem ismerhettem. Hamar nagypapa – ahogy errefelé mondtuk – sok mindenre megtanított, még citerázni is, de ezt a muzsikát a szintén Hamar János nevezetű nagybátyám vitte tőkélyre, egészen a Népművészet mestere címig. Anyánk legtöbbször közmondásosan beszélt otthon, s ha valakit helyre

kellott igazítani közülünk – három testvér közül –, mindig volt egy megfelelő szentenciája. Talán ezért is történt, hogy tizenhét évesen saját aforizmákat kezdtem közölni a megyei lapban. Ez a tömörítési igény mutatkozott aztán meg korai haiku verseimben is.

– Kiket tartasz mestereidnek?

– Mestereim sokan voltak, mert tanulni mindenkitől lehet és érdemes. Anélkül, hogy megbántanék valakit egy hevenyészett felsorolással, csak közvetlen segítőtímet említem. A már szóba hozott Kormos István mellett ne feledjem, hogy az első „élő” költő, akit megismertem, Takács Imre volt. Falumban, a gyermekvárosban nevelősködött, s mindenki tudta róla, hogy író, no és kosárfonó, citerás nagybátyámmal, aki szintén űzte a vesszővonás mesterségét, jól megértették egymást e téren. A költő Takács-csal már később, irodalmi próbálkozásaim során kerültem kapcsolatba. Mint, szintén hazai pályán, Kalász Mártonnal is. Akkoriban nem volt ennyiféle folyóirat. Évente, két évente kiadtak a megyében egy-egy irodalmi antológiát, s ezzel az irodalmi támogatás ki is merült. Mi, fiatalok, jelíges pályázat útján juthattunk megjelenéshez. Egy alkalommal azt mondja nekem Marci: megismertem a verseidet a stílusodról... Mit monddak: jólesett. Sokat jártam a verseimmel Bella Pistához, aki kemény kritikával illetett, s megszívlelendő tanáccsal látott el mint „sárreitei” földijét. Legtöbbször talán a Somogyban jelentem meg, Fodor Andrásnak köszönhetően. Kormos mellett ő volt még, aki sokat tett értünk, fiatalokért. A legrangosabb megmérettetésem mégis a Fiala Művészek Klubja pályázatán történt, ahol évente írtak ki költői versenyt pályakezdőknek, s ezerháromszáz jelentkező közül tizenhármunknak szerkesztettek egy antológiát, persze, néhány prózással egyetemben. Az egyik bírálónk Ratkó József volt, a könyv lektora pedig Vasy Géza. S így eljutottam a sorolásban a közvetlen elődökhöz, a Hetekhez és a Kilencekhez. El kell mondanom, hogy mindezen pályatársak mellett sokat tanultam a világlírából is. Az Európa Kiadónak több nagyszerű sorozata volt. Ezekre már fiatalon ráakadtam, főleg a Napjaink költészete – a bikasorozat volt a bibliám. Az ott megjelent, akkori élő klasszikusok közül talán Auden és Vasko Popa hatottak rám szikár költőiségükkel. A másik pedig az Új Pegazus volt, e sorozatban is remekebbnél remekebb költőket ismerhettem meg a mediterrán délektől egészen a skandinávokig, a költők színe-javát. S hogy kitől lehetett/lehet még tanulni, mondom: mindenkitől, egy kis akarással. Most főleg a fiatal költőinket olvasom nagy élvezettel és szeretettel. Azokat a pályatársakat, akiket nem terhel indulásukban egy megkeseredett nehéz kor. Bár minden kor nehéz a maga módján...

– Milyen tájak hatottak rád elsősorban?

– Mezőföldi – félig-meddig alföldi – emberként mindig vonzottak a hegyek és tengerek. Utazásaim során volt részem látni a természet több csodáját is, a Pirintől a Fekete-erdőn át a sarkkörig, az Adriától a Balti-tengerig. Vagy éppen Erdély szép tájaitól – ahová Károli-Bibliát vittünk barátommal –, el egészen Nyugat-Európáig. De szívemnek mindig is a mi hegyeink voltak a legkedvesebbek; a Vértes és a Bakony. A Balaton-felvidéket sokszor és sokat bejártam. Tihanyba már fiatalon elmentem Amerigo Tot kiállítását megnézni. Ezekből az élményeimből több versem is készült. Aztán kétlakivá váltam: feleségem, Klára született balatonkenesei. Mostanság leginkább az ő nagyapai házában érezzük jól magunkat a forró nyarakban.

– Emlékszel-e arra a pillanatra, amikor először írtál verset?

– Általános iskolás koromban, talán hetedik-nyolcadikos lehettem, vetettem papírra az első irományomat, amit jószerevével versnek lehetett nevezni. Persze, azóta is asztalfiókban lapul...

– Tanulmányaid előbb másfele vittek. Aztán újságíró lettél. Mindezek a tények segítették vagy gátolták költői utadat?

– Mindig is újságíró szerettem volna lenni. Már egészen fiatalon tudósítottam a megyei lapot, s egy tehetségkutató pályázaton eredményesen szerepeltem, így a „szamárlétrát” végigjárva, bejutottam a MÚOSZ képzési rendszerébe. Azért mondom így, mert ekkor még nem nagyon volt felsőfokú

médiaképzés, viszont kötelezték a gyakornokokat valamilyen felsőfokú képesítés megszerzésére. Többen a könnyebb megoldást választották, s a marxista esti egyetemet célozták meg. Nekem már volt bizonyos műszaki képesítésen, s gimnáziumi érettségim, ezért úgy gondolkodtam, legyen egy valamire való szakmám is, ezért felsőfokú energiagazdálkodást tanultam. S jól gondoltam, mert pályakezdőként elkövettem azt a hibát, hogy katolikus lapba is írtam. De nem akárhová, és főleg nem akármit. Rónay György közölte verseimet a Vigiliában. Az ő révén ismertem meg Pilinszky Jánost. S egy kiváló fehérvári író, Szarka Géza nekrológját én írtam meg Rónay kérésére. Így aztán külsőzni külsőzhettem, de főhivatású státust nem kaptam az újságírás terén. Csak a rendszerváltást követően kapcsolódhattam be különböző lapalapításokba. Egyik ilyen újság az Új Hírek volt. Soha annyi író-költő nem leledzett még szerkesztőségben, mint ennél a több megyés napilapnál. A legendás Illés Sándor főszerkesztő mellett dolgozott Szapudi András író, helyettes főszerkesztőként. A vezető lapszerkesztők közt pedig ott volt Péntek Imre, Vaderna Jóska, a délvidéki Fenyvesi Ottó és az erdélyi Pethő László is. Nagy volt a kihívás, aztán a lap megszűnése után megmaradt a költői barátság köztünk.

– *Testvéred, Káliz Sajtos József is ír. Milyen a szakmai kapcsolatotok?*

– Testvérien ambivalens. Kezdetben megmutatta az írásait, mint ahogy mások is tették, mondjuk: Vaderna és Parti Nagy Lajos – barátilag. Aztán testvérem is megtalálta a számára legmegfelelőbb elfoglaltságot, különösen a nyelvészkedés és kutatás területén.

– *Gyakran látlak templomban. Mit ad számodra a hit?*

– Minthogy felmenőim nyakas kálomisták voltak, ez a tény meghatározta neveltetésem is. Annak idején áhítattal ittuk az Erdélyből származó Gáspár János tiszteletes igehirdetését, apánk, aki kissé meghasonlott hívő volt, csak nagyünnepeken ment templomba, de mindig megkérdezte: mi volt a textus, s be kellett számolnunk. Aztán meg kell említenem Vajna Lajos lelkész nevét, aki miután megtudta, hogy verseket írok, saját könyvtárából ellátott olvasnivalóval, ő nyomta kezembe először Nagy László köteteit, s később pedig Lajos bácsi volt az eskető lelkészünk. Ha mindezt, amit eddigi kérdéseidre elmondtam, végig gondolom, azt kell mondanom: ez volt az én bizonyágtételem. S talán a hívő hitetlenségem vitt mind előbbre – Szép Ernővel szólva – ezen a „be ronda” pályán.

– *Milyen munkáid foglalkoztatnak mostanában?*

– Nyugdíjasként végre azt csinálhatom, amihez mindig is nagy kedvvel ragaszkodtam, nem kell a napi „muszos” anyagok mellett időt rabolnom verseimre. S az eddigi köteteim mellé továbbiak megjelenését tervezgetem. Vannak új verseim, kiadásra váró cikkeim, jegyzeteim, interjúim. Pályám során számos kiválósággal találkozhattam, beszélgettem Grendel Lajostól Gergely Ágnesig, Lator Lászlóig, Kabdebó Tamástól Kányádi Sándorig és Serfőző Simonig. Nem is szólva azokról az írókról és költőkről, akik szűkebb pátriánkhoz, megyénkhez vagy a két szomszédvárhoz, Fejérhez és Veszprémhez valamilyen módon kötődnek, akár kétlakian is, mint jómagam.

KI MAGÁVAL DACOL

A Hattyúkkal, ágyútűzben költőjének

„... egy könnyörtelen kőre ezt írtam, hazám...” (...)
„De egyetlen kő se lágyult meg eddig kedvemért...”

Fölrepedt falak sóhajtanak
tüzet, vizet iszonyú halált.
A szél üszkös gerendákat dobál.
Kiáltást kíván minden definíció.
Hová vesztek, drága testvéreim,
ha nem nyílik föl a sorompó?!
A csonttörésesek, a torzszülöttek
és a vének majd lemaradnak, -
a menekülésben nincs rajtszámozás,
hol mindenki a kibírhatalmával
indítja magát a tűznek, a víznek,
a forgószélnek... S kívánkoztok
gerenda hátára, a vízre, hogy
elhajózzatok távolibb szigetre, s közben
tüzet kap alattatok a gerenda, az üszkös.
Kívánkoztok tűz szárnyaira, hogy
átrepüljétek a háborgó óceánt,
s közben szél töri szét szárnyatokat.
S ha forgószélnek képzelitek magatokat,
se juttok tovább. Mit jelent néktek
a magasság, szívveréseteket nem hozza
rendbe szférák etűdje, sem a szó,
ha énekem hiábavaló hányódtatástokat
nem könnyíti, nem boldogít.

S fölrepedt ajakkal sóhajtatok
tüzet, vizet, iszonyú halált.
De szátokból ered a szél,
és tüzet táplál, s könnyetek
lenne a víz, de az égést csillapítani
kevés, ha egymást dobáljátok
gerendaként, mert a szavak
súlyosabbak üszkös testeteknél.
Hol megtelepszik minden eredő átok.
Hínár van lábatokon víz nélkül is,
égték éltetekben tűz nélkül is,
szálltok a messzeségben forgószél
gyanánt. S éneketek így más
is röpít. S életek így
több két sóhaj között, mint
földi tapasztalás. De vakaróztok
míg nem jön a halál, és
körmeitek nyomán üszök terem,
s fölreped szátok a káromlástól.
A szélzsákot már nem lehet betömni.
Ki tűzzel dacol, tűz martaléka lesz.
Ki széllel dacol, szárnya törik a szélben.
Ki vízzel dacol, hínár telepszik arra.
Ki magával, az még élhet.

HÁROM HAIKU

„Lámpás a szélben”
- holdfeljötté mutatvány –
hajnali álom.

A bagolyasszony
most versek fölött virraszt
köd lepi kertjét.

Ablakból lesem
a fogyó Holdat. Csak egy
torony takarta el.

ULMNÁL A DUNA

Kabdebó Tamásnak

Mintha egy folyóval
lettem volna hirtelen gazdagabb,
amikor megpillantottam
Ulmnál a Dunát,
ami nem volt nagyobb
a zöldárkor megduzzadt
gyerekkori kanálisnál.
Pedig hát kedvelt Danubiusodban
ugyanaz a víz csordogál/hömpölyög
Ulm, Passau, Bécs és Visegrád alatt.
S bár tudjuk, ugyanúgy
nem lehet kétszer belelépnünk
mégis megpróbáljuk azt,
miközben viszi-viszi a folyam
Európa minden szennyesét,
s mit Attila látott _ a dinnyehéjakat;
s tűnődött sorsába merülten,
hogyan fecseg a felszín, hallgat a mély.

Suhai Pál

AKIT ELŐ AZ ÁLOM HÍVOTT

„mert ím', ládd, két világ van”

Búzás Huba

*Az egy, az egyetlen helyett ma kettőt,
két lányt adott az álom, álmomban ma
két lányom volt: az unokáim anyja
az egyik, a másik az álmomban-nőtt.*

*A kisgyerek, ki régről ismerős nekem,
akit elég volt egykor megpillantanom
a születészen, s már jött is velem – tanúm
rá három évtized, s hogy elszállt hirtelen.*

*Elszállt bizony, nincs már, csupán a képe,
talonból fölvetett kártyalap, amelyet
kijátszott, folyton másikra cserélt s elejtett
az idő: egy svindler bűvészkedése.*

*De most az elkóricált megkerült,
kézen fogott és vendégségbe hívott,
a kisgyerek, akit elő az álom hívott,
az elkóricált végre megkerült.*

*S repült velem: álmomban szálltam magam is,
a lányok s én valami fényes esküvőre,
holdfényben csillogott az álom-lovak szőre,
én meg hajtottam őket, bakon rossz kocsis.*

SOK MINDEN NEM LESZ

Németh István Péternek

*Sok minden nem lesz soha múlté, kísér, mint például
a nincsen-egészség is, de ha gyógyszereiddel jól bánasz,
évekig is még vígan élélhetsz, pontosan úgy, ahogy írod,
drága barátom, és ahogy én is kívánom, s hogy tűnődj még
te sokáig Kertecskéd* aranyában, ámde vigyázz, a barátságáról
soha meg ne feledkezz, meg ne tagadd, és régi adósság,
új feladat ne lohassza a kedved, el ne riasszon küzdeni,
játszani még a szavakkal, úgy se, ha épp hivatalba igyekszel,
és az időd, a nyugalmad csak cigarettaszünetnyi – meglásd,
enged a föld fagya még, és hűlt emlékeidért kerekezned
újra szabad lesz, érdemes ismét drót-samaradra felülnöd,
hajtani egyre pedálját, jól beledőlve a gépbe (a versbe se
másképp), húzva-taszítva izommal, izzadva föl a hegynek,
majd eleresztve a lejtőn küllők vad viharában zúgni, suhogni.*

** NIP legújabb könyve – Hortulus noster*

Bérczy József

KALAHÁRI

Emléktöredékek, Afrika

I.

*A vadon ég –
ég Kalahári...
A tűznek nincs hossza, széle.
Fű, fa, bozót lángok étke.*

Szikraeső.

Hull szívünkre a pernyéje.

II.

*Téli éjen, déli égre
felszegezve: az ott! –
látod?*

*Egy sóhaj a suttogásod:
A keresztünk. Dél Keresztje.*

*Száz nesz szülte csendnek mélyén
hördülés. Halld...*

*Most halld: még egy.
Félsz-e?*

Félek.

Még az is jó: félni Veled.

III.

*Tábortűzünk füstje-lángja,
az áradó Okavangó
vizének halk csobbanása –
békák násza...*

S a mi nászunk... Volna mása?

*Puszta föld a fekvőágyad,
pálmalevélből derékalj.
Az öledből patak árad –
nyeli el a Kalahári.*

*Sikolyodat ha temeti,
párját hívó vadállatnak
a hangjával elkeveri.*

IV.

*És a könnyek?
A sivatag mind beissza.
Be is itta.*

*Tsodillo Hills és Etsha, Kalahári, Chief Island,
Okavangó Delta, Afrika – Szent György-hegy,
1982 – 2002*

JEGYZET

A bushfire, a parlagtűz, inkább a kalahári télben, a száraz évszak alatt, mely tart júniustól októberig.

Vöröse vetekszik a naplementék vörösével. Ég a Vadon, végeláthatatlan.

És ha az emlékekben gyúl ki a tűz, abba még a szívek is belekeverednek.

Az a szikraeső! Most már csak a pernyéje. A szíveken.

A tél az áradások ideje is az Okavangó árterén. Jön a víz lassú percegéssel. Messziről jön, a Bihéi Fennsíkról. Ahol hónapokkal azelőtt esőként leesett.

De akkor is, reggel négy felé már haldoklik a tábortűz. A fészket nyaldosó víztől. Hiába az este kiszámolt távolság. S mindjárt a közelben, az is hajnal felé:

A vízilónak nehéz léptei. Kicsalta a víz, a fű. Csak a folyóág és ő hatalmassága közé ne!

Megszívlelendő tanács.

Az oroszlán párját hívó mély hördülése hallszik az éjszakában. Sok évre rá is. Az álomban.

Békák kikapcsolhatatlan koncertje.

HELYSZÍNEK

Tsodillo Hills,

észak-nyugati részén Ngamilandnak, a bushmanok, a szan-nép szent hegye, sziklás csúcsokkal, barlangokkal, hol a cheetah is megpihenhet. Csak úgy kiemelkedőn, ó, nem oly magasan, a sík pusztaságból. Sziklafalakon ősrégi krétarajzok, vadászjelenetek, férfiak álló himvesszővel, állatábrák. És a hal vonalai, a Kalaháriban!

Etsha

nagyobb, jó kétezer ember lakta település az Okavangó ölelésében. Egy kart nyújt feléje a a folyó. S mikor annak az ideje, elhozza hozzá az áradást.

Az orvos, a Ngaka, ha ott – a betegek ellátása után, a településtől pár kilométerre, tábortűz mellett, tábori ágyon, csupasz ég alatt tölti az éjszakát, majd mindég magában.

A táborhely csak oly messzire a néptől, hogy a dobok hangja még hallható legyen. A doboké, mélyen bele az éjszakába.

Chief Island,

sziget az Okavangó ezer ága között. A Morémi Vadvédelmi Parkban. Túristaszállítás. Afrika, a gazdagoknak. Maunból visz a repülő.

Bárdos József

MIÓTA NEM VAGY ITT...

*Mióta nem vagy itt, minden nap kellenél.
Óránként azt lesem, nem jött-e új imél.
Küldtem száz esemest, nem olvastad, tudom.
A profilod lesem iwíwen, fészbukon.*

*Lecsonkolt ág vagyok, mióta nem vagy itt,
Mélán lapozgatom elmúlt ittléteid.
A konyha villanyát direkt nem oltom el.
Ha látod, tán bejössz, és megfegyelmezel.*

*Hiányod minden sötét foltot hagyott.
A szék, az ágy beszél, a kedvenc lábasod,
egy kék körömcipő, egy könyv, a zöld pohár,*

*gazdája mással és azóta messze jár.
Mióta nem vagy itt, a sírás fojtogat.
Kitakarítlak, várj, hogy nyomod sem marad.*

KICIFRÁZOTT SZAVAZÓLAPOK

Volt egyszer egy nagyon népes, a rokonságot ápoló, Finnországba utazó Népfrent-delegáció, amelynek tagsága négy különrepülőgépet töltött meg. Képviselve volt az ország népe Zalától Szabolcsig. A résztvevők részletes írásos eligazítást kaptak a méltó viselkedésről. Ebben egyebek közt egy olyan előírás is szerepelt, hogy személyenként egy üveg pálinka és két üveg bor vihető az útra. És csak messzi Északon derült ki, hogy a bontatlannak tűnő borospalackokban is pálinka volt. Anélkül, hogy összebeszélhettek volna, a zalaiakéba is meg a szabolcsiakéba is. Mert, hogy a tömény szesz tovább tart, jobban hasznosul. Hát ezt nevezem én nemzeti közgondolkozásnak.

Eme példázat elmondása után pedig immár nyugodt szívvel, kényelmesebben nekikezdekhetek szűkebb értelemben vett mondanivalóm ismertetéséhez.

Én azokhoz a szerencsétlen nemzedékhez tartozom, amelyeknek tagjai, amikor végre a legszebb és legnemesebb állampolgári jogukat gyakorolhatták volna, már nem lehetett választani, csak szavazni. Éppen sorkatona voltam és egy hadosztályújság munkatársaként éltem át a nagy eseményt. Így értesülhettem róla, hogy a hadosztályunkhoz tartozó két ezrednél, páncélos zászlóaljnál, tüzéreknel, egészségügyieknél és fene tudja kiknél, összesen ketten a szocializmus építése ellen, azaz nemmel szavaztak. Vagyis vízszintes irányban kétszer egyenes vonallal áthúzták a szavazólapon található kis nyomtatott karikát. Ami kínos, az ellenszavazatok a hadosztálytörzsnél történtek. Befurakodott közénk az ellenség, mondta fenyegetően a sűrke parolis defenzív tiszt. Be kell pedig vallanom, hogy az egyik ellenszavazó sem én voltam. Annyi eszem már akkor is volt, hogy akkor kockáztasson az ember, ha látja valami értelmét.

Apám emlékei sokkal érdekesebbek, és ezek immár az enyémekek az egyenesági örökös jogán. Az én öregem majd két évtizeden át volt a mátraballai vasútállomás főnöke, és aztán haláláig a falu lakója maradt. Szép lassan főnök úrból Pista bácsivá változott. Szépen írt, jól fogalmazott, hivatalos irományok elkészítéséhez gyakran kérték a segítségét. Én vagyok a falu zugírásza. (Remélem, jogászaink nyelvéből azóta nem vesztek ki ez a pompás szószörnyeteg.) Apámat nem csak az egyéni problémák megoldásánál vették igénybe, de közösségi feladatokat is kapott. Aligha találhattak volna alkalmasabb személyt országgyűlési választások idején a szavazatszedő bizottság elnöki tisztjének betöltésére.

Mondta ugyan az én öregem, hogy ha valakiről tudni akarná, hogyan szavazott, ezt akár meg is tehetné. Elég lenne, hogy a szavazólap átadása előtt annak bizonyos pontjába ügyesen odanyomja a nagyujja körmét, és máris megvan a jel. De mert nem volt kíváncsi természetű, a gyakorlatban soha ki nem próbálta a módszert. Az eredményekről viszont első kézből értesülhetett a család. Ráadásul hitelesen.

Talán érdemes itt megemlíteni, hogy lassan immár kilencven felé bandukoló öreglegényként vannak személyes élményeim a két világháború közötti választásokról is.

Nem lehettem idősebb tízesztendősnél, amikor részt vehettem egy igazi választási gyűlésen. Még hozzá ellenzéki kisgazdapárti Milasin nevű képviselőjelölt meghallgatására gyűltek össze a népek a Takács Bözsiék udvarába. Kitétek egy hímzett vászonerítővel letakart asztalkát a nálunk tötésnek nevezett ambitusra. Ott szónokolt a képviselő, két kakastollas csendőr meg puskával a vállán a gémeskút mellett ácsorogva hallgatta. Különbönb teljesen teli volt az udvar emberekkel és a jelenlevők „jól beszélt”, meg „az igazságot mondja” közbekiáltásokkal fejezték ki egyetértésüket. Hazatérve meg is mondtam apámnak, hogy ezt a Milasint minden bizonnyal megválasztják majd. Apám lehűtötte lelkesedésemet mondván, hogy szép a siker, de a jelenlevők közül talán kettőnek sem volt szavazati joga.

Valósággal mellbevágott a hír, amikor megtudtam, hogy anyámnak, aki a férfiak is beleszámítva alighanem ő volt nem csak a legolvasottabb, de talán a legrealisabbban gondolkodó személy a faluban, és akkor neki sem volt szavazati joga. Háztartásbeli volt, önálló kereset nélkül, vagyontalan, és csak négy polgárit és valami kereskedelmi iskolát végzett. Ez pedig kevés volt az üdvösséghez.

A választójogot igen szűken mérték, ráadásul még vidéken nyíltan kellett szavazni. Nem csoda, hogy a kormánypárti Beniczki lett újra meg újra a győztes. Pedig őt kinevették az emberek. Egy alkalommal a falu közepén, a községháza előtt tartotta gyűlését, amikor a hazatérő csorda, konda átvonulván jócskán felverte a port.

Beniczki pedig nyomban megígérte, hogy ha megválasztják, a falu útjait portalanítani fogja. Aztán, ahogy illik, nyomban meg is feledkezett ígéretéről. Nem így az emberek. Ettől kezdve, ha jött a vidám nyári zápor, azt mondogatták: – No, portalanít már Beniczki!

A Kossuth-nótát pediglen a következő szöveggel énekelték a ballaiak:

Beniczki úr felment Pestre,

Kilenc tetyűt vitt a zsebbe.

A tizedik mozgolódott,

Beniczki úr vakaródzott.

Éljen a mi képviselőnk,

Éljen Milasin Kornél.

A második strófából már csak ennyire emlékszem:

Beniczkinék nincs malaca,

Maga rőfög az óljába(n).

Hanem most már hagyjuk a múltat, térjünk át a múltra. Vegyük szemügyre, mit hozott a hajdani rendszerváltás, amit mifelénk a demokrácia kicsavarásával leginkább demokáraként emlegettek.

Történt, hogy egy alkalommal a kisbírónk kidobolta, hogyan legyen tovább, a szokott helyeken megörgette dobját és közhírré tétetett: négy pártot kell alakítani, mégpedig kommunistát, szociáldemokratát, kiscgazdát, meg parasztpártot. Első pillantásra meghökkentőnek tűnik a politikai eligazítás dobzó útján történő közzététele, de ha tudomásul vesszük, hogy akkor még nem volt villanyáram a falunkban, így pléhkisbírónk sem lehetett, újság nem járt, és kincsnak számított a papíros, ez maradt meg egyetlen ésszerű megoldásnak.

A központi akarat csak részben teljesedett. A népakarat szerint a vasutasok meg az iparosok legyenek a szociáldemokraták, a parasztpártra pedig, mivel senki nem magyarázta el, mivégre szerveződnenk, alig egy-két jelentkező akadt. Így aztán a nagyhamar, már 1945-ben megrendezett választásokon nálunk fölényesen nyert ugyan a kiscgazdapárt, de a kommunisták is megkésztették az országosan elért szavazatok számát. Aztán hasonló volt a helyzet az 1947-es választásoknál is. A mi naiv palócnépünk nem vette észre, mi készül, hogy a teherautókon faluról falura járó kékcédulás szavazóbrigádok segédmevel elkezdődött a nagy hamisítás, a fordulat évének előkészítése. (Én frissen érettségizett ifjúként, testvérem gondoskodása következtében a Parlament karzatáról végignézhettem a választási csalások ügyében tartott nagy csetepatét. Megdöbbenő volt a hamisítók mérhetetlen cinizmusa.)

Néhány hónap elegendő volt ahhoz, hogy a suta demokráciának az írmagját is kiirtsák. Reánk köszöntött a félelmeztől és megaláztatásoktól terhes Rákosi-korszak.

A már emlegetett következő választásokon – amikor a hadosztályunkból vagányságból vagy tréfából ketten adtak le ellenszavazatot, és húzták át párhuzamosan kétszer a szavazólapon a kis fekete kariát – már a falumban is elapadt a lelkesedés.

Apám mint a bizottság elnöke, a szavazatszámolás megkezdésekor furcsa, érthetetlen jelenséget tapasztalt. A borítékokat bontogatva egyes szavazólapokra efféle kézzel írott feliratok tűntek elő: Dögöljön meg Rákosi. Akasztófára a kopaszt. Mások ezt afféle pálcikarajz formájában meg is örökítették. Volt, aki kis költemény formájában fejezte ki utálatát.

Hát ez pedig hogyan történhetett. Hiszen az emberek talán egy percet sem tartózkodnak a fülkében, nincs elég idejük a dekorálásra. Ez a rejtély akkor oldódott meg, amikor később jó néhány üres boríték is előkerült az urnából. Ezek szerint egyes szavazók az elején üres borítékot dobtak be, a szavazólapot hazavitték, jól kidekoráltak visszahozták, azt dobták be, a vadonatúj, a tiszta példány megint csak hazakerült feldolgozásra. Könnyű volt ezt nálunk megszervezni, mert a palóc hagyományok szerint nem

csak a nagycsaládok tartottak össze, hanem az ettől sokkalta népesebb hadak is. Megvolt tehát a csínytevéshez szükséges bizalom.

Felmerült az is, mi legyen az így kidekorált szitkokkal, rajzokkal, gúnyversekkel ellátott szavazólapokkal. Apám úgy gondolta, hogy ezek érvénytelennek minősítendők. Ám a helyi pártkorifeusok kioktatták, hogy ha nincs két gondosan kimért vízszintes vonallal áthúzva az a bizonyos karika, a kidekorált szavazólap is igennek számít.

Szépen gyűltek tehát az igenek, amikor újabb kínos jelenet következett. Az egyik szavazólapot bontogatva apámnak szaros lett az ujj hegye. A véleménynyilvánításnak eme szokatlan formája mindörökké elvette apám kedvét a közéleti szerepléstől, így falum szavazóinak további viselkedéséről már elsőkézből nem tudok számot adni.

Ez a történet pedig azért jutott eszembe, mert most a korai választási készülődés kapcsán valaki valahol felemlegette, hogy legutóbb Kelet-Magyarországon lejárt szavatosságú száraztésztáért, konzervbabért, talán kisebb összegű készpénzért is megpróbálták a ballaiakéhoz hasonló módon sétáltatni a szavazólapokat.

És egyesek megpróbálják velünk elhitetni, hogy csak a székely góbé csavaros eszű. Pedig azon a Helsinkibe borosüvegekben pálinkát vivők között tudtommal csak a csonka haza legkülönbözőbb tájairól jöttek repülni. Mert egy kis kacifántért mi sem megyünk a szomszédba.

MOZZANATOK

Szerelmem, Balatonfüred

Olasz és hazai művészek, professzorok, kultúrpolitikusok társaságában tölthettem egy rendkívül kedves napot 2010. szeptember elején, amikor a balatonfüredi Anna Grand Hotel dísztermének színpadán elismerő oklevelet vehettem át a zsűri elnökétől – Franco Cajani költő-művészettörténésztől – a Salvatore Quasimodo nemzetközi költőtalálkozón a költőversenyre benyújtott szerény művemért.

Ebből az alkalomból igazi kulturális és művészeti vérátömlesztésnek lehettem részese, abban a „magyar tenger”-parti városban, ahol példamutatóan rendeztek a parkok, az épületek. Seholy egy graffiti a falakon, seholy egy eldobott cigarettacsikk, elhajított papír zsebkendő, ahol a művészet tisztelete olyan határozott belső fegyelmet teremtett az emberekben, ami példaértékűvé tette: mire képes a költészet, miként tudja formálni-gondozni az emberi-emberséges lelkeket. Elegendő említenem Cicero szülővárosának (Arpino) történelmi örökségét, ahol márványtáblákra vésvé őrzik a településhez kapcsolódó verseket. Balatonfüreden a neves külföldi költők (Rabindranath Tagore, Salvatore Quasimodo, Franco Cajani, Giuseppe Bonaviri) által ültetett emlékfák töltenek be hasonló szerepet.

Nem „csak” az égi Nap, hanem a lélek napsütésének sugarai is érezhetőek ebben a szeretett Balatonparti városkában, ahol Szócs Géza pályatársunk találóan jegyezte meg a Holt Költők Társasága nyomán, hogy „megalakítottuk az Élő Költők Társaságát, s Quasimodo Nobel-díjas olasz költő szelleme itt van velünk”. (Persze, folyósított tiszteletdíjaink mértékére gondolva, a magam részéről halkán, hétköznapiasan hozzászóhajtanám: a Miből Élő Költők Társaságát?)

A zaklatott budapesti hétköznapiakból kellemes hangulatot sugárzó környezetbe érkezve, a balatonfüredi kikötő körüli parton meglepetésként érezhettem, hogy a napfelkelte mennyire természetesen képes pótolni a nyugtatókat.

Balatonfüredet, a kultúra és a művészetek városát nem lehet nem szeretni!

A reformkori városrészben sétálva olyan nemes művészeti hagyományokat őrző épületek tartják ébren figyelmünket, mint a Jókai- és a Vaszary-villa; a Fruman Antal tervezte, klasszicista, kerek templom; Blaha Lujza nyaralója, „a nemzet csalogányának legkedvesebb fészke”. A Rózsakert gyönyörűsége és maga a kora reggeli órákban frissen gereblyézett, gondozott gyöngykavicsos parti sétány, meg a balatoni panteon fedett sétányának költőkre, írókra, tudósokra, utazókra emlékeztető tábláinak sora segít lelki feltöltődésnyi időre feledni a világ kórjait. Feledhetetlen látvány, ahogy a tó sima víztükrén síkló vitorlások háttérben, a tihanyi apátsági templom méltósággal emelkedő tornyain megcsillan a napfény.

Jólesik tudni, van egy hely a világon, ahol a művészetek kulturális erőt növelő hatása tisztán érződik, s kétségtelenül kifejeződik mindaz, ami kiváltotta belőlem, hogy a továbbiakban, nyugodt lélekkel így tisztelve szólíthassam: szerelmem, Balatonfüred.

Van úgy, hogy amikor már a szó kevés, többet elmond az ölelés.

Nekünk maiaknak aligha lehet fontosabb feladatunk, más tennivalónk, minthogy őrizzük a művészeti kultúránkat, általa józan emberségünket, s tegyük hozzá, amit tehetségünk és lehetőségünk hozzáadni enged. Hogy ne vesszen el a magyar nép józan lelke, szívének minden kilométerkövénél ott kell hogy legyen a „Múzsák szövetségének” belső érzelmi-szellemi tartalékokat fejlesztő figyelme és fegyelme, ami nem más, mint a rend gyökere!

Könnyek

Édesapámnak úgy sikerült megúsznia a gránátosként biztos halált az orosz fronton, hogy a II. világháború alatt hadtápos teendőket végző csendőr őrmesterként szolgált a rakamazi őrsön. Két ízben is részt vállalt vitéz nagybányai Horthy Miklós kormányzó védelmében. S azt is elmesélte, hogy miután a zsidóság nyilasok általi másnapi összeszedését tudatva távmondatot vette, átkerekezett a tokaji rabbihoz, mondván, „van egy éjszakájuk a menekülésre”, mire a rabbi azt felelte, „mi nem futunk el a sorsunk elől, fiam”. De megköszönte a hírt, s cserében felajánlott egy vastag arany karláncot a szolgálataért, ám azt édesapám – természetesen – nem fogadta el. Egy német páncélos alakulat visszaverte az oroszok támadását vagy negyven kilométerrel. Az orosz katonák által egy tanyasi iskolában hátrahagyott rendetlenség megdöbbentette édesapámat.

A későbbiekben a germeshauseni kolostorba került halálos betegen a tábori kórházzal, ahol a padlason hiába kereste katonaládáját a kifagyott halottak között, mert azt lebombázták az őrsparancsnok lengyelhon felé menekülő vonatával együtt. Felgyógyulását követően hazaszökött tizenkét társával, akik közül a Bécsnél elkanyarodó hat katonát, ellentmondást nem tűrően, „szibériai társasutazásra” vitték el az oroszok. Jót tett vele az az erdélyi menekült, aki egy fürstenfeldi tanyán arany gyűrűjéért civil ruhát adott neki. Hazaszeretetből jött haza. Ennek ellenére felejthetetlen éjszakát töltött a kapuvári rendőrségi fogdában, majd évekig falusi orvos unokatestvére alkalmazta írnokként, később az Állami Biztosítónál üzletkötői állásra levele találkozott több régi vágású, magas rangú katonatiszt társaságával.

Beleunva abba, hogy karrierjét törte ketté a hazánkban is meghonosodott szovjet típusú rendszer, megbeszélte egy soproni teherautó-sofőrrel, hogy az utolsó fordulóban átszállítja Ausztriába a mi családkunkat az övével együtt. Félesztendő múltam 1956 viharos őszén. Babakocsiba becsomagolva, a szüleimmel együtt álltunk a Balfi utca 22. számú, műemlék jellegű ház boltíves kapualjában, Schubert nagymamám lakása előtt. Szüleim elbeszéléséből tudom, hogy a búcsú pillanataiban dőlt el a sorsom, mert eleredtek a nagymama könnyei. Zokogott: „Hova vinnétek ezt az aranyos kisgyereket?”

Így történt, hogy „kalandvágyból itthon maradtunk”. Ez a tény adott alkalmat arra, hogy 1974-ben, a szombathelyi Berzsényi Dániel Tanárképző Főiskola felvételiztető bizottságának elnöke megkérdezhesse tőlem: „Olvastuk verseit a Vas Népében, de mondja, maga miért nem KISZ-tag!” Erre a történelmi kérdésre akkor nem tudtam jól felelni. Nem lettem tanár. Könyvesbolti eladóként kezdtem a felnőttéget Győrött, majd kisebb lapoknál sínylődve próbáltam íráskészségemből megélni, s korosodó szüleimet támogatni. Pártonkívüliként szerkesztő nem lehettem, noha a képességem megvolt. Ám 1990-ben, egy akkor induló magazin egészségügyi és szépirodalmi rovatokat gondozó szerkesztőség-vezetőjévé válhattam egyszerre, de sajnos, az ötvenezzer példányban megjelent országos magazin (anyagi támogatottság hiányában) egy esztendőn belül megszűnt. Azóta szabadúszóként, többnyire könyvek szerkesztésével foglalatokodva figyelem, hogy a különféle pártérdekek szerint lavírozva zümmögő hazai sajtó hogyan épül le, keresettsége miként gyérül. Szépirodalmi szempontból mindenképpen, hiszen a magyarországi napilapok évek óta száműzték a szépirodalmat, egyáltalán nem közölnek verset, novellát. A polgári hetilapnak ígérkezett *Nagyítás* rövid időn belül kiszenvedett, s egyre több szépirodalmi folyóirat képtelen szerzőinek tisztességes honoráriumot fizetni vagy jut az ellehetetlenülés helyzetébe.

Vajon tisztában vannak vele, hogy mekkora bünt követtek el, akik kirekesztették a kortárs irodalmi termést a napilapok hasábjairól, a rádiókból, és a televíziókból? Elgondolni is rossz, hogy miféle társadalom épülhet a művészetek jó erkölcsöt hangoztató, lelket erősítő hatásának hiányában. Monoton robotlélekkel vegetáló emberiség képződhet csak a versek, novellák, regények és színdarabok nélkülözésével. Hogyan várható erkölcsi megújulás a művészetek, a művészek szélesebb körű megbecsülése nélkül?

Így történhetett, hogy idáig harmincnyolc évi alkotói időszakom alatt mindössze elenyésző összeg sikerült keresnem, állandó jövedelmem nincs, egyre több lap képtelen közölni kézirataimat. Minimális keresményemet baráti, alapítványi, szociális adományok egészítik ki, miközben jelentős folyóiratok, hetilapok közlik munkáimat itthon és külföldön, könyveimet élvonalbeli kritikusok minősítik,

verseimet neves művészek adják elő itt-ott, s még egyetlen író-olvasó találkozóról, szerzői estről sem érkeztem haza tojás- vagy paradicsomfoltos öltözékben. Igaz, öt megjelent könyvem árnyékában még nyolc kézírata hever a fiókban kiadatlanul, mivel a hazai kiadók nem fizetnek tiszteletdíjat, inkább a szponzorált műveket részesítik előnyben. Párt- és üzleti kapcsolataim gyengék lévén, mecénásokra évtizedek óta nem akadok. Marad a közműszámlák és díjhátralékok réme... Mindezt csak azért írtam le, hogy látszódjon valamelyest, milyen körülmények között él és alkot manapság a „kalandvágyból itthon maradt” írók jelentős – remélem, műveik alapján sem jelentéktelen – része.

Egykori osztálytársammal beszélgettünk 1956 a viharos októberéről. Édesapja kijelentésének köszönhetően maradt itthon, mert „egy beteg kislánnyal nem lehet világgá menni”. Mérnök lett, ma baleset következtében rokkantnyugdíjas. Szakmájában sérülése után nem bírta a külföldi tulajdonos diktálta tempót. Hányan vannak korosztályomban, akik tudnának még, de nem kellenek a munkaerőpiacon az értelmiségiek, legfeljebb akkor „amerikázhatnak”, ha megcsípnek egy árufeltöltői vagy utca-seprői állást, s akkor is jobb a megélhetésük, ha alkalmilag szőlőt metszenek, vagy orvosként, pedagógusként takarítanak Burgenlandban.

Ki gondolta volna, hogy mennyire (élet)veszélyes kalandnak bizonyulhat itthon maradni, s hamvadó reménnyel várni, hogy végre valóban jobbra fordulhasson a sorsunk.

Az írói lelkiismeretről

Elszámolással csak a nemzetnek és saját lelkiismeretének tartozik igazán az ember – hallom a Sunyovszky Szilviával készített interjú bevezető sugallatát a rádió vasárnap reggeli műsorában. A színésznő minden közéleti cselekedete a művész magyarságát bizonyítja. Példamutatóan ritka kincs ez a történelem folyamán vezetői által sokszor elárult országban. Közelmúltunkban érthetetlen módon ellenérzést vált ki egyes körökben a magyar mivolt hangoztatása. Akik így vallanak-viselkednek, azok nem magyarok? Történelmi gyökereket, anyanyelven kifejezett, őszinte érzelmeket tagadnak a nemzetköziség eltúlzott álcája mögé rejtőzve. Megfelelkezve François de La Rochefaucauld francia moralista intelméről, miszerint: „Az erények elvesznek az érdekekben, mint folyamok a tengerben”.

Nemrég alkalmam volt jelen lenni a Bécsi Napló évzáró vacsoráján, ahol örvendezett a lelkem, mert hamisítatlan-torzítatlan magyarságot átérezni-átélni segítő közegben tölthettem néhány kellemes órát. Az újság Európa-szerte terjeszti a magyarokkal kapcsolatos híreket. Dr. Deák Ernő történész – az Ausztriai Magyar Egyesületek és Szervezetek Központi Szövetsége megingathatatlan lelkületű elnöke, a lap fáradhatatlan lelkiismeretességű főszerkesztője – kitűnő erkölcsi vértetéű munkatársakkal végzi munkáját, mint például az elkötelezett szakmai szeretettel remek interjúkat készítő Ferenczy Klára, aki az említett vacsorán mondott ünnepi beszédében, a német nyelvű közegben élve is meghittent szilárd érzelmi hittel tett tanúbizonyságot a magyarságról. Olykor külföldre kell mennünk, hogy rálássunk Magyarországra, és megtapasztaljuk, mekkora lelki erőt, mennyi lelkiismeretet és természetből fakadó hitet igénylő vállalkozás ma magyarságunkat megélni.

Ugyancsak a Kossuth rádió (MR1) egyik hajnali műsorában hallottam Pomogáts Béla egyáltalán nem kertelő nyilatkozatát az irodalom szerepvesztéséről, hogy kiszorult a közéletből, mert a politika sem tart rá igényt, az emberek a mindennapi megélhetésük előteremtésével vannak elfoglalva, kevésbé olvasnak. Az írószövetség egykori elnöke hangoztatta: A rendszerváltozás előtt 75 ezer példányban kelt el egy regény, ma jó, ha ezer-ezerötszáz példány fogy kortárs szépirodalmi műből. Majd hozzáfűzte: Megfontolandó, hogy az erőszakoltan elterjedt művészeti áramlatoknak van-e létjogosultságuk, hiszen az olvasóközönség – a legfontosabb értékmérő – nem fordult irányukba.

Nos, akkor mi a helyzet?

Amikor Orbán Viktor miniszterelnök beszédét hallgattam a nagy-tétényi katolikus plébánia előtt állva a helyi országzászló felavatásakor tartott ünnepségen, akkor hirtelen úgy gondoltam, hogy a miniszterelnök gondolataival felvázolt szép jövő – látva a pissenésnyi hangot nem adó, fegyelmezetten álló tömeget – indokolt reménye rendet teremthet a lelkekben is. Látva azt az erkölcsi fertőt, ami a televízió híradásaiból ömlik rám estéről estére, elgondolkodtat a reményt illetően. Megosztódott a nemzet. A

piszkálódás, a másik ember iránti szenvtelenség vagy gyűlölet gyökerestől való kiirtása legalábbis hoszszadalmas közmunkának tűnik. Különösen úgy, hogy a gazdasági válságra történő hivatkozás nem engedi meg az érdemes írói tevékenység produktumainak érvényre jutását. A könyvek drágák, sok érdeklődő számára elérhetetlenek, ráadásul magam is tapasztalom, hogy a kiadók a „nemes irányú értékeket őrző” kortárs hazai irodalmi alkotások „fényre bábáskodásában” nem sürgölködnek. Persze, persze, a feltételek hiányára mutogatnak.

Kedvenc olvasmányom Gárdonyi Géza *Én magam* című könyvének *Az író és a nemzet* című fejezete, kétségkívül a nemzet nagy gondolatárának lényegi része. „A nemzet jelene a nemzetgazdaság és politika erején áll. Jövendője az irodalom erején” – állítja Gárdonyi, majd hozzáteszi: – „A nemzet vezérei a történelem feljegyzései szerint vagy rombolók voltak, vagy alkotók. Az írók is vezérek.” A strukturált celebek, debil közszereplők idióta világa mégis mintha ellenükben szólna. Gárdonyi rangsort vázolt fel a nemzeti kultúrában: teremtő művészet, utánzó művészet, reprodukáló művészet. „Jellemző a mi kultúránk vezetőire, hogy a legtöbb gonddal és költséggel melyik művészetet ápolják” – fűzi a rangsorhoz. Azt is megjegyzi: „A magyar kultúrát elsősorban a nemes irányú irodalom fejleszti. [...] Az aranyat termő búzát mi, írók hintjük el.”

„Irodalmi kerületeket kellene csinálni az országban, csakúgy, mint ahogy politikai kerületek is vannak. A kerületek központja a város legyen. A tagok olvassanak, művelődjenek.” Elhangzott már politikus szájából az utóbbi évtizedekben: „Minek ennyi költő?” Ám erre mi, költők évek óta azt felelhetjük: Minek ennyi politikus! Érdekel itt valakit az írói lelkiismeret lángja, s maga a művész életben tartásának széles körű ügye? – fogalmazom a feltorló kérdés. Miközben Gárdonyival együtt pontosan tudom: „A tudós akkor dolgozik, mikor akar. A művész akkor dolgozik, mikor lehet. Az akarat az óramutatóra néz. A lehet a lángot várja a magasságból.”

Egy folyóirat főszerkesztője az ellehetetlenülés veszélyéről panaszkodik. Megvonja támogatását a megye. Nos, amikor abban a megyében már az intézmények (iskolák, szociális otthonok) ebédellátását végző cég munkáját hosszabb ideje nem fizetik ki, miért csodálkozunk, hogy a szellemi táplálékra sem telik? Márpedig aki nem ehet, az előbb-utóbb beteg lesz, éhen hal. Hasonló tüneteket okozhat hosszú távon a szellemi táplálék hiánya is. Az írói lelkiismeret mit tehet? Visszhangozza a figyelmeztést és imádkozik.

Viharban, Adyval...

Odakint szokatlanul viharosan tombol a szél. Nem kímél fákat, bokrokat, épületeket, tárgyakat. Sűrűn és súlyosan nyomja az ablak üvegtábláit, meglibbenti a függönyöket. Ésszerűtlen lenne most a szabadba menni, inkább a fűtött szobában olvasásra ingerlő az időjárás. Persze, az érző ember bensőjében dúló, lelki viharokat is jelzik egyre szaporodó sóhajaink. Kezembe akad a Sikeres Nők 2005. szeptemberi száma, tekintetem dr. Huzik Veronika főszerkesztő – az erkölcsi kategóriába tartozó hétköznapi hűségéről szóló – tartalmas, bölcs vezércikkére téved. Annyira szívem szerinti – hiszen a hűség elsősorban a szív kötelessége s nem a számító elveké –, hogy képtelen vagyok nem idézni belőle, mert vétek volna hallgatagon elmenni e gondolatok mellett:

„Egy hű barát, egy hű szerető, egy hű hitves mindennél többet jelenthet.

Akkor, amikor az erkölcsi alapok a sok válás, az iskolák nem kielégítő érzelmi nevelése miatt nem szilárdak; a csonka családokban felnövő gyerekek nem látnak követendő példát a hűségre. [...]

Szentimentális is lehetne a fenti pár sor, ha nem hordozna súlyos következményeket.

A hűtlenség a gyökértelenséghez vezet.

Sutba dobott eszmék, elhagyott társak, barátok, munkahelyek jelzik a hűtlenség útját.

Aki nem hű másához, az önmagához sem tud az lenni; nem ismeri eléggé a következetességet, a kitaratást, az egyenes út előnyét.

Az önmagunkhoz, elveinkhez, társainkhoz való hűség a siker egyik tényezője. Meghasonlott ember nem érhet el eredményt.”

Erről eszembe jut kedves barátnőm – látszólag mérsékelt, ám mégis mindkettőnkben alapos lelki viharokat görcsösen ébresztő, egyben oszlatni igyekvő – beszélgetésünk alkalmával tett néhány kijelentése: „Nagyon sokra becsülöm azokat az embereket, művészeket, akik az érzelmekre alapozott egyéniséggel élnek. Jó, hogy vannak, de ma már minden a pénzről szól. Csak szerelemből nem lehet megélni...”

Nem jelentéktelen sokk ért ekkor engem, s rögtön többszörösen felidézte bennem Adyt:

1. A társadalmi közeg fojtó szorítása: „Megöl a disznófejű Nagyúr, / Éreztem, megöl, ha hagyom, / Vigyorgott rám és ült meredten, / Az aranyon ült, az aranyon, / Éreztem, megöl, ha hagyom.” (Harc a Nagyúrral)

2. S mivel korábbi jelekből ítélve nem gondoltam volna, hogy éppen ez a barátnőm a rátartisága, a gazdagság biztonságos árnyékába kerülési vágya miatt fog hőmérőnek nézni s lerázni igyekszik: „Mikor elhagytak, / Mikor a lelkem roskadozva vittem, / Csöndesen és váratlanul / Átölelt az Isten.” (Az Úr érkezése) Éppen a hűség városából származva csak feltételezhetem e történet végét: „Amit akartam, zord magasság, / Amit elértem, ostoba, / Színekkel tarkált semmitem, / Szivárvány, álom és soha.” (A Jövendő fehérei)

A kilúgozott lélek korában élünk, ahol mindent meghatároz az anyagi érdek!? Ezért tartja homályban e kor a művészeteket is, mert a kifejeződő érzelmek veszélyes dolgok? A hangzó-látszó média és nyomtatott sajtó úgy tanítja látni az embereket, hogy abból még baj lehet a termelőrobot és hitelképes vásárló képzés árnyékában? Erre ellenpélda az idézett cikk, erre ellenpélda Ady szenvedélyes magyarsága és embersége: „Otthon bolondját járja a világ, / Majmos, zavaros, perces hittelen, / Nagy súlyos álmok kiterítve lenn, / Fenn zűrös, olcsó, kis komédiák. // [...] // Most perc-emberkéék dáridója tart, / De építésre készen a kövünk, / Nagyot végezni mégis mi jövünk, / Nagyot és szépet, emberit s magyart. // [...] // Ez a ricsaj majd dallá simul át, / Addig halottan avagy éberem / Pihenjen a szent láz s az értelem, / Míg eltűnnek a mai figurák. // Magyar lesznek majd, hogyha akarom, / Ha nem sutaké lesz itt a világ / S fölcsep minden szent és igaz láng / Rejtekből avagy ravatalon.” (A perc-emberkéék után)

Másik örökérvényű példa. A világot a szeretet missziójára nevelő Kalkuttai Teréz anya tettei gyógyító tettek, szavai máig is érvényesen vigasztalva gyógyító szavak: „A becsületesség és őszinteség sebezhetővé tesz, mégis légy becsületes és nyílt! Az embereknek szükségük van segítségedre, és ha segítesz, támadás érhet, mégis segíts! A legjobbat add a világnak abból, amid csak van, s ha verést kapsz is cserébe, mégis a legjobbat add a világnak, amid van!”

Életem során megtapasztaltam, hogy micsoda fényes hitellel érvényesülnek ezek a gondolatok. Egy kék csikokkal szegélyezett, nemesen egyszerű fehér ruhába öltözött, sötétkék pulóveres, alacsony, sovány, idős, hitében megrendíthetetlen erejű apáca szemei csillogtak, mint a gyermekek őszinte tekintetét kibocsátó szemek, de tekintetével az érett élet bölcsessége küldte a mosolyt. Aztán beült egy Zsiguli kombi hátsó ülésére, és ahogy az autó távolodott az Üllői út forgatagában, Teréz anya hátrafordult, és mosolyogva integetett nekünk. Így került szívünkhöz-lelkünkhöz egyre közelebb.

Az életben előfordulnak csupán pillanatokig tartó, ám örökérvényűen ható találkozások; ezek közül is kiemelkedett a Teréz anyával történt találkozásom. „Teréz anya fellobbantotta a szeretet lángját, amelynek fényére a világnak oly nagy szüksége van” – állapította meg Teréz anya temetésére küldött üzenetében II. János Pál pápa. Őrizzük egyre többen ezt a Teréz anya által fellobbantott lángot, ne hagyjuk kihunyni fényét! Michel Quoist ideillő, hatványozottan érvényes bölcsessége: „Az öröm akkor kezdődik, amikor abbahagyod saját boldogságod keresését azért, hogy megkísérelj másokat boldoggá tenni”. Személyes életünkkel bizonyíthatjuk leghitelesebben, hogy igenis, létezik a szeretet missziója.

Így tellett az időm a viharban, Adyval és a többiekkel hasznosabban, mintha esőköpenyt vagy a zord időjárás körülmények között egyébként is hasznosíthatatlan esernyőt árusítottam volna felárral az embereknek. A boldogság üres zsebbel érezhető talán a leghitelesebben! Azok számára mindenképpen, akikben az érzelmek-gondolatok belső szabadsága az erkölcs önkorlátai szerinti mértékben tulajdonképpen végtelen, s a szívükkel látni nem felejtének.

Legény Péter

MELLETTES ÉRTELEMBEN

Nagy László költő grafikáiról

Megunthatatlan gondolat, mert bizsergető lelemény, hogy kifejezéseink mögött a mélyben, vagy a magasban, valahol az anyag és a forma, illetve a közvetlenül érthető tartalom túl, nagy titokban ott lebeghet egy másik tartalom, másféle értelem, másféle realitás is. Nem közönséges, nem könnyen érthető realitás, de annál fantasztikusabb, annál művészebb, minél rejtőzködőbb, minél inkább csak át-süt az anyagon, átdereng a formán, és mintegy önmeghaladásra készíti a közönséges tartalmat. Ennek a fölöttes tartalomnak csupán egyik esete a szürreális, másik esete az irracionális, harmadik esete az abszurd, és van egy olyan esete is, aminek megannyi külön neve van, ahányszor csak citálni akarja valaki. E negyedik eset a mellettes értelem, időtlen név, mint jelöltje, azaz: idő előtti, mert ami ilyen, az nem fölötté vagy alatta, hanem mellette van az időben létezőnek, pontosabban olyan, mintha mellette lenne. Az értelem mellett egy másik értelem, a forma mellett egy másik forma, mintha minden legalább kétszer lenne, és nem ugyanúgy lenne kétszer, hanem egyszer így, máskor meg amúgy. Az időtlen is majdnem szürreális, de nem az, mert rendszerint megnevezhető és sokszor úgy tűnik, mintha maga lenne az igazi valóság. Idő és időtlenség, ébrenlét és álom, valóság és illúzió keveredése, gyakori helycseréje: értelmünk legidétlenebb képessége vagy állapota, helyzete vagy szüleménye (nehéz eldönteni, hogy mi je).

A szürreális folytonosan körvonalazódik, de sohasem konkretizálódik. Az irracionális kikerüli az értelmezés összes lehetőségét. Az abszurd logikusan halad, bár soha nem jut sehova, mégis mintha folytonosan közelebb kerülne céljához. A mellettes tartalom konkrétan megragadható, ábrázolható képen, szóban, lehet róla értekezni, sőt, sok minden elmondható róla. A műalkotás szempontjából azonban mindegy, hogy (a mű) miféle fölöttes tartalom kifejezésére születik, mert mindenféle fölöttes tartalmat csakis úgy hordozhat, ha médiummá válik. A médium különleges képességekkel, különös formákkal, olykor észveszejtő struktúrával kell hogy rendelkezzen. A művésznek direkt törekednie kell az alakítás során, hogy művét médiummá kreálja. Ezért nem csak költi vagy rajzolja, nem csak kántálja, festi vagy faragja a darabot, hanem annak minden porcikáját művészileg kitalálja, elszerkeszti az összefüggéseket, hogy a konkrét értelem mellett a mű szinte minden molekulájánál nyitott legyen, hátha éppen ott áramlik be a fölöttes tartalom. A formaelemek és a kompozíció szabad alakítása így nem csupán lehetősége, hanem kötelessége is a fölöttes tartalmat kifejezni szándékozó művésznek. Mindez most azért jutott eszembe, mert a napokban láttam Nagy László rajzait, rézkarcait. Nagy László 1946-tól az Iparművészeti Főiskola grafikus szakán kezdte meg tanulmányait. 1947-ben átiratkozott a Képzőművészeti Főiskolára – innen ered Kondor Bélával való barátsága. 1948-ban úgy határozott, hogy költő lesz, s ezzel beiratkozott a Pázmány Péter Tudományegyetem bölcsészkarára magyar–szociológia-filozófia szakra.

Kondor Bélával való barátsága, Szécsi Margittal való házassága, költészete, rajzai, rézmetszetei, képervei, szóval egész életműve – a szó legtágabb értelmében – a bensőséges racionalitás nyitott szövődéke, nemegyszer szürreális képeket, különös formákat, bizarr alakokat, s majdnem mindig a mellettes értelemnek is helyet adó kompozíciókat teremtett. Nagy László rendkívül érdekes és értékes színfoltja a 20. századi magyar kultúrának – több szó is eshetne róla. Ha majd lesz olyan szakkifejezés, hogy szocreálkori költő vagy festő, vagy másféle művész és művészet, akkor Nagy Lászlót feltétlenül e szocreálkori nemzedék egyik legjobb mellettes értelmű alkotójának nevezhetjük. Miként az alföldi iskola festői a szocreálkori időkben, vagy ugyanakkor Kondor Béla, és sorolhatnám a neveket hosszasan, szóval Nagy László is, valamiféle „harmadik utas” (vagy negyedik utas, vagy ki tudja, hányadik utas) művészettel próbálkozott. A tényleges realitást, az ideológiailag meghatározott létkövetelményt, a népit és az urbánust, az egyszerűen érthetőt és a szürreálist, a nyilvánvalót és a rejtőzködőt, a közvetlent és a felettes

tartalmút egyszerre, egyetlen formaegésben igyekezett élénk állítani. Ez esetben talán elfogadható, ha irodalmi példát hozok (rajzaiból, karcaiból bemutatott darabok mellett), a szállóigévé vált kis költeményének néhány sorát: „Lángot ki / lehel deres / ágra? / Ki feszül föl / a / szivárványra? / [...] / S ki viszi át / fogában tartva...” – mert e kérdések világos tartalmán túl ott bóklásznak a felesleges, vagyis a mellettes tartalmak: a fagyos világ (nem épp hízelgő szocreál kép, vagyis rémkép), a lánglehetőz osztályidegen, a fölfeszített, s a szivárvány, mint égi jel, szóval csupa mellettes, nem szürreális, hanem nagyon is realitást követelő tartalom. Nagy László költészetének, rajzainak és karcainak hangulatát, formavilágát, egészen bensőséges lényegét próbálom most szavakkal fölvezetni – valószínűleg ügyetlenül, bocsássák meg nekem.

Ha nagyon szigorú esztétikai ítéletalkotással értékelném képzőművészeti munkásságát, az íróportréit ígéretes tanulmányoknak kellene mondanom. Festményeit, karcait szakszerűen megcsinált iparosmunkának nevezhetném – még szerencse, hogy a képvers a költészetben afféle kellék, mint táblaképen a szövegszalag vagy épületen a fiatorony. Ha képverset rajzol a költő (ha sok kis fiatorony áll a nagytorony körül) az érdekes színfolt, de nem bír önálló értékkel. Miként a szövegszalag se önálló műfaj, a fiatorony sem az, talán a képvers sem tekinthető önálló műfajnak, esetleg „sui generis” szövegszalagnak. A képvers a költő játékos kedvét mutatja, de nem a szerint ítélik meg művészetét. Lehet, tán vad összehasonlításnak tűnik, hogy hirtelenjében Kassák Lajos jutott eszembe, aki jobb költő volt, mint képzőművész, még ha ezt vitatják is sokan, de Nagy László esetében vitathatatlan a megállapítás: költő volt, nem képzőművész, s ha rajzolt, akkor is írt, a mellettes tartalmak sajátos eseteit vetette papírra, magát a reményt, hogy van a közönséges világon túl egy másik világ. A konkrét értelmén túl egy teljesebb értelem, civilizációnk végtelenje mellett ott van a kultúra, az anyag és a forma fölött lebeg a szellem, s azon a bizonyos túlsó parton minden megvan tökéletesen, sőt, jobban, szebben, igazabb módon. Nagy László idealista volt egy végtelenül cinikus és materiális világban.

En még voltam kisdobos, nekem szerkesztett újságot, engem is megpróbált ránevelni a mellettes értelmű ideákra – csak nem sikerült. Tisztelem őt, bár nem hiszek a fölöttes tartalmakban, a mellettes értelmeiben, engem nem varázsol el a szürrealizmus, nem hökkent az abszurd. Az egyszerű, józan logikában hiszek, a világos kifejezések radikális tartalmában. Ezt tartom bölcsességnek. De bevallom: szószakoztat a fölöttes tartalmak sokféle változata, ha éppen olyan hangulatom van, szívesen röpködök együtt Kondor vagy Nagy László képzeletével, miként megbámulom az ezernyi fiatornyot, kiböngésem a szövegszalagok ákombákomait, s elmerengek egy férfifej formájú költeményen is. Ez talán lelkelem rokkos része vagy romantikus része, vagy az illegalitásban konspiráló része, az én valahányadik utas művészet-szeretetem. A mindenevők egykedvű nyugalomával falom a műfajokat, a stílusokat, s közben azon töprengök, hogy mennyire dekadens lettem. Azon kapom magam, hogy ha kell, hát átviszem én azt a bizonyos szerelmet a túlsó partra – csak az a baj, hogy nem látom a túlpartot, így hiába ajánlkozok, hiába érzek magamban erőt és képességet a nagy feladatra. Ó, balga romantika, ó, elaggott lelemény, mely már-már kínosan unalmas szentimentalizmussá torzult az idők során. A szép múlt megbecsülése is olykor csak halottmosdatás, mert élő hagyományként már semmink nincs: túlsó part sincs, és szerelem sincs sehol. Csak dolgok (könyvek és kiállítótermek) vannak, megható törekvések, és a közönség részéről tökéletes érdektelenség.

Itt a vége, fuss el véle. És ez mindaddig így lesz, amíg meg nem halunk? Járjon már valaki utána.

LÉLEKLOGIKA

„A líra: logika” – írja József Attila 1937 tavaszán-nyarán, mintegy háromnegyed századdal ezelőtt a *Ha lelked, logikád...* kezdetű versében. Ez a sokak által idézett gondolata igaz ugyan, ám a logika által kimért, végtelenül precíz és lényegre törő hang magában hordja a közhelyesség veszélyét, ha nem megy végbe az alkotási folyamat során valódi absztrakció. Nem képes mássá, többé válni, mint közbeszéddé, a közbeszéd sorokba gyömöszölésévé. Báger Gusztáv a csapdákat bölcsen elkerülve állít elő vegytiszta beszédet ezúttal is. Mondhatni azt, a világ megértésével és leképezésével jegyben járva fogalmaz, amit csak a gyakorlati tudás és a téridőben, a jelen való létben fölhalmozott tapasztalat hitelesíthet. Az ehhez szükséges alapot megkapta és megerősítette az elmúlt években, évtizedekben.

Irodalmi pályájának másodszeri elindulását követően írta Kabdebó Lóránt a *Tiszatáj* hasábjain, hogy Báger Gusztáv csupán nyitott világban tud gondolkodni, a zártban nem, ezért hallgatott el a szocializmus idején. Újra csak a rendszerváltást követően ragadott tollat, mert lételeme a cenzúrázatlan szabadság, a korlátok és a korlátozások nélküli társadalmi berendezkedés. Gúzsba kötve elnémul. Szüksége van a fényre, hogy világosan beszélhessen. „[A]z ő verséhez hozzá kell venni – mint a közgazdaságtan számvilágához –: a teljességet és a végtelent” – állapítja meg lényegre látóan. A lehetőségek, a kimondhatók végtelenét. Azt, amelyben a létezés racionális elemein túl Istennek, a természetfölöttinek, az irracionálisnak is helye és jelentősége van.

Az Új Ember Kiadónál megjelent *Magasság, mélység* című kötete már a címében tág határt nyit. A magasságban benne sejtjük Isten lakhelyét, a mélységben a Poklot, s e kettő közé feszítve önmagunk, közlekedtetve lehetőségeinket, megvalósulásainkat, e kettő között keresve és találva meg igazságaink. Mik is lennének ezek a transzcendenciától áthatott igazságok? Hogy ebbe ily módon van lehetőségünk bepillantani, az Zsille Gábor érdeme is, aki Báger Gusztáv korábbi köteteinek vallási témájú verseit (73) válogatta és szerkesztette hét ciklusba a szerző hasonló ihletettségu újabb verseivel (16) egyetemben.

Már az indítás hangja kijelöli a határokat. Új szentirat van készülöben? A bibliabeli ég- és földteremtés helyén a „[k]ezdetben vala a vég. / [...] / Minden vég kezdete” (*Kezdül; S.*) áll. A köztes időben pedig mindaz, ami „[f]elülről béke és áldás. / Lentől küzdelem és átok” formájában rakódik le, végtől végig, azaz végek között valósul meg. Ez jelenti magát a teljességet, illetve a vele, benne megtett utat is, amelynek minden pontja részleges és nézőpont kérdése. Miképpen Heideggernél, Bágernél is a létből való kilépést követően beszélhetünk arról, ami felé törekszünk: teljességről. Arról a teljességről, amelyhez nélkülözhetetlen a két nemlét között bejárat. Másfelől benne van ebben a megközelítésmódban Lao-ce – különösen a Weöres Sándor fordításában olvasható – bölcséleti költészete is, a címébe foglalt központi problémával: Út és Erény.

Természetesen szó sincs arról, hogy a világot és a keletkezését kívánna új alapokra helyezni szerzőnk. Az első ciklus további verseiben a lélekről, betegségeiről és gyógyítójáról, Krisztusról, valamint az általa képviselt, hirdetett tanokhoz fűződő viszonyáról vall. Itt olvasható a kötet címadó verse is, melyben hitéről és föntről érkező megváltásról, a kapott szó, szólni tudás erejéről, halhatatlanná változtató képességéről tesz tanúbizonytságot: „A táblák összetörnek, a Szó megmarad.” (*Magasság, mélység*) A szó jelentésmódosulása, amortizációja vagy profanizációja azonban a ciklus végén mellbe vág. Jézus és az általa kínált Szentlélek forrása „»Természeténél fogva tökéletes« volt. / Ezt ma egy autómárkáról állítják.” Felismerése katartikus élményt jelent. Azt, hogy a létezés elvesztette szakrális tartalmát, illetve ez a szakrális tartalom nyelvi formakincse az anyagi világ talmi eszközeinek felértékeléséhez használódik el.

Amennyiben a most kimondott mást közvetít, mint amit a hagyomány belekódolt, akkor milyen alternatíváink maradtak? A második ciklus arra keresi a választ, hogyan viszonyulhatunk, viszonyuljunk az Íráshoz, a teremtő beszédhez. Az *Egyetlen Könyv* című cikluskezdő versben az alapállást, s ezzel saját költői tevékenységének funkcióját is meghatározza: „a versolvasás sem tesz jobbá / Így hát az Egyetlen

Könyv marad / »nehéz beszélni erről« mondják a szónokok / pedig beszélni könnyű // a Logosz él / csak logikánk halott”. A kimondással, a leírással az Igét éltetjük még akkor is, ha a szöveg jelentésének konkretizálására képtelenek is vagyunk. A Szó, az Írás megmarad, és sosem halványul el, mert a szólni, az írni tudó Isten üzenetét közvetíti. Föl lehet tenni a kérdést és megadni a választ: a történetből ki „megy inkább a magány / szigetére könyvmolynak? / Hát én, a költő, ki lúdbörzök / megtalált mondatok miatt.” (*Mélység, élesség*.) Ennek a szókeresésnek a következménye: „mire megvilágosodtam / a világ egy vers az Úr tollából” (*Bújócska*). A ciklus vége felé közeledve ez lesz a lélek egyensúlyának helyreállítója, mellyel ki lehet állni a gyülekezet elé, a szív örömét Istennek tetszőn ki lehet nyilvánítani, Krisztussal föl lehet töltekezni, s zongorára álomba borulva lehet várni „míg felkel bennem a Nap” (*Egyensúly*). Ez emel föl Istenhez, és juttat el az általa kínált szabadság birodalmába, hol „[m]a is repülni fogok” (*Tekintettel arra*).

Mi ad szárnyakat a költő számára? *Ünnep*be foglalt leltárral indul a harmadik ciklus, és karácsony gyertyalángos, gyantaillatos ragyogásával és belőle fakadó gyermeknevetéssel zárul. A köztes versekben felfedezi, felfedeztetni Isten hétköznapiokon belüli jelenlétét. Rádöbbsentet arra, ehhez nincs többre szükség, mint tenni a dolgunk, szemlélni és rendet vinni a világunkba. Így válhat minden nap ünneppé és megszenteltté a cselekvésben, a várakozásban és a fölfedezésben. Ez emelhet az örök fény felé.

Merre haladhatunk innen tovább? Miképpen barangolhatnánk be a teremtett világot? Műfajilag az óda fennkölt hangulata alkalmas a természet és Isten kapcsolatának közvetítésére, annak megmutatására, hogy a Teremtő nem mond le a teremtettjéről, sőt, ott van benne. Az a „nyugati nyers szél” hordja ezt az örömhírt széjjel, melyet Báger Gusztáv így biztat: „táncolj / ahogy Isten hívja táncba / Önmagát”. És valóban perdül a sorok között, a sorok által a lélekkel belehelt világ. S a szél, miként a vers, visszatér a kezdetéhez, hogy a *Mellék*dalban Vörösmarty („ment-e a tév által elébb az ember?” és Pilinszky („meddig csorog arcán az üres árok?” sorainak parafrázisát követően kimondja: „egyetlen golyóstoll egyetlen sugallat / mosolyra fakaszthatná a világot”.

A derű fennkölt állapotát elérve mi jöhet még? „Ezúttal nem írok nagy dolgokról, csupán az életemről” (*Allergia*) – így kezdi az ötödik ciklust, melyben az egyéni és kollektív cselekvések, Isten léte melletti tanúságtételek válnak központi motívummá. „Jelzi, érdemes hinni abban, / Aki az Eget lakja. / Hinni abban érdemes” (*Méz*). Ugyan az embert bárhová elviheti a lába, de – „ahol addig soha / kis híján orra buktam” (*Négy lépés*) – „belénk kódolva a botlás lehetősége” (*Négy lépés*). Alternatíva azonban van ezzel szemben: „a hit lépcsőin / nincsen futószőnyeg / nem buktat orra senki” (*Négy lépés*). Vagyis a hit az, ami minden akadályon átemelhet, ami képessé tehet az oktan tevékenységünk során véghez vitt anyagi pusztítás szellemi ellensúlyozására, ami az Életből a Létbe emel a szemlélődéseink révén. Ez az, ami gyógyít. S ha birtokoljuk – miképpen Pál –, gyógyítsunk vele!

*Elő*adással ér véget az ötödik és *Világimá*val kezd a hatodik ciklus. Ez az ima azonban profán, hiszen a pénzvilág hatalmasainak szánalmáért, „[a] legszegényebb országok adóságának elengedéséért” könyörög Washingtonban, az IMF és a Világbank 1999. évi közgyűlésén – a dátumozás szerint. Az itt megütött hangbéli kettősség jellemzi a további verseket. Báger Gusztáv ezúttal a transzcendens jelenléte és hiánya, a szent és a profán találkozása, ütköztetése által teremt feszültséget és atmoszférát. Amikor a létezés oppozícióit veszi sorra, mint az *Idebent* című versben, akkor figyelmeztetni akar: „a kísértés kívülről / a megváltás belülről indul el”. Amikor a múlt és a jelen (*Alapok*), az igaz és a hamis (*És az angyal így szól*), a gyűlölet és a nyugalom (*Az ország-esszék margójára*) szembeállításával él, akkor is. Igét hirdet: „ne keress fogódzót a láthatatlan világban / a láthatatlan mindennél biztosabb”. Az út, a keresés, a remény, a kapcsolat imái zengnek föl e cikluson belül, szüntelen ellenpontozva az elkárhozott, lélekidegen valósággal. Az evilági kimenetel sötét. Végül a *Balladában* „[a] forrás tünderei elhagyták a felszínt, / A kövek közt fehér golyocsing hirdette tovább / az ártatlanok igazát”, mert az emberek szennybe belemosódott, és a hírközlők vádját követően hiteltelenné vált a Csodák Kútja. A Szentlélek forrása ezúttal nem a jelentésromlás által veszíti el tökéletességét, hanem a konkrét belepiszkítás során.

A helyreállítás művelete indulhat mással, mint kereséssel? Talán ezért kezdődik a hetedik ciklus *Vadászösvénye* „nyomába eredés”-sel, űzött vadkénti kutakodással, holott „eddig is Veled voltam /

mondaná a megtalált / csak te nem hitted el”. Ilyenkor óhatatlanul feltesszük a kérdést: Mi más, mint törvények felismerése és elfogadása segíti életünk? Ugyanakkor honnan származtathatjuk ezt? A válaszhoz „csak föld kell és egy kis ész – ahogy az Úr rendeli”.

Báger Gusztáv tanúságtételének lenyomatát végigkövetve adottá válik a Szó ereje általi megtisztulás lehetősége. Kell több? Ezen túl mi jöhet még? „A lélek elvégzi a dolgát.” (*Sugallatok.*)

Báger Gusztáv: *Magasság, mélység*
Új Ember Kiadó, Budapest, 2012

Oláh András

FELBORULT BÖLCSŐ

Lélekállás-jelentés... Annyiféle jelentéssel találkoztam már. Időjárás-jelentés, vízállásjelentés, zárójelentés, közhasznúsági jelentés, igazoló jelentés, ügynöki jelentés, könyvvizsgálói jelentés... Lélekállás-jelentéssel még nem. Csak most, amikor Dienes Eszter legújabb (ötödik) verseskötetét a kezembe vettem. Morzsolgatom a szót, lapozgatom a kötetet. Vékonyka gyűjtemény. Válogatott versek. Egy költői életmű – három és fél évtized – termésének legjobbjai.

Dienes Eszter viszonylag későn jelentkezett írásaival. A '70-es évek közepén kezdett publikálni, első önálló kötete (*Mosolymaradék*) pedig csak húsz év múlva, 1995-ben látott napvilágot. Azóta három könyvével találkozhatott az olvasó (*Holdvirágzás* – 2000; *Szerető, este* – 2002; *Kinél az ítélet* – 2009). Mostani anyaga erre a múltra tekint vissza. Am nem csupán válogatás e kötet. Több annál. Ahogy a cím is jelzi: egyfajta állapotfelmérés, helyzetértékelés. Az idő múltával néhol áttevődtek a hangsúlyok, átszíneződtek az emlékeket, új jelentést nyertek a kulcsmondatok. Ma ezek a fontosak, ma így kerek a világ. De egy valami bizonyosan érintetlen maradt: a költői kisugárzás.

Dienes Eszter ugyanis önmagát írja. Adott neki a sors annyi élményt (örömet és pofont), hogy nem kell fikciókhoz fordulnia. „Műveinek forrásvidéke az általa megélt, szegénységgel, önkereséssel, gyermekszüléssel, válással terhes élet, később pedig egy új és minden addigit felülíró, ellenben szinte szükségyszerűen kudarcos, ám gondolatvilágát s ihletett pillanatait örökké kitöltő művészszerelem, illetve az évtizedek óta kísértő, depresszív állapotokban manifesztálódó, az orvosi kezelésekből is verset csíholó alkotói magatartás” – írja róla Karády Zsolt.

A kötet négy ciklusra, négy stációra épül.

Az első ciklus (*Felborult bölcsőm*) verseiben a régmúltat (gyerekkorát, a szülők alakját) idézi föl, és elveszített gyermekét is ebben a ciklusban siratja el. „Akácos áll, köti a port, / engem is ideköt minden, / itt voltam jó, itt voltam verve. / Itt hagyott el az Isten” – zakatolnak tompán a *Kunhegyes* című vers sorai. Húgának szignált költeménye a gyermekkori álmok szertefoszlásáról szól. De fájdalmas sóhajjal kutatja az édesanyja emlékét is: „Hol nyújtózik ragyogásod, / hol kerít a távol, / hol nyit virág arcod porán, / hol vacogsz, ha fázol?” (Édesanyámnak). Ugyanígy megemészthetetlen számára fia elvesztése is: „Hiányodtól fázom éjjelente” (Fiamnak). „Szerettem minden árvát... / Fiam helyett fiam hiányát // s kétszer lett keserű / minden, ami édes! / Nem lettem boldog. / Sem tisztességes” – állapítja meg keserűen (Fiam helyett).

A következő ciklus (*Egy meg egy*) számvetés. A versek egy része ironikus önvallomás – amolyan görbe tükör – amellyel fityiszt mutat a megpróbáltatásokat rá mérő sorsnak: „Dekázni nem tudok, / vagyok pedig a mérleg / lehet, hogy hazudok, / de magamnak mérek.” (*Mottó*), „Arcomat mindig feladtam, / mosolyom kitakartam, / simító kezem letörött, / öklöt szereztem a harcban.” (*Bruttó*). Ennek a világlátásnak zanzásított darabja az *Egy apróhirdetés margójára* című írás: „Még szülőképes nő / [...]Egy élve született gyermeket / tud csak felmutatni. / Életnek kevés, hirdetésnek ennyi.”

A ciklus talán legszebb (és egyben legkeményebb hangú) írása a *Cigányszerelem*: „Kiknek a keze

moccant utánam, / verje az Isten, verje a bánat! // Hány öklelt szelíddé s alázta vállam / csókoltak égettire fütetlen ágyban! // Kiknek a szava béklyózta lábam, / verje az Isten, verje a bánat! // Hány hamis csókkal zúzták be számát, / s hol van csak egy is, hűteni lázat? // Kiknek a vére véreimből áradt, / verje az Isten, verje a bánat.”

A hangulat az iróniából néhol komorra vált: sorjáznak a pusztulást szimbolizáló őszi és téli képek (Őszi-téli szonett, Lombszüret, Tél felé), és itt találhatóak a vállalt költőelődöknek dedikált írások is: „Tudom, hiába fon körém / védőhálót az alkony, / a halál gyilkos angyala / felismeri az arcom” – olvashatjuk a Pilinszkynek ajánlott sorokat (Tudom). De ugyanilyen borús hangú vers a Sinka Istvánt idéző Örök láz is: „S amíg az örök láz / édig énekelte – / szállásom e földön / sírig kevesellek.”

E ciklusban kapott helyet Dienes egyetlen közéletiként definiálható költeménye, az *Allegóriák háza, hazám* című alkotás is: „Elvarázsolt ország ez, / nyüzsöge nyüvek óhazája” – írja a szerző, majd az alábbi diagnózissal zárja a súlyos betegsége tünetek feltárását: „Mocskos markokban gőzölgő, / szívátültetésre váró / hazám”.

Figyelemre méltó Dienes Eszter képkalkotási technikája: miként tudja a mindennapit és a meghökentőt egyetlen strófába, egyetlen metaforába zárni: „Felnyíló tenyérral / hazát formál a föld, / egy virágszáron Isten / füvek közt tündököl” (Felségvizek), „a bánat csavargó szép zarándok” (*Előtt és után*), vagy „Halni mennek a dáliák, / itt hagyták késüket” (*Lombszüret*).

A harmadik ciklus (Mintha élnél) Dienes Eszter legbelsőbb magánszférájába kalauzolja az olvasót. Az *Álmom visszatér* című vers egy rendkívüli szerelem élményét fogalmazza meg: „Uram! / Semmi sem hibádzik. / Ismerem Őt, ő a Másik. / A másik, aki én vagyok, / csöndjében élek, hallgatok. / Susog a csönd, egekig ér, / Ketten vagyunk, Szindbád, meg én. / Zöld május ringat, s azt hiszem: / tudok járni a nagy vizen!”

Az olykor erotikus elemektől sem mentes szövegek alapvetően és jól körülhatárolhatón a Ladányi-szerelem ihletettségéből születtek: „S ha jön a hold lepecsételni az eget, / szép szavakkal szétbontod / összezárt kezem. / Napközben felmázolt álcánk / éjjelre szétkenődik, / ma elcsángálunk, egész az égig. // [...] Mért nézel rám, mint részeg záróra után? / Én már a buszon, félúton levetett ruhám. // Ugye, tudod, mire gondolkod? / Kezed meleg mellemre gombolom.” (*Félúton*)

Dienes Eszter nemcsak szerelmet kapott Ladányitól, de különleges ösztönzést is merített költészetéből. Így nem csupán az elhunyt költő emlékét őrzi és idézi verseiben, hanem annak stílusa is nyomot hagyott írásaiban: „Üzenem neked a csillagokig, meg azon túlra, / nem voltál rossz szerető, / a világ volt kurva” – hangzik a *Rád gondoltam* egyik strófája. A kötelékekre, társadalmi korlátokra fittyet hányó vagabund költő lép elénk az Így udvarolt Ladányi Miska alábbi soraiban is: „Ne sírj! / Az ember, akár a világ, / egy pofontól forog tovább.”

A szerelem örökkévaló emlékét idézik az „*Álmodjuk egymást*” sorai: „A nyári por tüdönkre szállong / s álmodjuk egymást, meglehet... / Itt kóborolsz kilenc rezedával / pamut ingedben, részegen. / Nyílik a szád s én csókolnálak, / de felbugyog a nyári nap, / s ezer darabra törik széjjel / szemünk mögött az áhítat. / S nyálkeveredések éjszakáján / ki lettél vérrokonom, / készülök arcod elfeledni: / szemem mögé lopom”.

A szeretett férfi elvesztése máig ható fájdalmat indukál – és több versből is visszaköszönnek a gyötrelmes emlékek: „Összeálltál egy ócska fakereszttel [...] Fáj, a húsomnak fáj, magad alszol / szüretidőn a temetőn” (*Express levél Ladányi Mihálynak*), „Ki virágod voltam, / öröm, íz a szádban, / oldozz föl, érints meg, / ne maradjak gyászban.” (*Cigány sorok*), „haló poromban is hozzád zörgetek.” (*Járok, jövök*).

A kapcsolat szétesésének szomorúságát rögzítő *Egy szerelem három arca* mellett helyet kapott Ladányi utolsó éveinek lepusztult környezetét lírai fénybe emelő *Mintha élnél* („Tüzet raksz. A vaskályha halkán gögicsél, / a meleg bóklász, végig ér / testünkön, átrágja magát az áram. Minket egyszer már kitaláltak.”), és a szeretett férfi zilált életének-szerelmének emléket állító *Nélküle* című alkotás is. „A »csavargó«, az »árokparti hős« Ladányit Dienes nem eszményíti, épp ellenkezőleg: hibáival együtt élő, esendő, mégis szeretetre méltó emberként idézi meg.”

Az *Amikor még fényes voltam* címet viseli a negyedik ciklus. Ez a szakasz egy nehéz, olykor szinte kilátástalannak látszó élethelyzetet elevenít meg. A betegségtől terhes nehéz időkkel szembesít a karcagi pszichiátrián keletkezett *Nélküled* című alkotás („Árammal veretik testem. / Ölelésedből kiestem”) és az *Elektrosokk* című vers: „Elindulnak felém a falak, / hogy végül bennem leomoljanak.” [...] „melegre vágyom. / Melegedre. / Álmodd le rólam az inget.” A szövegekből nemcsak a pszichiátriái kezelés rettenete olvasható ki, hanem az elvesztett férfi emléke is újra és újra beszüremkedik ebbe a szorongásos félelembe.

A záró ciklusban olvasható a kötet címadó verse is: „a több stílusréteget variáló, az alkoholhiányt, a magányt s a kiüresedettséget emlegető, Pilinszky-mélyiségeket idéző mű a költői elnémulással is számot vet: »Felkel a nap, lemegy a nap. / Nincs mit mondanom. Ha van, / hazudok.«”

Megkapó Dienes Eszter őszinte önvallomása, képeinek eredetisége. Egy olyan világot tár elénk, amelyre csak ő tud ablakot nyitni az olvasónak. Megdöbbentő egyszerűséggel, gyakran a népdalok hangján fejez ki korántsem egyszerű érzelmeket és gondolatokat.

Dienes Eszter: *Lélekállás-jelentés*
Tempevölgy könyvek, Balatonfüred, 2012

Petróczi Éva

KÖNYVRŐL KÖNYVE

Nagymamák – a huszonegyedik században

Személyesen nem ismerem Pataki Évát, három évvel ifjabb generációs társamat, de *Még egy nő* és *Ami elveszett* című, ugyancsak az Athenaeumnál napvilágot látott, nagy sikerű könyveiből már igen. Pataki fejlődésregénye: *Nőből is megárt a nagymama* végére második és harmadik, én e percekben már hatodik unokámmal „várandós” nagymama vagyok, így nem is rejtegetem, a hasonló élmények, hol vidám, hol szomorú végkövetkeztetések alapján a szerzőt sok szempontból rokonléleknek érzem.

Itt van mindjárt a remek alcím, a „fejlődésregény”. S anélkül, hogy magamat akarnám előtérbe tolni, nem hallgathatom el *Trombitás út 2.* című versem két sorát, amelyet annak a budai háznak a tiszteletére írtam, ahol pécsi kislányként első „Budapest-leckéimet” vettem, s ahol pontosan ötven évvel később legidősebb unokám, Luca cseperedett, élete korai hónapjaiban: „és most a nagymamává változáshoz / itt kezdett hozzá ugyanő” – írtam hét évvel ezelőtt, debütáló nagyanyai időszakomról.

Igen, nagymamává, egyes családokban nagyivá, németesen szólva ómivá nem ripsz-ropsz lesz az ember, hanem sok-sok sírás és nevetés, kicsiny köznapi sikerek és jókora bukták közepette. Nem is lehet ez másként, hiszen Pampers és bébilégzés-figyelő kutyü, biztonságos játszótér és „fejlesztések” nélküli, kőkorszaki anyakorunkban annyira más volt minden. Sok szempontból nehezebb, de egyszerűbb is. Ami változatlan: szerettük akkori, saját termésű csimotáinkat, és még elszabadultabban szeretjük-szeretnénk az ő gyerekeiket. Ha a szigorú szülék, a középnemzedék, nem kísérné minden lépésünket, pelusapplikálásunkat, babaőrzésünket árgus figyelemmel, s nem vonna bennünket is minduntalan a fegyelmezésre szorulókkörébe. Hol vagyunk már attól a tisztelettől, már-már áhítatos odafigyeléstől, amivel a *mi* szüleink övezték valamikor valóban nagyszülőkonformabb külsejű és viselkedésű nagyanyáinkat-nagyapáinkat.

A korántsem könnyű helyzetet bizony nem teszi könnyebbé, hogy mi már – többnyire – nem vagyunk szelíd, fehér hajú mesebeli tündérek, az „Ó, ó, ó, nagymami...” kezdetű avitt sláger receptúrája szerint, hanem, ahogyan a cím is nyíltan utal rá, fészekaljunkat melengetve is: nők. Sőt, esetenként

párkapcsolatba bonyolódó szinglik is, mint Pataki Éva önéletrajzi ihletésű könyvének hősnője. Egy ilyen összetett, egyszerre „unokázó” és „pasizó” világban természetesen nem könnyű rendet tenni. Ezért is bukkan fel újra meg újra, e végtelenül őszinte és mulatságos fejlődésregény lapjain – mintegy rezonőrként – a baráti pszichológus. És hogy a történet még szebb, még bensőségebb legyen: a temperamentumos, magát a „nagy mama” nevet nem is túlságosan kedvelő főszereplő igazi párja az unokát több keserves nyavalyából, vírusos gyomorinfluenzából (abból magát a gyerekekkel szolidárisan együtt szenvedő nagymamát is!) kruppból kirángató Gyerekdoki lesz.

A történetet színezik-gazdagítják is a fejlődőképes antinagyi barátnői, akik közül az egyikből, a legfiatalabból negyvenen túl lesz anya. A szöveg ízeire, hangulatára az alábbi, a három generáció összehorolását kedves komikummal felidéző részlettel szeretnénk felhívni a figyelmet: „Rohantam, mint ahogy ilyen esetben rohan egy nagymama, és közben elképzeltem, hogy a rohadék cseresznyemag már valahol a homloküregben támad. Amikor beértem a bölcsődébe, az unoka egy mozdonnal a kezében, békésen üldögélt Klári néni ölében. A lányom a nyakamba borult. – Kösz, anya! – Mit? – teljesen meg voltam zavarodva. – Hogy megtanítottad orrot fújni. – Mi van? mi történt? – Azt kérte, mondjuk neki, hogy „nagy trombita”, azután fújta és kifújta! – omlott ismét nyakamba a lányom, mintha az Unoka legalábbis megfejtette volna az örök élet titkát, majd felmutatta az alattomos cseresznyemagot.”

Drága nagymama kollégák! Ha nem is hátborzongató cseresznyemag az orrban kalandokat, de hasonló sikertörténeteket, néha a szigorú szülék egy-egy köszönő, elismerő mondatát kívánom mindnyájunknak. Az unokák szeretetét nem, mert azt úgyis megkapjuk bennünket nem vénítő, inkább visszafiatalító kis cinkosainktól, cimboráinktól, akik tudják, nincs az a látványos hivatás, nincs az a nagyszülők életének horizontján fel-felöltő „love story”, amely versenyre kelhetne mindazzal, amit irántuk érzünk.

*Pataki Éva: Nőből is megárt a nagymama – fejlődésregény.
Athenaeum Kiadó, Budapest, 2012*

Selmecbánya íróő nagyasszonya

2012 őszén jelentette meg a Kráter Kiadó a 2010-ben indult Kosáryné Réz Lola Regénytára-sorozat immáron nyolcadik kötetét, az *Ulrik inast*. (A két kötetnyitányról, az akkori ünnepi könyvhétre megjelent *Porszem a napsugárbanról* és a *Különös ismertetőjele nincsről* a Tempevögyben írtam annak idején!)

Ez a most napvilágot látott, a XV. században, Ulászló és Mátyás korában játszódó, óriási tárgyi tudásról és elmélyült levéltári kutatásokról is tanúskodó (ugyanakkor meseelemekkel gazdagon átszótt!) regény az egyik – de korántsem az egyetlen – bizonyítéka az íróő szeretetének holtig hazája, a felvidéki Selmecbánya iránt. Amelyért többek között olyan, nevezetes ősei dolgoztak, mint egyik legkedvesebb felmenőjeként számon tartott anyai nagyapja, a regény ajánlásában szereplő Péch Antal bányagróf. Egy ide kívánczó, talán bocsánatosan személyes megjegyzés: ezt a gyönyörű vidéket 2007 nyarán barangoltuk be, s utólag is sajnálom, hogy nem az *Ulrik inassal*, s a kötetben hozzá fűzött selmeci novellákkal a kézben. Mert ezek az írások számunka is olyan pontos és kiváló útikalauzként szolgálhattak volna, mint az íróő e vidékre zarándokló utódai számára!

Ez a történelmi regény egy nemesi származású, de életútját szülei halála miatt „kalefaktorként”, azaz fűtőinasként, Rábay András ötvösmester legalantasabb szolgájaként megkezdő fiatalember, Ulrik szenvedéseinek, megaláztatásainak és felemelkedésének története. Ő azonban nem amerikai értelemben „social climber”, vagy „self-made man”, nem pénzügyi sikerei révén kapaszkodik – nagy zuhanások és többszöri életveszélyek után – felfelé a szamárlétrán. Hanem tudásszomja, kitartó önképzése és intelligenciája, továbbá városa iránti hűsége és szeretete emeli a magasba. (Alakja több szempontból az íróő férfitáregójának tekinthető!)

Ulrik éveken át reménytelenül szerelmes gazdája leányába, a szépséges Ágneskába, aki 1442-ben, a „gonoszság fiai”-nak, Simon József egri püspöknek és Cseh Lászlónak, illetve az általuk a városra zúdult

négyszáz katonának köszönhetően Selmebánya végnapjának áldozata lett, férjével együtt. S éppen e tragikus esemény, a város latin nyelvű dokumentumokban is megörökített pusztulása bírja rá Ulrikot, a kevés túlélő egyikét arra, hogy útra keljen. Mégpedig elsősorban nem saját sorsának jobbra fordulásáért, hanem főként azért, hogy segítőköt, szövetségeseket keressen porba döntött városa fel-támasztására. Hosszas vándorút után Budán, egy kolostorban rálel a még otthon megismert Bernát atyára, akitől írni-olvasni és latinul tanul, majd az ő ajánlólevelével felkeresi a Velencéből jött Tomasius építőmestert. Tomasius oldalán Ulrik részt vesz a nándorfehérvári csatában, majd – a mesterrel összefogva – szíve-lelke lesz városa újjáépítésének. A várossal együtt magánélete is virágba szökken, a Rábay házaspár „második Ágneskája”, meghalt nővére hasonmása lesz a felesége, s a hálás selmebányaiak bírójukká, első emberükké választják – őt, aki korábban ugyanott mindenki lába kapcája, az utolsó utolsója volt... Micsoda vadromantika! – mondhatnánk egyes huszonegyedik századi fanyalgókkal. De egyáltalán nem az, hanem pompás, gazdagon rétegezett korrajz, amelyben már szemüveg, klavikord, kottairás és bányagépek is szerepelnek, azaz a XV. századi Magyarország életének köznapi tárgyai mellett annak ritkaságszámba menő elemei.

Kosáryné Réz Lola, akit – remélhetőleg – költőként is hamarosan sokan megismerhetnek majd, ráadásul egy poétikus szépségű, rövidsége ellenére felejthetetlen önvallomással ad erőt nekünk, egy csüggedésre hajlamos kor embereinek: „– Íme – szólott Bernát atya, s ráncos, öreg kezét fölemelte –, megtanulhattad, édes fiam, a magad életéből, hogy nincs az a lerombolt ház, ami újra fel ne épülhetne. Áll ez bizony az országokra is.”

Az *Ulrik inas* világához szépen simulnak, annak színeit erősítik, kiegészítik a kötetben közölt selmebányai novellák. Közülük a legszebb, az anyai szeretet apoteózisa a *Hajniczkáné legendája*. Az öreg cselédasszonyé, aki napi robotja után „hátijával” fáradhatatlanul látogatja nyolc, zsenge korban meghalt kisfia sírját, s még madárlátta, egy szem ajándék fánkját is rászórja a kicsiny hantokra, fiókait még halálukban is táplálni akaró anyamadárként. Ez az elbeszélés méltó párja Mikszáth halhatatlan novellájának, a Jánuskát elsírató *A ló, a bárányka és a nyúl*nak.

Ez a párhuzam alkalom arra, hogy hangsúlyozzuk Kosáryné Réz Lola művészetének egy mindeddig nem igazán felfedezett vonását. Ez a budai lakosként is örök selmebányai nagyasszony hosszú alkotói évtizedeiben mindig a maga útját járta, mindenféle „kánonhurokból” kibújt, öntörvényű, rokonszenvesen önfejű maradt. Mégis, függetlenségét (s a feminizmus eszméitől sem idegen természetét!) aligha sértjük meg, ha azt mondjuk: egyéniségének és alkotásainak sok más értéke mellett Mikszáth és Krúdy mesélő kedvének méltó női örökösét (is) tisztelhetjük benne.

Kosáryné Réz Lola: Ulrik inas
Kráter Kiadó, Pomáz, 2012

TEMPEVÖLGY

KULTÚRA, MŰVÉSZET, TUDOMÁNY

Kiadja:

a Balatonfüred Városért Közalapítvány

Felelős kiadó:

Molnár Judit, az alapítvány elnöke

Szerkesztőség:

Balatonfüred, Szent István tér 1.

telefon: (87) 581-237

e-mail: tempevolgy@balatonfured.com

Internetes megjelenés: www.balatonfured.hu

Készült:

a Prospektus Nyomda műhelyében, Veszprém, Tartu u. 6.

Támogató:

Balatonfüred Város Önkormányzata

Főszerkesztő:

Praznovszky Mihály

praznovszky.mihaly@upcmail.hu

Főmunkatársak:

Kocsis Zoltán (Budapest)

Szőcs Géza (Kolozsvár)

Tomaso Kemény (Milánó)

Szerkesztők:

Filep Sándor (Balatonalmádi)

Hudi József (Pápa)

Szálinger Balázs (Budapest)

Olvasószerkesztő:

Erdőháti Károly

Szerkesztőségi munkatárs:

Bagyinszkyné Hunyadi Katalin

Szerkesztőbizottság:

Balogh Miklós (Budapest), Budai Katalin (Budapest)

Rácz Péter (Balatonfüred), Kovács András (Balatonfüred)

Szerkesztőbizottsági titkár:

Cserép László (Balatonfüred)

Lapterv és tördelés:

Navratil Ferenc

Megjelenik évente négyszer

Egy szám ára: 600 Ft

Megvásárolható: Balatonfüreden a városi könyvtárban, a Vaszary-villában,

Budapesten a Petőfi Irodalmi Múzeumban,

valamint megrendelhető az alapítványnál postai úton, postaköltséggel

163/985/1/2008

HU ISSN 1789-9265